

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПОЛІТІЯ:

НАУКОВІ ПРАЦІ СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ПОЛІТОЛОГІЯ”

Випуск 5

Кам'янець-Подільський
2014

УДК 32:001.8:378(477.43)(082)

ББК 66.01+74,58

П50

Свідоцтво про держану реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №14668-3639ПР від 01.12.2008 р.

Друкуються згідно рішення вченої ради Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка. Протокол № 2 від 27 лютого 2014 р.

Рецензенти:

Д. В. Неліпа, доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри державного
управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

М. А. Бучин, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології
та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка».

Редакційна колегія:

В. В. Нечитайло, доктор історичних наук, професор
(відповідальний редактор);

В. Ю. Маркітантов, кандидат політичних наук, доцент
(відповідальний секретар);

Т. В. Білецька, кандидат соціологічних наук, доцент;

О. В. Віннічук, кандидат політичних наук, старший викладач;

Г. Б. Вонсович, кандидат історичних наук, доцент;

С. Г. Вонсович, кандидат політичних наук, доцент;

О. О. Городецький, кандидат філософських наук, доцент;

Т. В. Ігнатєва, кандидат історичних наук, доцент;

В. В. Кобильник, кандидат політичних наук, доцент;

А. В. Найчук, кандидат філософських наук, доцент;

О. В. Рибщун, кандидат соціологічних наук, доцент.

Політія: наукові праці студентів історичного факультету спеціальності «Політологія» / [редкол. В. В. Нечитайло (выдп. ред.) та ін]. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. — Вип. 5. — 71 с.

У п'ятому випуску збірника наукових праць студентів історичного факультету спеціальності «Політологія» вміщенні дослідження актуальних проблем політичної науки. Зібрані матеріали стали наслідком клопіткої науково-дослідної праці студентів та наукових керівників протягом 2012-2013 рр.

УДК 32:001.8:378(477.43)(082)

ББК 66.01+74,58

ЗМІСТ

Галушак В. Голодомор 1932-1933 рр.: політичний аспект	4
Гнидюк О. Представники Західного регіону у Верховній раді України: соціологічний портрет	8
Зозуля О. Категорія «громадянське суспільство» у політичній теорії античності	12
Кульчицька А. «Чорний PR» в політиці: прийоми, тактики, стратегії	18
Кунда С. Політичний PR і реклама: комунікативна теорія і практика.....	22
Мароха І. Ідеї національного розвитку України у консервативно-націотворчій традиції	27
Марчук М. Конфігурація європейського геопростору Віденським Конгресом (1814-1815 рр.)	31
Мельник К. Постмодерне суспільство: теоретичний аспект та сутнісні характеристики	35
Павлюк О. «Карфаген» як феномен суспільної свідомості.....	41
Сморжевська А. Місце післявоєнного Іраку у зовнішній політиці Ісламської Республіки Іран.....	44
Споденюк Т. Роль стереотипів в системі соціальної комунікації.....	47
Сулейманова Л. Трансформація політичного у цивілізаційному вимірі	52
Тарасюк Н. Соціокультурні наслідки створення штучного інтелекту	58
Шабанов А. Корупція як складова української демократії.....	61
Яремчук І. Метод екстраполяції у політичній науці	67

ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр.: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкриваються особливості застосування голоду в Україні як методу упокорення національної свідомості. Аналізується поняття «геноцид» та можливість його застосування відносно голоду 1932-1933 років.

Ключові слова: геноцид, голод, голодомор, державний терор.

У кожного народу є «чорні сторінки» в історії. Період бездержавності українського народу характеризується саме такими «сторінками». Одним із таких періодів в історії є Голодомор 1932-1933 рр.

У період існування СРСР події 1932-1933 рр. в Україні були закриті для обговорення. У найліпшому випадку історики (Н. Ясний і А. Ноув) говорили про «штучно влаштований голод», проте тлумачили це як одиничний випадок і майже ігнорували національний аспект [20]. Згодом М. Левін проаналізував процеси, що спричинили голод [12]. Дослідник вважає головною причиною голоду колективізацію, яка викликала справжній хаос у сільському господарстві. Висвітлювання теми Голодомору 1932-1933 рр. в Україні спричинило безперспективні дискусії, під час яких сам факт існування голоду піддавався сумніву. У СРСР, де історики навіть після 1956 р. могли говорити тільки про «труднощі з продовольчим забезпеченням», саме слово «голод» було під забороною. В Україні його вперше офіційно вжив В. Щербицький у промові з нагоди 70-річчя УРСР у грудні 1987 р. [2, с.120-121].

Якщо у СРСР ця тема була закритою для обговорення, то у країнах Західній Європі та Америки науковці і дослідники намагалися піднімати це питання (і то лише у 80-х рр. XX століття), серед яких можна виділити Р. Конквеста [6], Дж. Мейса [16], Р. Лемкіна [13], які говорили про штучний голод на національному підґрунті і трактували його як геноцид.

Після розпаду Радянського Союзу відбувається розсекречення архівних документів, що спричинює нову дискусію щодо голоду в Україні 1932-1933 рр. Із одного боку, такі науковці як Г. Єфіменко, С. Кульчицький, Р. Конквест, Дж. Мейс та ін. підтримують тезу про геноцид і вбачають у голоді штучно організоване явище для: 1) розорення селян і / або 2) зміни (знищення) суспільного ладу української нації, який стояв на заваді перетворенню СРСР у деспотичну імперію. Із іншого боку – Ш. Мерль, Є. Осокіна, В. Кондрашин, – які, навіть визнаючи злочинність політики Й. Сталіна, вважають за потрібне вивчати голод як «комплексний феномен», в якому велику роль відіграло багато факторів (від геополітичної ситуації до спроб модернізації), а також наміри та ухвали Москви [2, с.121].

Мета дослідження – визначити національні аспекти у методі застосування голоду, як упокорення національної свідомості.

Творцем терміну «геноцид» був юрист Р. Лемкін, якого називають батьком конвенції ООН з геноциду. Міжнародна конвенція «Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього» (1948) встановила міжнародну кримінальну відповідальність осіб, які винні у здійсненні геноциду [21].

У конвенції під геноцидом розуміються наступні дії, вчинені з наміром знищити, цілком чи частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

- убивство членів такої групи;

- заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи;
- навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її;
- міри, розраховані на запобігання дітородіння в середовищі такої групи;
- насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу [18].

Це визначення є загальноприйнятим і однаково трактується як у міжнародному кримінальному праві так і в українському.

У ст. 442 Кримінального Кодексу України, визначається геноцид як діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітородження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу [8].

У вітчизняних історичному довіднику [4, с.69] і політологічному енциклопедичному словнику [23, с.99] подають тотожні визначення із введенням нової категорії – «соціальні спільноти», що дає можливість трактуванню голодомору як геноциду. Позиції цього визначення опираються на доповідь «Радянський геноцид в Україні» Р. Лемкіна виголошеної 1953 року у Нью-Йорку на поминальному визначенні Великого Голоду українською громадою. У цій промові можна виділити чотири складові геноциду української нації, а саме:

- нищення української інтелігенції – провідної національно свідомої частини нації;
- ліквідація Української Православної Автокефальної Церкви;
- голод 1932-1933 рр. – який був спрямований проти українського села, яке зберігало національну культуру, мову, традиції тощо;
- переселення на Україну представників інших етнічностей зміни складу населення [13].

Однак, згідно з Р Лемкіним, враховуючи часові межі, можна стверджувати про голод як один із елементів геноциду протягом існування сталінського режиму.

Усі дослідження щодо даної проблематики беруть за основу облік природного і механічного руху населення в 30-і рр., який був представлений відомостями раців і сільрад, що збиралися районною інспекцією Народного господарського обліку (НГУ). Після обробки вони пересилалися в обласні, потім в республіканські управління народогосподарського обліку (УНГО) і, нарешті, в Центральне управління народогосподарського обліку (ЦУНГО) Держплану СРСР. При цьому, облік руху населення вівся як за місячними кон'юктурними відомостями, так і за відомостями річних звітів [див.: 22, с.18]. Згідно статистичних даних УНГО ми спостерігаємо найбільше скорочення населення саме в УРСР та інших регіонах компактного проживання українців. І це незважаючи на заперечення самого факту голоду у Радянському Союзі [2, с.121; 20, с.59].

Абсолютні показники народжуваності і смертності відкриють розміри втрат за звітними (неповними) даними показники в Україні показують, що народилося 449877 чоловік, померло 1908907, в 4 рази більше. На село припадає 88% померлих [21, с.21]. Про від'ємний приріст 1933 року (мінус 1379571 осіб) порівняно з додатними приростами населення попередніх років й наступних, говорить у доповідній записці О. Астакіна до ЦК КП(б)У про облік та населення (22.04.1935) [10, с.143].

Етнічний та національний склад населення в УСРР напередодні масової колективізації сільського господарства найвичерпніше репрезентує Всесоюзний перепис населення, проведений у грудні 1926 р. За матеріалами перепису, враховуючи національний склад, було виявлено 23,5 млн. осіб, які мешкали безпосередньо на селі, з них українці становили 20,6 млн. (87,7%), росіяни – 1,3 млн. (5,5%), поляки – 353 тис. (1,5%), німці – 360 тис (1,5%), євреї – 353 тис (1,5%), молдавани – 251 тис (1,1%), греки – 96 тис (0,4%), болгары – 93 тис. (0,3%), білоруси – 37,2 тис. (0,11%), чехи – 14 тис. (0,06%) [19, с.198].

Виявлення національного складу сільського населення в УСРР показало, що лише у п'яти із 609 районів українці становили менше половини населення району. Зокрема, у 55 районах українці становили 70-80%, серед 100 районів – 81-90% від 91-95% в 90 районах, від 95% і більше у 293 районах [19, с.197-198].

Своєрідна картина спостерігалася на Північному Кавказі, де за відомостями перепису 1926 р. проживало до 3,106 млн. українців (37,1% населення) [9, с.159]. На Кубані 900 тис. (62%), на Дону 500 тис. (44%) [11, с.183]. Перелічені регіони теж постраждали під час голоду 1932-1933 рр.

На території УСРР площею 451 584 кв. км на 1928 р, станом на 1 січня мешкало у містах – 5, 6 млн. осіб, селам – 24 млн. осіб. А на 1 січня 1930 р. у містах кількість населення становило 6,3 млн. осіб, у селам – 24,7 млн. осіб [19, с.198].

Напередодні і під час масового голоду багато колгоспників із сім'ями покидали свої села. Вихід з колгоспів прирівнювався до державного злочину. Тих хто самовільно покидав колгоспи, пропонувалося карати позбавленням волі терміном від 5 до 10 років з ув'язненням в концентраційний табір [3, с.51].

Коли в кінці 1932 р. збільшилася кількість смертей голодом, влада прийняла закон про паспорти з метою перешкодити масовому відтоку населення голодуючих областей у міста [17, с.50]. Але люди, що втекли від голоду із сіл, знаходили смерть у містах. Їх смерть фіксувалася не сільрадами, а міськими РАЦСами. Тому, не випадково, що наведені показники смертності міського населення в районах голоду вищі порівняно з іншими показниками смертності не голодуючих регіонів [22, с.20-21].

Голод найбільше вразив село. Селянське питання, саме по собі досить складне, підсилене національним елементом, становило досить реальну загрозу для режиму. Згадаймо, що Й. Сталін недаремно об'єднав ці два питання у своїх творах із націоналізму, і що керівництво СРСР бачило підтвердження цього в соціальних та національних бунтах в українському селі 1919 р. (бунти повторилися, хоча й у менших масштабах, на початку 1930-х рр.).

Той факт, що саме «національне тлумачення» відіграло свою роль під час прийняття рішення про застосування голоду в Україні й на Кубані (з частковим включенням земель донських козаків) підтверджується вжитими заходами: заборона на виїзд, паспорти з обов'язковою пропискою, репресії та терор різноманітного характеру, насильно-каральні методи хлібозаготівель. Ці рішення відрізнялися від постанов, ухвалених на всесоюзному рівні [2, с.125].

Можна стверджувати про те, що голод мав класове забарвлення, адже в основному страждало село, яке було в абсолютній більшості українським. Але населення міст за етнічною приналежністю було мозаїчною з переважаючою часткою російського і єврейського населення, що є доказом використання голоду саме проти титульної нації. На це вказує і той факт, що у 1923 р. сумарна кількість росіян та євреїв у містах переважала кількість українців майже на 460 тис. осіб [15].

У 1926 р. зафіксовано зростання концентрації росіян у містах Гірничо-промислового району (в основному колишня Донецька губернія) – 31%, Степовому районі (в тому числі міста Одеса – 39,0%, Миколаїв – 44,6%) – 26,1% та Слобожанщина (Харків – 37,2%) – 16,1%. До традиційного етноареалу росіян належав також Київ, де оселилось 24,5% їх представників [15]. Таким чином, у містах цих регіонів проживало близько 3/4 городян російської національності, а зміни політичних векторів не внесли суттєвих корективів у розселення росіян в Україні.

Упродовж 1923-1926 рр. саме у таких губернських містах як Вінниця (39,5-37,7%), Житомир (42,0-39,2%), Київ (31,1-27,3%) збереглася характерна вага євреїв [18]. Також це проявлялось й у інших містах, а на Півдні України міське українське населення поступалося за кількістю не лише російському, але подекуди і єврейському,

що зумовлювалось як географічним станом регіону та особливостями його заселення, так і специфікою розвитку міст: спочатку як адміністративних, згодом – торгових і промислових центрів [див.: 7].

Після перепису 1937 року чисельність населення України виявилася меншою ніж у 1926 р. (згідно перепису кількість населення УРСР у 1937 році становила 28387609 осіб), а кількість представників російського і єврейського етносу, на відміну від українського, не зменшилася. Катастрофа українців простежується, якщо переглянути Всесоюзний перепис 1937 р. ,де кількість українців у СРСР становила 84,7% населення 1926 р. [див.: 9, с.379-380].

Так, в етнічному співвідношенні показники смертності населення, за відомостями С. Кульчицького у містах становили для українців – 48,5%; росіян – 14,3%, євреїв – 8,7%, інших національностей – 28,5%. У селах співвідношення наступне: українці становлять 85,8% загальних втрат, росіяни – 3,1%, євреї – 0,4%, інші національності – 10,7% [9, с.413].

Голод 1932-33 рр. в Україні призвів до великих втрат української нації. Згідно статистичних відомостей, населення УРСР становило на 1931 р. 31125,7 млн. осіб, а на 1934 р. – 28024,3 млн. [1, с.268]. Відповідно до відомостей С. Кульчицького загальні втрати українського етносу під час Голодомору 1932-1933 рр., склали 7 млн. осіб [11, с.28].

Отож, ми не можемо стверджувати про чистий прояв геноциду проти української нації оскільки від голоду вмирали й представники інших національностей. Однак, ми можемо стверджувати, що голод був «інструментом» «злочину проти людяності» у «руках» комуністичного режиму СРСР. Це був різновид державного терору спрямований на знищення усталених форм життєдіяльності, політичної свідомості та самовизначеності українського народу. На користь цього говорять та суттєва різниця смертності в різних республіках СРСР й знищення значної частини або репресованих, та частково зросійщених представників української політичної та культурної еліти усіх щаблів.

Список використаних джерел:

1. Гнатівський М. Злочини проти людяності у сучасному міжнародному кримінальному праві [Електронний ресурс] / М. Гнатівський. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ushchmp/2007/articles/2007-2-5-Gnatovskyy.pdf.
2. Граціоні А. Голод у СРСР 1931-1933 рр. та український голодомор: чи можлива нова інтерпретація? / А. Граціоні // Український історичний журнал. – 2005. – № 3. – С. 120-131.
3. Зима В. Голод 1932-1933 годов в письмах трудящихся России / В.Ф. Зима // Отечественная история. – 2006. – № 2. – С. 47-55.
4. Історична наука: термнологічний і понятійний довідник : навч. посіб. / В.М. Литвин, В.І. Гулєв, А.Г. Слюсаренко та ін. – К. : Вища школа, 2002. – 430 с.
5. Кондрашин В. Голод 1932-1933 годов в деревнях Поволожья / В.В. Кондрашин // Вопросы истории. – 1991. – № 6. – С. 176-181.
6. Конквест Р. Скорбота Жнив [Електронний ресурс] / Р. Конквест. – Режим доступу: <http://zhnyva33.narod.ru>.
7. Котляр Ю. Голодомори 1921-1923 рр. та 1932-1933 рр. на Півдні України: етнічний та міжнародний аспекти [Електронний ресурс] / Ю.В. Котляр, І.С. Мірононова. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=20&b=17>.
8. Кримінальний Кодек України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.preventgenocide.org/ua/stattya442.htm>.
9. Кульчицький С. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення / С. Кульчицький. – К. : Наш дім, 2008. – 424 с.
10. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.) / С.В. Кульчицький. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
11. Кульчицький С. Демографічні наслідки голодомору в Україні. Всесоюзний перепис 1937 рр. в Україні : документи та матеріали / С. Кульчицький, Г. Єфіменко. – К. : Інститут історії України НАН України. – 193 с.

12. Левин М. Советский век / М. Левин. – М. : Европа, 2008. – 680 с.
13. Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні [Електронний ресурс] / Рафаель Лемкін. – Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua/history/4b104a970b135>.
14. Лібанова Е. Оцінка демографічних втрат України внаслідок голодомору 1932-1933 років / Е. Лібанова // Голодомор 1932-1933 років в Україні: причини, демографічні наслідки, правова оцінка. – К. : Видавничий дім «Кисво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.
15. Мазур І. Національний склад населення та його трансформація у губернських центрах України в 1920-1926 рр. [Електронний ресурс] / І.В. Мазур. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-51116.html>.
16. Мейс Дж. Штучний голод в Радянській Україні: що сталося й чому? [Електронний ресурс] / Дж. Мейс. – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/journal/2007/1/14.pdf>.
17. Мерль Ш. Голод 1932-1933 годов – геноцид украинцев для осуществления политики русификации? / Ш. Мерль // Отечественная история. – № 1. – 1995. – С. 49-61.
18. Міжнародна конвенція «Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_155.
19. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні / І. Юхновський, В. Верстюк, В. Борисенко та ін. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – 1000 с.
20. Ноув А. О судьбах НЭПа. Письмо в редакцию журнала «Вопросы истории» [Електронний ресурс] / А. Ноув. – Режим доступу: http://scepsis.net/library/id_483.html.
21. Онуфрив М. Голодомори й інші геноциди в контексті міжнародного права [Електронний ресурс] / Марта Онуфрив. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2012/12/21/104618>.
22. Осокина Е. Жертвы голода 1933 года: сколько их? (Анализ демографической статистики ЦГАНХ СССР) / Е.А. Осокина // История СССР. – 1991. – № 5. – С. 18-26.
23. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

This article reveals the features of starvation in Ukraine as a means of subduing the national consciousness. Analyzes the concept of «genocide» and the possibility of its application with respect to the famine of 1932-1933.

Key words: «Genocide», starvation, famine, state terror.

Отримано: 17.09.2013 р.

УДК 342.534(477.8):342.525

Олександр Гнидюк

*Науковий керівник – В. Ю. Маркітантов,
кандидат політичних наук, доцент*

ПРЕДСТАВНИКИ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ

У статті аналізуються середньостатистичні характеристики народних депутатів обраних у одноmandatних виборчих округах Західного регіону України. Критеріями оцінки виступають: партійна приналежність, освіта, сімейний стан, вік, досвід політичної діяльності у попередніх скликаннях Верховної Ради та на місцевому рівні.

Ключові слова: електорат, апробація, генерація, правляча еліта, каденція.

У процесі глибоких політичних перетворень в Україні формується нова владна система, поступово долаються наслідки тоталітарного минулого, утворюються демократично орієнтовані державні структури. Все це по-новому ставить питання влади та її носіїв, авторитету і здатності вищих державних інститутів діяти відповідно інтересам більшості.

Закономірним є інтерес суспільства, зокрема, до постаті депутатів-мажоритарників в умовах функціонування змішаної виборчої системи, як до політиків, що беруть участь у виробленні та прийнятті найважливіших управлінських рішень і спричиняють своїми діями визначальний вплив на розвиток окремих регіонів та держави в цілому.

Метою роботи є розкриття особливостей електоральної підтримки Західного регіону України через аналіз середньостатистичних характеристик депутатів Верховної Ради за мажоритарними виборчими округами, та визначення їх особливостей порівняно із загальнодержавними показниками.

Політичне життя кожної країни стає необхідною складовою її суспільного розвитку. Важливим компонентом делегування владі її функцій народом є політичні вибори. В Україні функціонує змішана виборча система, яку було встановлено Законом України «Про вибори народних депутатів України», прийнятим у листопаді 2011 року. Відповідно до цього Закону 225 депутатів обираються за пропорційною виборчою системою по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу, а 225 – за мажоритарною [7].

Сучасна світова виборча практика має достатньо прикладів застосування змішаної виборчої системи в країнах, де йде пошук і становлення виборчих систем або існує необхідність досягнення компромісу між принципом представництва у парламенті різних політичних сил та стабільністю сформованого ними уряду.

Така ситуація характерна для Української держави, що створює потребу вивчення особливостей виборчих уподобань. Для аналізу нами було обрано депутатів-мажоритарників від Західного регіону, до якого за політико-географічним розташуванням відносяться: Львівська, Закарпатська, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька, Волинська та Івано-Франківська області, звідки за одномандатними виборчими списками було обрано 51-го депутата Верховної Ради. Характерною ознакою для цього регіону є культурна спорідненість, яка, водночас, не зумовлює гомогенність в електоральних вподобаннях. Цей аспект визначає необхідність систематичного дослідження політичних орієнтирів даної частини населення, що найбільш об'ємно може бути висвітлено через аналіз депутатів, що здобули перемогу у мажоритарних виборчих округах [1].

Під час парламентських виборів 2012 року в Україні розгорнулася безкомпромісна боротьба за настрої електорату між провладними та опозиційними силами, яку кандидату в народні обранці розпочали від самого старту передвиборчої кампанії. Характерною ознакою є те, що претенденти відразу намагалися розв'язати найбільш актуальні проблеми свого виборчого округу. Змагаючись за мандат депутата, самовисуванці, й ті, хто представляли на виборах певну політичну силу, починали оперувати гучними лозунгами, доводячи виборцям можливість швидкого покращення рівня забезпеченості в найбільш короткі строки. Т. Єщенко переконана, що загальний портрет мажоритарника – це відкритий до спілкування господарник, якому хочеться довіряти, і який справді впевнений у своїй перемозі, і у здатності вирішувати конкретні проблеми округу [5].

Згідно опитування спільно розробленого Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучерива і Київським міжнародним інститутом соціології, виборці хочуть бачити депутата, який не причетний до бізнесу, але водночас є вмілим управлінцем, що має досвід роботи на підприємстві [3].

Виходячи з цього можна визначити, що виборці лояльніше ставляться до тих кандидатів, які зарекомендували себе як талановиті управлінці, і не представляють яскраво виражену олігархічну верхівку.

Керуючись результатами досліджень громадських порталів ОПОРА та ЧЕСНО, можна констатувати, що громадяни готові віддати перевагу людині, яка вже пройшла апробацію в політичній системі, адже більше третини парламентарів 166 (37,4%) обиралися до Верховної Ради попередніх скликань, 49 (11%) займалися громадсько-політичною

діяльність, 46 (10,4%) займали керівні посади у державних установах. Найменша частка обранців, котрі перед тим працювали у місцевому самоврядуванні – 21 (4,7%) [5].

Якщо акцентувати увагу на виборцях Західного регіону країни, то, порівняно з загальнодержавними показниками, невелика кількість народних депутатів-мажоритарників попередніх скликань пройшли у Верховну Раду за результатами виборів 2012 року. Їх кількість становить 15,6% (або 8 депутатів). Цей показник демонструє негативні настрої електорату відносно діючої владної верхівки і обумовлює потребу формування нової генерації політичної еліти. Натомість усі депутати даного регіону мали досвід політичної діяльності на рівні міських, районних, обласних рад та адміністрацій [1]. Не слід забувати й про можливість використання можновладцями прихованих ресурсів, які дозволяють бути частково незалежними від прихильності виборців.

Доцільним залишається питання про політичні орієнтири виборців Західноукраїнського регіону. Під час виборів в Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Волинській та Рівненській областях велику підтримку отримала нова генерація опозиційних сил. Разом з тим у виборчих округах Чернівецької, Хмельницької та Закарпатської областей більше голосів отримали провладні партії. Це свідчить, на нашу думку, про строгатість поглядів виборців, яка зумовлена перш за все етнічними відмінностями та вибором вектору геополітичного розвитку держави. Від переможців за одномандатними виборчими округами з Закарпатської, Хмельницької, Івано-Франківської, Волинської, Тернопільської, Львівської, Чернівецької та Рівненської областей 88% депутатів були партійними, з яких 40% депутатів (20 осіб) приєдналися до фракції Всеукраїнського Об'єднання Батьківщина, 20% (10 осіб) – поповнили ряди Всеукраїнського Об'єднання Свобода, 12% (6 осіб) – вступили до Партії Регіонів, ще 6% (3 особи) – приєдналися до провладної партії «Єдиний Центр» [1].

Від виборчих округів Західної регіону України було обрано 22% (12 осіб) мажоритарників, які на період виборів класифікували себе як позапартійні. Найбільше представників було обрано з Хмельницької області – п'ять депутатів, що складає 9,8% від загальної кількості. На Волині пройшли чотири самовисуванці або 7,8%, два політики (3,9%) обрано із Івано-Франківської та один (1,9%) – від Львівської області. В умовах формування парламентської більшості актуальним постає питання щодо вибору політичних орієнтирів цієї категорії депутатів. Адже з дванадцяти депутатів, шість приєдналися до фракції Регіонів у парламенті, ще шість визначають себе позафракційними. Виходячи з даної ситуації, на нашу думку, можна визначити аспект позапартійності, як ширму для приховування своїх справжніх цілей.

Середньостатистичний депутат українського парламенту є чоловіком сорока семи років, із вищою освітою, кількома мільйонами гривень доходу за рік і досвідом у політиці. Такі дані випливають із дослідження ОПОРИ, яка проаналізувала інформацію про освіту та декларації про доходи депутатів. Серед 444 депутатів Верховної Ради 440 обранців або ж 99% мають вищу освіту. В досє інших двох, на період виборів, вказано, що вони мають загальну середню. Кількість депутатів від Західного регіону, які отримали вищу освіту, складає 100%. Це засвідчує високу вимогливість стосовно професійного рівня майбутніх обранців [2].

Соціологи Центру Разумкова оприлюднили дані опитувань згідно яким, виборці хотіли б бачити депутатом чоловіка, а не жінку, при цьому їм не важливий вік. Підтвердженням цього є нечисельне представництво жінок у Верховній Раді України. До прикладу у парламент першого скликання було обрано лише 11 жінок (2,5%), натомість у шостому скликанні їхня кількість зросла до 32 (7,6%). У вищому законодавчому органі держави, за результатами виборів 2012 року, до сьомої каденції було обрано 43 жінки, що складає 9,7% від усіх зареєстрованих ЦВК парламентарів, і є найвищим показником за роки незалежності [4].

Для порівняння у шведському парламенті кількість жінок становить – 45%, французькому – 27%, у польському – 24%. Варто відмітити, що позиції українських виборців дещо консервативніші на відміну від світових тенденцій, які простежуються у демократичних суспільствах. Однак очевидно, що в порівнянні з попередніми скликаннями, кількість жінок у парламенті поступово збільшується. Натомість представництво жінок у парламенті за одномандатними виборчими округами від Західного регіону України складає лише 6% (3 особи) від загальної кількості депутатів, які були обрані, що становить значно меншу кількість у порівнянні з показником по Верховній Раді [2].

Важливим показником для характеристики образу ідеального депутата є сімейний стан кандидата. Згідно цього критерію серед переможців-мажоритарників 98,5% депутатів мають реноме порядного сім'янина. Стає зрозумілим бажання виборців бачити свого обранця людиною, яка має сім'ю, що безумовно повинно формувати певні етичні цінності [6].

Однак, важливою постає проблема, щодо рівня політичної свідомості українських виборців. Соціологічне дослідження проведене Київським міжнародним інститутом соціології свідчить про те, що половина населення (51%) й досі не знає, хто є депутатом на їхньому окрузі, 60% не знають, в яку фракцію входить депутат від їхнього округу, 82% не знають, в якому комітеті працює депутат від їхнього округу. Це засвідчує, на нашу думку, низьку політичну активність електорату, який, за результатами опитування, займає пасивну громадянську позицію, що зумовлена апатією до політиків та характеризує низький рівень розвитку інституту громадянського суспільства [5].

Проаналізувавши об'єктивні чинники, які визначають особливості виборчої підтримки слід відмітити, що середньостатистичні характеристики народного депутата від Західного регіону дещо відрізняються від загальнодержавних показників. Це виявляється в тому, що усі депутати від Західноукраїнського регіону України працювали в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування. Також слід визначити, що електорат надав потужнішу підтримку опозиційним силам, представництво яких склало 72%. Кількість депутатів попередніх скликань, які пройшли до парламенту становить лише 15,6% на противагу середньостатистичному показнику Верховної Ради в 37,4%, а середній вік обранців Західного регіону складає 45 років, коли в інших регіонах він досягає 47 років.

Список використаних джерел:

1. Народні депутати України. Депутатські фракції [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
2. Портрет Ради: чоловіки, гроші, політика [Електронний ресурс] // Громадський портал UBR. – Режим доступу: <http://ubr.ua/uk/ukraine-and-world/power/portret-radi-cholovki-groshi-politika-207066>.
3. Електоральні наміри виборців України. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua>.
4. Парламентські вибори 2012: народний депутат очима виборців [Електронний ресурс] / Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. – Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua/ukr/index.php>.
5. Портрет депутата Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Незалежний громадський портал ОПОРА. – Режим доступу: <http://ngp-ua.info/tag/opora>.
6. Портрет депутата // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/02/8/6983140>.
7. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 № 4061-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

In this article analyzes the average characteristics of MP's which have been elected in single-member constituencies in Western Ukraine. The criteria for evaluation are: party affiliation, education, marital status, age, experience of political activity in the previous convocations of the Verkhovna Rada and on the local level.

Key words: *electorate, approbation, generation, the ruling elite, cadence.*

Отримано: 21.10.2013 р.

КАТЕГОРІЯ «ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО» У ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ АНТИЧНОСТІ

У статті розкриваються особливості різних філософських, етичних, правових підходів античного світу до окреслення сутності та змісту категорії «громадянське суспільство».

Ключові слова: громадянин, право, держава, суспільство, громадянське суспільство.

Понад два тисячоліття філософи, історики, політичні діячі вивчають феномен «громадянське суспільство». Він є настільки багатограним, багатозмістовним, що виявилися глибокі протиріччя і розбіжності в трактуваннях його поняття.

Метою статті є систематизація різноманітних поглядів античності на предмет дослідження; завданням дослідження є розкриття особливостей різних філософських, етичних, правових підходів до окреслення сутності та змісту категорії «громадянське суспільство».

Власне термін «громадянське суспільство» у його грецькому (*κοινωνία πολιτική*) і латинському (*societas civilis*) варіантах пов'язано з фігурою громадянина (*civis, polites*). Сукупність таких громадян саме й утворює громадянське суспільство, що протистоїть деспотії і співтовариствам варварів. Його виникнення пов'язане з появою громадянина як самостійного соціального і політичного учасника, що володіє певними правами і наділений обов'язками. «Громадянське» становище ще з початку свого існування своєю передумовою мало наявність упорядкованості, що історично обумовило особливо важливу роль держави в існуванні громадянського суспільства – не як інституту, що панує над суспільством, але як інституту, що упорядковує соціум.

Поняття «громадянин» з'явилося в Стародавній Греції (Афіни), де «*polis*» – місто-держава – означав общину громадян, а «громадянин» (*politus*) означав «гарний хлібороб, хазяїн, глава фамілії» [1, с.7-9]. Громадяни були юридично і політично рівноправні, мали право на одержання земельної ділянки і на матеріальну допомогу від держави. Взаємозв'язок понять «громадянин» і «власник» обумовлював розуміння свободи як економічної незалежності: «не може бути вільним працюючий на іншого», навіть якщо вони мають однакові політичні права – вони не є рівними економічно [2, с.62].

Таким чином, поняття «громадянин» народилося як економіко-правове. Громадянин мав не тільки права, але й обов'язки – воювати, брати участь у керуванні суспільними справами поліса, дотримуватися звичаїв, норм, традицій. Отже, це були права-обов'язки, що впливають із статусу вільної людини і громадянина поліса. В умовах афінської демократії не було громадянина, який не був би двічі протягом свого життя покликаний у члени сенату, де йому доводилося засідати щодня протягом року, так що не було часу для особистої домашньої праці. Тому Аристотель вважав, що той, хто має потребу в особистій домашній праці, не може бути громадянином. Пряма антична демократія могла існувати тільки за умови безперервної участі в ній усіх громадян [3, с.386]. Таким чином, громадянин античного суспільства в першу чергу належав державі.

Громадянськість розумілася в зв'язку з місцем проживання – термін *polis* бере початок від кореня зі значенням «твердиня», «скеля», місто – обгороджене; захищене місце. Поліс і його громадяни самовизначалися щодо навколишнього світу. Протягом століть існувала опозиція градськості (від «град» – місто, укріплення, фортеця – О.З.), політичності

і варварства, дикунства, селянськості. Це була опозиція природно-спонтанного і штучно-упорядкованого станів людського буття.

Поділ в системі «громадянське суспільство – держава» існував в історії тривалий час, тому ідея громадянського суспільства є присутньою, хоча й у прихованому вигляді, у теоріях про державу. Так, думка Платона була спрямована на ліквідацію причин внутрішньої конфліктності античного суспільства, яку він вбачав в таких інститутах як сім'я і приватна власність, що породжують громадянські відношення. Модель ідеальної держави мислилася Платоном через розуміння держави як монолітної єдності її громадян [4, с.374]. Ця модель заперечувала складну структуру громадянського суспільства, індивідуальну свободу як таку, тому що остання поставала як потенційна загроза цілісній єдності держави. Платон шукав формулу довговічності держави, порятунку її від виродження і, можливо, перед його думкою стояли приклади давньоєгипетського і давньоіндійського суспільств з їх тисячолітніми традиціями державного консерватизму.

Учень Платона, Аристотель, теж розумів державу як щось ціле, що самоволодарює, але виступив проти платонівської спроби «зробити державу надмірно єдиною», монолітом [5, с.93].

Аристотель знайшов слабке місце в платонівській моделі: бажання розчинити все особисте та одиничне в загальному. Для нього держава – це єдність множини. Полеміка Аристотеля з Сократом-Платоном має принципове значення. По суті, її можна розглядати як перший відомий в історії захист індивідуалізму, права особистості на приватне життя. Не можна забувати, що античний поліс за територією і за кількістю людей являв собою сучасне село. Так що у влади була реальна можливість дійти до кожного. Тим і важливе заперечення Аристотеля. У платонівській моделі він ясно побачив небезпеку державного тоталітаризму, перетворення громадян на рабів держави і, відштовхуючись від цієї небезпеки, став стверджувати важливість недержавних суспільних союзів. Згідно його теорії, держава виростає природним чином, шляхом об'єднання людей в сім'ї, сімей – в селища, а селища – в державу [6, с.105-107].

Отже, держава має анатомію, внутрішній устрій, руйнація якого веде до загибелі самої держави. Міцність держави залежить від міцності її структурних одиниць. Вони, звичайно, соціальної структури держави, але не тотожні їй – ведуть відносно самостійне існування, мають інші задачі і закони розвитку. В державі зберігаються ж відносини: сімейні (дружина і чоловік, батьки та діти, пан та раби) і державні (володар та підвладні). Цю позаісторичну «природну» структуру суспільних відносин, як і устрій держави Аристотель виводить з «природи людини». «Громадянське суспільство» у Аристотеля – це «політичне співтовариство», одна з форм спільності, що відрізняється від сім'ї і протистоїть етносу, народу, тобто більш низьким формам організації, в яких «природа людини», тобто соціально-політичної тварини (zoön politikon), не цілком реалізована.

Слід зазначити, що Аристотель міркував, по суті, з тих самих позицій захисту держави від вірогідних загроз, що й Платон. Проте засоби, запропоновані Платоном для зміцнення державної єдності, насправді вели до протилежного результату. За визначенням Аристотеля, держава є спілкою вільних людей. Тому замах на свободу громадян означає саморуйнування держави. Тобто тоталітаризм є тією крайністю існування держави, що характеризується її самозапереченням. Саме це стверджував Аристотель, коли, заперечуючи Платонові, писав: «Ясно, що держава при єдності, яка постійно посилюється, перестане бути державою. Адже по своїй природі держава є деякою множиною. Якщо ж вона прагне до єдності, то в такому випадку з держави утвориться сім'я, а із сім'ї – окрема людина: сім'я відрізняється більшою єдністю, ніж держава, а одна людина – ніж сім'я. Таким чином, якби хтось і спромігся здійснити це, то усе ж цього не варто було б робити, тому що він тоді знищив би державу...» [6, с.4]. У суперечці з

Платоном Аристотель дав першу вагому критику тоталітарного принципу устрою держави, визначивши його неконструктивність і саморуйнівність.

Політична теорія Греції, що розвивалася в дискусіях про форми найкращого політичного устрою, розробила ідею активного індивіда – громадянина, від благонамірності якого залежить процвітання загального. «Для грека, – пише Ж.-П. Вернан, – людина невід’ємна від громадянина; розмірковування є привілеєм вільних людей, які взаємозв’язано виявляють свій розум і здійснюють цивільні права й обов’язки» [7, с.157].

Цікаво, що практично всі відомі грецькі філософи відсторонилися від держави, прагнули вести споглядальний спосіб життя, щоб зберегти незалежність власних суджень. Піфагорійській союз, платонівська Академія, інші філософські школи існували на приватні пожертвування, мали власні статути і були фактично незалежні від держави. Були в Стародавній Греції й інші суспільні об’єднання «за інтересами». Загалом, сфера приватного життя еллінів була значною. Хоча показово і те, що практично усі видатні особистості тієї епохи обвинувачувалися співгромадянами саме в прояві своїх яскравих індивідуальних схильностей. Індивідуалізм, м’яко кажучи, не заохочувався. Говорячи про громадянське суспільство в Стародавній Греції, варто зробити поправку на час і умови існування полісів, які є зразками «закритих суспільств» [8, с.216]. Проте це не виключає наявності там структур і елементів, що опосередковують відношення держави й особистості, які об’єднують індивідів горизонтальними зв’язками приватних інтересів. Інакше кажучи, можна відзначити в античних суспільствах генетичний прообраз сучасного громадянського суспільства, який відповідав соціально-політичним і культурно-етичним потребам індивіда античної епохи.

Політичні вчення Стародавнього Риму ще більшою мірою загострили дилему – індивідуальне щастя або державне благо, розробляючи ідеальну форму римської громадянської общини – *civitas* і риси її учасника – громадянина. Важливо відзначити, що латинський мовленевий концепт «*civis*» (на відміну від грецького «*polities*» або українського «громадянин») споконвічно ніс у собі такий зміст як «надійність і особистісна сердечність (зовсім не сучасна знеособленість) стосунків між людьми, що входять у коло своїх» [9, с.161]. Проте, єдність на основі кровної спорідненості й особистого уподобання, приналежності до своїх поступово заміняла так звану «схему росту, спорідненості» розвитку спільності «схемою простору», а далі, «схемою розвитку інфраструктури» [10, с.386-399]. У своїй відомій праці «Стародавнє суспільство» американський етнолог Льюїс Г. Морган вказав на існування в історії суспільства «двох планів керування»: 1) заснованого на особистих відносинах та на особі, який називається суспільством (*societas*) та 2) заснованого на території та приватній власності, називаний державою (*civitas*), яка виявляється через існування політичного суспільства [11, с.7]. Цікавою є думка Моргана, щодо поєднання обох типів – «планів керування» у греків та римлян в епоху цивілізації.

Дійсно, у Римі фактично встановлюється синонімічність суспільства (*societas*) і громадянства (*civitas*). Велике значення мала та обставина, що в Римі рівність громадян сприймалася в значенні юридичної правоздатності, відповідальності перед законом, але не було рівності в політичній і соціальній сфері. Визначальну роль у цьому відіграв ценз, що з’єднував об’єктивні критерії (розмір майна і походження) з оцінкою, що надавав громадянину репрезентований цензором колектив (встановлення ступеню його *dignitas*), що і визначало місце громадянина в соціальній ієрархії, його права й обов’язки.

Володарі високого ступеня *dignitas* мали монополію на пошану, але зате й несли значні обов’язки, поставивши на службу суспільству свої скарби і обдарування. Пожертвувати собою задля громадянської общини означало пожертвувати собою задля свого правильно зрозумілого інтересу, і це просте співвідношення між благом і величию колективу та кожного його члена виключало можливість відчуженості індивіда. Крім того, як відзначав Полібій, загальне єднання в громадянській общині мало економічний стимул: усі грома-

дiani, в більшій чи меншій мірі, беруть участь у прибутках, принесених війнами; в експлуатації надбання римського народу, у відкупках [12, с.29]. Саме в Римі були встановлені перші ремісничі колегії. Закони XII-ти таблиць дозволяли організовувати *collegia* і *sodalicia* зі статутами, які будуть необхідні їх членам, аби вони не суперечили загальним законам. Зв'язки, що об'єднували членів подібних колективів, прирівнювалися до зв'язків між патронами і клієнтами, найближчими родичами.

Проте в літературі підкреслюється обмеженість римської демократії в порівнянні з афінською як результат більшої замкненості громадянської общини (що надавало римському громадянству особливого ваги, породжувало гордість своєю до нього приналежністю), недостатності соціальної мобільності, монополізації магістратур знатними родами [13, с.119].

У своїх теоретичних побудовах римські автори використовували природно-правові ідеї грецьких мислителів. Ідеологічні конфлікти відбивали соціальні конфлікти, пов'язані з ускладненням громадського життя Рима. Протиірччя між індивідуальним щастям і державним благом відбив конфлікт, що був висловлений в полеміці стоїків з епікурейцями.

Першою із філософських течій у Римі дістало поширення *епікурейство*, що особливо подобалося простому народу. Воно було всім зрозуміло, повчало, що для щастя необхідні тільки чесність і справедливість, виправдовувало прагнення до насолоди і дотримання власної користі. Епікурейська етика дозволяла зберігати образ римського громадянина, гідного «удач предків», але необхідність пильнувати приписані йому доброчесності мотивувалась уже не вірністю абстрактному принципу, а усвідомленим розумінням своєї користі, дотриманням правил, що забезпечують душевний спокій, а, отже, й щастя, стійкість у перенесенні ударів долі. Твори епікурейців доводили, що смерть, полон, рабство, руйнування, загибель рідного міста і т.д. – не зло і не повинно порушувати спокою духу. Саме ця теза користувалась популярністю, що зрозуміло для епохи постійних зовнішніх і внутрішніх війн і негараздів.

Поняття «загальної користі» водночас узгоджувалося зі споконвічними римськими традиціями. Кожному римлянину була зрозумілою недосконалість того порядку, який описав *Лукрецій*, представник римського епікурейства, характеризуючи первісні часи: «через дикість ніхто не додержувався загального блага, кожний тяг до себе послану Фортуною здобич, вмюючи жити лише для себе» [14, с.222-223]. Зрозумілим був і прогрес, обумовлений появою дружби між сусідами, що домовились не заподіювати один одному шкоди. На думку епікурейців, суспільства громадян виникли для самозахисту, взаємодопомоги, обміну знаннями і послугами і будувалися на основі дотримання всіма членами суспільства договору про незаподіювання один одному зла і підтримці слабких. Але суспільство, як і все у природі, є схильним до змін: те, що було корисним і розумним на першій стадії його розвитку, втрачає сенс на другій стадії. Тоді люди змінюють умови договору, створюють нові закони, підказані не природою (інакше б у всіх народів вони були однаковими), а тверезим розрахунком, користують.

Своїх прихильників одержала ідея незалежності приватного життя від політики, хоча це було неприродним для римської етичної традиції. Так, *Лукрецій* вивів славетне кредо: набагато краще жити, якщо спокійно підкорятися, ніж правити справами та мати вищу владу і володіти царським саном [15, с.40]. Люди знатного походження під впливом епікурейців віддавали перевагу приватному життю, а ніж кар'єрі сенаторів.

Таким чином, вчення епікурейців руйнувало споконвічну систему цінностей. І не дарма проти них виступали Цицерон і стоїки, які користувалися популярністю у верхах.

Цицерон розвиває ідею про світовий порядок космополісу. Людський світ, у нього з полісного перетворюється у всесвітній. Людина є одночасно і «громадянин світу», і «громадянин космосу», і суспільна тварина. Розглядаючи різноманітні типи суспільств у дусі Аристотеля, Цицерон висунув тезу: «у людському суспільстві є бага-

то ступенів» і саме їх поєднання тільки й може дати уявлення про велике суспільство, найближче і найдорожче, яке є не чим іншим як держава, як батьківщина [16, с.53].

Ідея греків про взаємозв'язок політики і права одержала свій розвиток у трактуванні Цицероном держави як публічно-правової спільності. Держава є справа, «надбання народу» (*res publica*). «Народ – не будь-яке поєднання людей, зібраних разом будь-яким способом, а є поєднанням багатьох людей, пов'язаних між собою згодою в питаннях права та спільністю інтересів» [16, с.39]. Таким чином, держава є не тільки виразником загального інтересу всіх його вільних членів, як у греків, але й узгодженим правовим порядком. Для Цицерона закон – це народжений разом із божественним розумом «правильний розум», а тому саме закон і створює всесвітню спільність, республіку богів і людей. Якби не сама природа створила закони для встановлення справедливості, то їх міг би порушувати кожен, а так людину, що порушила закон, мучить свідомість заповідного. Сутністю такого закону є справедливість, тобто такий стан, коли при дотриманні загальної користі кожному віддається належне його гідності. Справедливість є певним об'єктивним станом, властивим людині, так само як і релігія. Вона набула рис звичаю, який був підкріплений страхом перед законом і релігією.

Цицерон відзначав споконвічний зв'язок держави і власності, вважаючи, що держава виникла для охорони власності. Але все-таки кожна людина зобов'язана віддавати перевагу загальній користі перед своєю, так як і закони віддають перевагу добробуту усіх перед добробутом окремої особи.

Стоїки модифікували римський ідеал справжнього громадянина, народжений синтезом індивідуалізму і космополітизму. Такий громадянин захищував все, окрім чеснот і пороку, до речей непотрібних, а також визнавав себе «громадянином світу», а не своєї батьківщини, що було звичною для римлян версією про доцільність і необхідність існування їхньої всесвітньої держави. Римський стоїк Луцій Сенека з цього приводу писав: «людина для іншої людини – предмет священний», і це – основа Республіки, «людської спільності», де усі є рівними, де служить людина добра – «громадянин» [17, с.543].

Надалі уявлення грецьких стоїків про громадянина було використано римськими юристами при створенні поняття «юридичної особи» (правової особистості). Розвиток інституту приватної власності формував незалежного громадянина.

Таким чином, вже в античному світі простежується тенденція до громадянськості в сучасному розумінні цього слова. Римляни продовжили почату греками найбільшу революцію переходу від закритого до відкритого суспільства. Вони створили раціональні критерії «правової держави» за допомогою поглибленої розробки права і правових інститутів. Саме римляни зробили індивідуальну приватну власність та інші майнові права й інтереси предметом ретельного юридичного регулювання. В епоху ранньої республіки було закладено основи цивільного права, що відрізнялося формалізмом і регулювало відносини тільки між громадянами. Закони Дванадцяти таблиць (запис звичайного права як публічного, так і приватного) вперше вводять поняття про необмежену приватну власність, свободу заповітів, обов'язковість судового рішення. Вони відбивають також початок розвитку обміну засобів придбання й обміну власністю.

Розвиток одержало і зобов'язальне право, що є основним розділом римського приватного права і яке покликане регулювати майнові відношення в сфері виробництва і цивільного обороту. Зобов'язальне право було юридичною формою товарно-грошового обігу. У зобов'язанні містилося, з одного боку, «право вимагати», а з іншого – в ньому містився обов'язок виконати вимогу, або борг. Зобов'язання розглядалося як правовий зв'язок осіб. Беручи на себе зобов'язання, боржник до певної міри обмежував свою свободу. Вже в IV ст. до н.е. боргові кайдани з фізичних перетворилися в юридичні: за борги особи стало відповідати його майно по зобов'язанню і було заборонено вбивати або продавати боржника. Відповідальність боржника по зобов'язанню

не стосувалася його особистості і обмежувалася лише межами його майна. Видами договорів стали визнавати спіруляцію (усний договір кредитора і боржника, до того ж у його форму вводиться застереження про сумлінність) і контракти, засновані на звичайній угоді (наприклад, купівля – продаж, наймання та ін.).

Принаймні, у вченні римських юристів про правоздатність стираються грані між різноманітними групами вільного населення і навіть почати невільниками. Хоча раб і не був визнаний особистістю в юридичному сенсі цього слова (*persona*), компроміс полягав у визнанні його «деперсоніфікованою людиною». Новий погляд на раба виявлявся в розумінні рабства як явища, яке є суперечним природному праву, а також у законодавстві імператорів, що захищало раба від свавілля господаря.

Загалом система римського законодавства встановила загальнозначущі обмеження свавілля, гарантуючи тим самим певний рівень соціальної свободи, а також забезпечила захист актуальних суб'єктивних юридичних ситуацій шляхом забезпечення організованості спору приватних осіб за посередництвом особливої публічної влади – судової. Система позовів забезпечувала захист права, яке було порушено. Позовний процес розвивався у формі присяги і встановлення особистої відповідальності за порушення клятви відповідно до стародавніх магічних уявлень про силу слова.

Тут був відомим закон, який захищав особистість римського громадянина від свавілля магістрату (носія державної «величі», суспільної пошани), що продовжував традиції стародавнього права апеляції до народних зборів. А споконвічне поняття про високу гідність і свободу громадянина зв'язувалося із його захистом ще у Законах XII-ти таблиць покаранням через страту за привселюдно заповідяну кому-небудь у віршах образу, яка викликала на потерпілого ганьбу.

Античне суспільство пройшло шлях «від поліса до імперії», «від громадянина до підданого», «від громадянської общини (демократичної республіки) до держави-імперії». Термін «громадянин», виникнувши як соціально-економічний, поступово набув політико – юридичного значення, остаточно утвердившись у римському праві. Саме в Стародавньому Римі вперше усвідомили силу впливу громадянського суспільства на державу, самоцінність розвитку особистості вільних громадян і їхньої участі в політичному житті. Славнозвісне римське право стало джерелом західної політичної і правової культури, придало йому цінність принципів розвинутого громадянського суспільства, загальних законів, сили держави в трьохмірному розподілі влади.

Список використаних джерел:

1. Штаерман Е.М. Кризис античной культуры / Е.М. Штаерман. – М. : Наука, 1975. – 244 с.
2. Аристотель. Афинская полития (госуд. устройство афинян) / Аристотель. – М. : Мысль, 1997. – 524 с.
3. Фюстель де Куланж. Гражданская община древнего мира / Фюстель де Куланж. – СПб. : 2006. – 386 с.
4. Платон. Государство / Платон // Сочинения : в 3 т. – М. : Мысль, 1971. – Т. 3. – 700 с.
5. Аристотель. Афинская полития (госуд. устройство афинян) / Аристотель. – М. : Мысль, 1997. – 524 с.
6. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения : в 4-х т. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с.
7. Вернан Ж.-П. Происхождение древнегреческой мысли / Ж.-П. Вернан ; пер. с франц. – М. : Прогресс, 1988. – 224 с.
8. Поппер К.Р. Открытое общество и его враги : в 2 т. / К.Р. Поппер ; пер с англ. под ред. В.Н. Садовского. – М.: Феникс. Межд. Фонд «Культурная инициатива», 1992. – Т. 1: Чары Платона. – 448 с.
9. Ильин М.В. Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий / М.В. Ильин. – М. : Росспэн, 1997. – 432 с.
10. Бенвенист Э. Цивилизация. К истории слова / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 2010. – 407 с.

11. Морган Л.Г. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Л.Г. Морган ; пер. с англ. – Ленинград : Изд-во ин-та народов Севера ЦИК СССР, 1934. – 331 с.
12. Штаерман Е.М. От гражданина к подданному / Е.М. Штаерман // Культура Древнего Рима. – М. : Наука, 1985. – Т. 1. – С. 22-106.
13. Машкин Н.А. История древнего Рима / Н.А. Машкин. – Л. : ОГИЗ, 1947. – 679 с.
14. Утченко С.А. Политические учения Древнего Рима III-I в. до н. э. / С.А. Утченко. – М. : Наука, 1977. – 248 с.
15. Цицерон Об обязанностях / Цицерон // О старости. О дружбе. Об обязанностях. – М. : Наука, 1993. – С. 58-156.
16. Цицерон. Диалоги. О государстве – О Законах / Цицерон. – М. : Наука, 1966. – С. 7-88.
17. Сенека Л.А. Нравственные письма к Луцилию (Письма 33, 95); Трагедии / Л.А. Сенека ; пер. с лат. С. Ошерова. – М. : Худож. литература, 1986. – 543 с.

This article describes the features of different philosophical, ethical, legal approaches of the ancient world to outline the essence and content of the category of «civil society».

Key words: citizen, right, state, society, civil society.

Отримано: 12.09.2013 р.

УДК 32:659.44

Анастасія Кульчицька

*Науковий керівник – О. В. Рибицун,
кандидат соціологічних наук, доцент*

«ЧОРНИЙ PR» В ПОЛІТИЦІ: ПРИЙОМИ, ТАКТИКИ, СТРАТЕГІЇ

У статті розкривається суть «чорного піару», його роль та місце в політиці. Проводиться аналіз базових принципів «чорного піару», методів та стратегій, які належать до його арсеналу.

Ключові слова: чорний PR, політика, вибори, політичні технології, брудні технології.

«Чорний PR» – це спроба скомпрометувати неугодного політика, партію або організацію в очах суспільної думки, настроїти масову свідомість проти когось (чогось). Як правило, для цього використовується або відносно правдоподібна, або, навпаки, абсолютно неправдоподібна інформація. У більшості випадків це провокація, спрямована проти масової свідомості та конкурентів. Вона вибиває супротивників з колії, ставить перед необхідністю виправдовуватися і відштовхує від них «добропорядного обивателя» [6, с.513].

Чорного PR як метод атаки конкурентів – це доволі поширена практика. Ця діяльність у класичному виконанні не містить в собі неетичного чи протизаконного. Якісний чорний PR – це насамперед здорова конкуренція, що лише сприяє поліпшенню ситуації на ринку.

Можна виділити базові принципи цієї діяльності:

- не лаяти конкурента «в лоб», зазвичай досить викликати сумнів. Відверта образа конкурента, де б її не використовували (особиста сварка чи навіть міждержавні відносини) практично завжди викликає відторгнення, неприйняття того, хто ображає. Люди не схильні вірити лайці. Саме тому достатньо лише викликати сумнів в базових властивостях конкурента, донести певні факти до цільової аудиторії, а вона у свою чергу ці факти трансформує, додумає і зробить потрібні висновки. Не треба лаяти, необхідно лише змусити сумніватися [3, с.179];

- необхідно атакувати найбільш важливі властивості конкурента [4, с.116];
- правдивість інформації. Зовсім не обов'язково повідомляти помилкові дані, завжди можна знайти цілком правдиву інформацію, що стосується конкурента (або створити таку). Використовуючи правдиву інформацію, можна досягти кращих результатів, ніж поширюючи помилкові дані. Завжди можна легко відбити удари по помилковій складовій даних і дуже складно відбитися, якщо уся кампанія буде побудована на правді [3, с.181].

До сфери застосування чорного PR відносяться ситуації, де наявне зіткнення інтересів, є конфлікт, розв'язати який неможливо або непродуктивно цивілізованими методами [5, с.214].

В політиці чорний PR найчастіше застосовується для забезпечення впливу на носіїв влади за умов неефективності інших форм впливу, нерідко його застосовують у виборчих кампаніях для компрометації політичних опонентів тощо. Джерелом чорного PR в політиці, за винятком відверто протиправних дій, є сфера суб'єктивних оцінок. Найбільш помітними і уживаними на практиці прийомами політичного чорного PR є компромат, чутки та плітки, контрольована інформаційна (ситуаційна) плутанина, побутове хамство, чорний гумор тощо.

Конкретизуючи, доцільно відмітити, що ефективність компромату у теорії суспільних комунікацій ще до кінця не осмислена. Між тим, з досвіду практичного застосування відомо, що вона буває дуже високою. Компромат буває декількох різновидів: правда, яка компрометує політика, і тому прихована ним від аудиторії; напівправда – суміш реальних фактів із їх інтерпретацією та / або вигаданими фактами; неправда – правдоподібна, дуже схожа на дійсну інформація, яка могла б мати об'єктивне підтвердження; брехня – відверта дезінформація, яка має мало спільного із реальною дійсністю або зовсім не має із нею нічого спільного [10, с.249]. Ефективність компромату зазвичай визначається кількістю виборців, які повірили в опубліковану інформацію та прийняли на цій основі рішення не голосувати за скомпрометованого політика. Іншим показником є відношення витрачених на технологію коштів до об'єму нарощеного електорату [7, с.45].

Не менш ефективним інструментом чорного PR є чутки. Сучасні політичні технології передбачають застосування контрольованих чуток. Найбільш поширеним способом є штучно створені ерзац-чутки, які «запускаються» через канали ЗМІ, що значно прискорює процес їхнього «легендування». Далі в масовій свідомості починає діяти принцип «немає диму без вогню», і чутка отримує активне розповсюдження [6, с.467].

Що стосується контрольованої плутанини, то тут можливі різні її типи, наприклад, ситуації, коли висловлювання одного політика приписуються іншому, приписування політику-конкуренту певних слів чи фраз, яких взагалі ніхто ніколи не казав тощо [6, с.469].

Побутове хамство – це навіть не прийом, а певний стиль поведінки. Його важко віднести до PR, хоча психологічний механізм діє приблизно той же. Створюється контекст, вигідний для політика і, відповідно, не вигідний для його супротивників. Побутове хамство зручне тим, що практично не передбачає для публічного політика ніяких серйозних наслідків. Звинувачення та образи носять настільки побутовий і часто нісенітний характер, що не підпадають під статті кримінального кодексу – в них немає свідомого наклепу, скривдження честі та гідності, ділової репутації та ін. За підлив же професійної репутації конкурента відповідальність в нас не передбачена. Побутове хамство – достатньо дієвий інструмент впливу, якщо орієнтуватись на певні прошарки населення. Як правило, це люди з невисоким рівнем інтелекту, малоосвічені, частіше молодь, ніж представники старших вікових груп. Вони часто сприймають політику буквально й емоційно, вірять в хамські заяви й оцінюють їх як ознаку сили та агресивності, а наклеп на конкурентів сприймають за «чисту монету» [6, с.472].

Чорний гумор як прийом заснований на тому, що сміх – один із найсильніших засобів дискредитації політичних опонентів. Його головною метою є нівелювання серйозного сприйняття конкурентів як професійних політиків, формування для них іміджу блазнів [6, с.504].

В практиках сучасного політичного PR можуть мати застосування й окремі елементи «чорних» технологій, рівня конкретних допоміжних методів. Так, подібними методами часто виступають:

- метод поганої похвали, що передбачає публічну похвалу супротивника, але так, щоб в результаті відношення до нього з боку громадськості стало негативним. Це досягається шляхом перехвалювання, за допомогою надмірних епітетів, не підтверджених фактів тощо. Ефективне при цьому також непряме згадування серед «хвалебних од» негативної інформації (чи негативною з точки зору цільової аудиторії) [9, с.127];
- метод громадського обурення. Багато політичних діячів мають особистісні риси або факти особистого життя (занадто дорогий автомобіль чи розкішний офіс, активний розвиток чи особливості власного бізнесу, шкідливе виробництво, утиск чийось прав і т.п.), якими громадськість може обуритися. Мета методу – знайти саме ті факти, що здатні обурити громадськість, потім їх оприлюднити, і, нарешті, по можливості розтягнути це обурення на як можна триваліший термін [3, с.193];
- метод подвійних аудиторій. Цей метод припускає послідовну дію на декілька цільових аудиторій, причому одні аудиторії використовуються для акцій, орієнтованих на інші аудиторії. Наприклад, спочатку розбурхується населення, потім засоби масової інформації, потім – влада, при цьому послідовність акцій може бути довільною, але кінцевою метою компанії є саме влада. Подібна послідовність впливає переконаливіше, ніж безпосереднє звернення до влади. Метод ефективний, якщо необхідний потужний PR-вплив, водночас такі компанії можна реалізувати навіть на дуже незначному бюджеті, оскільки наступні етапи фінансуються самими зацікавленими особами [3, с.194];
- метод «обсвістування». З прадавніх часів охочі зірвати спектакль обсвістували його. Окрім демонстрації протесту ці дії заважали артистам виконувати спектакль. Щось подібне можна використовувати і в сучасному PR. Часто при розгоні мітингів намагаються застосувати силу, але спроби розігнати мітинг у силовий спосіб лише приводять до доказу того, що інших аргументів фактично не залишилось. Більш дієво та витончено – перешкодити поширенню інформації. Для цього мову ораторів можна заглушити сиреною, плакати можна облили фарбою або ж освітити яскравим прожектором тощо [3, с.199];
- метод віртуального компромату. При застосуванні цього методу як компромат використовується не реальний факт, а чиєсь бажання чи думка. Завжди можна довести помилковість або правильність певного матеріального факту, проте майже нерально довести, що людина про щось не думала. Думки всередині нашого розуму закриті для сканування і аналізу. І тим більше закриті ті думки, які мали місце у минулому. Тому завжди будь-яку людину або групу людей можна звинуватити в планах і думках, про які вони навіть не здогадуються. Фактично, в PR можна використовувати віртуальний компромат. Визначивши певні нездорові амбіції конкурента, достатньо лише оприлюднити цей віртуальний компромат і привести будь-які доступні докази його вірності. Чи натяки на те, що певні дії можуть свідчити про певні наміри. Часто такий компромат працює навіть без доказів. Метод вважається успішним, якщо вдається породити сумніви у цільовій аудиторії [11, с.204].

Таким чином, в арсеналі чорного PR наявна доволі велика кількість прийомів та стратегій. Так, А. Гусаковський, керівник Центру вивчення психологічних спецо-

перацій PICO розподіляє прийоми «чорного PR» на 3 групи: побутові, адміністративні та піарівські.

М. Григор'єв, керівник консалтингової групи «Управління PR», виділяє наступні 12 типів:

- купівля виборців;
- маніпуляція законодавством;
- використання державного контролю на виборах;
- тиск на кандидатів і виборців;
- фінансові порушення;
- мобілізація владних ресурсів;
- фальсифікація результатів виборів;
- неправомірна реєстрація виборців;
- використання чужого права голосу;
- заходи щодо зриву виборної діяльності кандидата;
- агітація з порушенням закону;
- негативні кампанії і контрпропаганда [8, с.67].

Щодо стратегій, які використовуються в рамках чорного PR, то можна вирізнити наступні:

- стратегію задурювання населення;
- стратегію очорнення конкурентів в очах виборців;
- стратегію вводу конкурентів в оману щодо своїх намірів;
- стратегію обману конкурентів стосовно планів інших конкурентів;
- стратегію протидії підступам конкурентів тощо.

Підсумовуючи, наголосимо, що у світовій практиці існує дуже багато випадків, коли зі сцени йшли блискучі політики і кампанії лише внаслідок неможливості відбити інформаційну атаку, організовану їх політичними супротивниками. Насправді, захищатися від таких атак набагато складніше, ніж нападати самому. Іноді помилковий захист вибудовується так, що замість нейтралізації ворожої атаки він, навпроти, посилює її, а пряма відповідь на атаку або спроба спростування інформації призводить до ще більшого посилення наслідків. Ці помилки відбуваються внаслідок нерозуміння природи інформаційної атаки. Йдучи прямо і відповідаючи лише спростуваннями можна програти. У той же час будь-яку інформаційну атаку можна успішно відбити, якщо діяти правильно, використовуючи складні обхідні маневри. Більше того, часом можна відбити атаки навіть тоді, коли наслідки їх дії вже дуже значні.

Список використаних джерел:

1. Бірюков М. Некоректні технології як основа Чорного піару / М. Бірюков // Собеседник. – 2008. – № 2. – С. 17-20.
2. Блэк С. Паблик рилейшнз. Что это такое? / Сем Блэк. – М. : Феникс, 2009. – 211 с.
3. Вуйма А. Черный PR. Защита и нападение в бизнесе и не только / А. Вуйма. – М. : Ось, 2007. – 287 с.
4. Гринберг Т. Політичні технології: PR і реклама / Т.Е. Гринберг. – К. : МАУП, 2005. – 272 с.
5. Меклер Г. Власть і магія PR / Г. Меклер. – М. : Питер, 2004. – 382 с.
6. Ольшанський Д. Політичний PR / Д.В. Ольшанський. – К. : Абетка, 2003. – 544 с.
7. Почепцов Г. Паблік рилейшнз : навч. посібник / Г.Г. Почепцов. – К. : Товариство «Знання», 2000. – 506 с.
8. Пушкарева Г. Политический менеджмент / Г. Пушкарева. – М. : Дело, 2002. – 187 с.
9. Таранов П. Приемы влияния на людей / П.С. Таранов. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 608 с.
10. Факр С. Приемы стратегии и тактики предвыборной борьбы: PR-секреты общественных отношений / С.А. Факр. – М. : Стольный град, 2008. – 336 с.
11. Шарков Ф. Паблік рилейшнз / Ф.И. Шарков. – М. : Академический Проект, 2005. – 303 с.

This article describes the essence of «black PR», its role and place in politics. Analyzes the basic principles of «black PR» methods and strategies which belong for its arsenal.

Key words: black PR, policy, elections, political technologies, dirty tricks.

Отримано: 10.10.2013 р.

УДК 32:007:654.1

Світлана Кунда

*Науковий керівник – О. В. Рибицун,
кандидат соціологічних наук, доцент*

ПОЛІТИЧНИЙ PR І РЕКЛАМА: КОМУНІКАТИВНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Стаття присвячена аналізу вітчизняного електорального процесу, місцю та ролі у ньому політичного піару та політичної реклами. Здійснюється порівняння ефективності політичної реклами та піару у виборчому процесі.

Ключові слова: комунікація, виборчі технології, електорат, зв'язки з громадськістю, політична реклама, політичний PR.

Політичний вибір, волевиявлення виборця невідільні навіть у суспільствах з найбільш розвиненими демократичними інститутами. Остаточне рішення людини голосувати за певного кандидата залежить від прихованого впливу різних суттєвих і випадкових чинників. Істотно, якщо не визначальну роль у передвиборній ситуації можуть зіграти політичний PR та реклама, що врешті інтегрують вплив цих факторів на електоральну поведінку, організують її і підпорядковують виборчій стратегії.

Вітчизняний PR – це переважно PR політичний. Серія інтенсивних виборчих кампаній під час формування місцевих, регіональних і вищих органів влади, застосування при цьому найрізноманітніших, в тому числі й брудних виборчих технологій призвели до того, що у свідомості публіки й у публіцистиці PR сприймається не інакше як «чорний піар». Така позиція хибна. Політичний PR є інструментом ефективного управління електоральним процесом, значущою складовою управлінської діяльності, стержнем політичного процесу. На сьогодні управління виборчою кампанією є одним із найзатребуваніших різновидів політичного менеджменту, а система передвиборчих комунікацій лежить в основі сучасного виборчого процесу, від рівня якого багато в чому залежить усвідомленість і компетентність електорального вибору громадян [1, с.64].

Необхідно зазначити, що вітчизняний електоральний процес, особливо в останні роки, потребує більш широкого погляду як на проблеми власне кампанії (її проблематику, стратегічні та тактичні особливості), так і на відповідність кампанії нормам і принципам демократії. У цьому зв'язку важливими завданнями є дослідити специфіку використання PR-технологій в управлінні виборчою кампанією, визначити роль PR-діяльності у політиці, проаналізувати етапи та моделі політичного консультування. Політичний PR – це відносно нова практика в Україні, а її освоєння та більш активне застосування, на нашу думку, залежить від інтенсифікації конкурентної боротьби в умовах трансформаційного суспільства.

Широка політична участь та змагальність як передумови вибору певного політичного рішення наразі, в умовах активного демократичного транзиту передбачає обов'язкове застосування PR. Політичний PR – це, перш за все, практика управління політичними процесами, а також і галузь сучасної політичної науки, що розвивається

ся. Важливо не лише знати засоби передвиборчої боротьби, які добре себе зарекомендували, а й розуміти суттєві причини успіху чи поразки конкретних технологій. Але таке розуміння виявляється можливим лише у тому випадку, коли організатори виборчої кампанії володіють необхідними теоретичними знаннями, здатні адекватно оцінювати ситуацію, виявляти тенденції розвитку масових настроїв, визначати ті «більшові місця» у свідомості і мотивації людей, вплив на які може призвести до зміни їх поведінки в потрібному для організаторів напрямі.

Політичний PR найбільш успішно застосовуються у стабільних політичних системах, при достатньо гомогенній соціальній та культурній структурах. Його значущість зростає, коли розмиваються чіткі політичні ідентифікації, формується постматеріальна культура та особливого значення набуває в умовах активного залучення ЗМІ до процесів формування політичної реальності [8, с.375].

Якщо на Заході лідирують фінансові, урядові і кризові паблік рилейшнз, то на території СНД на перше місце виходить саме політичний PR. Загалом розвиток вітчизняних політичних паблік рилейшнз бере свій початок від часів перших дійсно конкурентних парламентських або президентських виборів. Кожні нові вибори стають періодом, коли в обіг впроваджуються нові інтелектуальні сили, залучаються нові ресурси.

Політичний паблік рилейшнз є творчим процесом, в якому однаково важливі як наука, так і мистецтво. Вони, в першу чергу, включають в себе виборчі технології. На думку фахівців із політичних паблік рилейшнз, філософія роботи з громадськістю надає засадного значення двостороннім відносинам, оскільки брак спілкування породжує безліч непорозумінь. Поліпшення каналів спілкування, розробка нових способів створення двостороннього потоку інформації та взаєморозуміння є головним завданням будь-якої програми з політичних паблік рилейшнз. Саме відсутністю взаєморозуміння «верхів» і «низів» значною мірою пояснюються ті складності, які маємо в Україні: пересічні громадяни бачать лише те, що їхнє становище погіршується мало не щодня, але не знають ні урядових планів, ні програм, а головне, як ці плани і програми виконуватимуться, хто несе за них персональну відповідальність і яку саме.

Таким чином, метою політичних PR насамперед є створення сприятливого інформаційного середовища. Це організація і управління масовими комунікаціями та інформаційними потоками, важлива складова державної та недержавної управлінської діяльності, що покликана забезпечити взаємодію між тими, хто управляє та тими, ким управляють. Ця досить специфічна сфера сучасного суспільства полягає у володінні високорозвинутими інформаційними технологіями; створенні принципово нових можливостей інформаційного контролю та впливи на зростання ефективності інформаційної складової.

Як складова PR політична реклама виступає свого роду вектором: вона зводить воедино можливі поведінкові реакції електорату, задає їм той єдино вірний напрям, який може визначити успіх на виборах. Щоб досягти цього, необхідно встановити міцний зв'язок між суб'єктом і об'єктом реклами [12, с.164].

Прийнято вважати, що реклама – це односпрямований процес, що не передбачає зворотного зв'язку. Це, безсумнівно, так. Але для ефективного впливу на виборця реклама повинна враховувати весь спектр інтересів та запитів людей. Змістове наповнення політичної реклами формується насамперед під впливом потреб електорату. У «пов'язуванні» запитів об'єкта та пропозицій суб'єкта і полягає її основне комунікативне завдання. Рішення цього завдання не одномоментний і не строго послідовний процес. Система чинників, що формують політичний вибір – складне, багаторівневе, досить гнучке явище. Причини, що визначають той чи інший прояв електоральної поведінки – це свого роду важелі, керуючи якими окремо, комплексно або в різних комбінаціях, можна варіювати як нюанси виборчих орієнтацій, так і загальний їх напрямок.

У політичному житті сучасного демократичного суспільства політична реклама займає цілком визначне місце, є найважливішою технологією публік рилейшнз. Жодна передвиборна кампанія не обходиться без політичної реклами. На неї в середньому затрачається третина від усіх ресурсів, що виділяються на передвиборну кампанію.

Звичайно, політична реклама багато в чому відрізняється від реклами комерційної. І, передусім – об'єктом рекламування. Якщо ми маємо на увазі передвиборні кампанії, то її головний герой – кандидат, жива людина, а не «мертвий» товар. І рекламувати його, звичайно ж, складніше. Кандидат – вєредливіший і багато в чому непередбачуваний товар. Тут варто пригадати висловлювання одного американського фахівця з політичної реклами. Він сказав наступне: «Товар легше продати, ніж «продати» політичного кандидата. Товар «мовчить», а кандидат може таке «ляпнути», що уся його реклама піде нанівець».

Під політичною рекламою в Україні розуміють частину передвиборної агітації, що проводиться в терміни, установлені для передвиборної агітації; друкарські, усні, звукові та аудіовізуальні види і форми ідейного впливу; рекламу суб'єктів виборчого процесу. Політичні партії (блоки) стають такими з моменту реєстрації у ЦВК кандидатів у депутати, внесених до виборчих списків партій (блоків); рекламу, що формує ставлення до суб'єктів виборчого процесу під час виборів. Політична реклама повинна містити передвиборні заклики, гасла, програми тощо; інформаційні повідомлення про заходи, які проводяться або підтримуються з агітаційною метою [6, с.26].

Більш глибоке розуміння політичної реклами знаходимо в російського вченого, спеціаліста в області соціальної психології О. Феофанова: «Мета і завдання такої реклами – піднести у вкрай доступній, емоційній, лаконічній, оригінальній, що легко запам'ятовується формі суть політичної платформи визначених політичних сил, налаштувати на їхню підтримку, сформувати і впровадити в масову свідомість визначене уявлення про їхній характер, створити бажану психологічну установку, що визначає напрямок почуттів, симпатій, а потім і дій людини» [15, с.9].

З позицій політичної психології реклама – це певний спосіб формування окремих видів масової поведінки, що створюється елементами політичної еліти для досягнення своєї мети. Політичну рекламу необхідно розглядати як систему політичних комунікацій, покликаних змінити свідомість і поведінку людей відповідно до політичних цілей рекламодавця (політичних партій, рухів, лідерів).

Кожен кандидат намагається «вкласти» у свідомість електорату тільки йому вигідні ідеї. Це важко зробити, бо, як правило, поле виборчої боротьби настільки насичене інформацією, різною за змістом і характером, що на свідомому рівні вона вже сприймається з малою ефективністю. У цьому випадку доцільніше активізувати вплив на підсвідомий рівень індивідуальної і соціальної психіки. І для цього існують відповідні механізми.

Політична реклама є одним із найефективніших способів формування думки виборців шляхом подання загалом об'єктивної інформації, що переконуює у перевагах даного кандидата чи політичної організації над іншими. Вона складається з об'єктивної і переконливої інформації про певну політичну особу (або організацію) та емоційно впливового повідомлення. Головна відмінність політичної реклами від звичайної реклами товарів полягає у тому, що політична реклама жодним чином не повинна драгувати виборців [12, с.186].

Відомий німецький соціолог М. Вебер вказував, що політика означає прагнення до участі у владі або до здійснення впливу на розподіл влади чи то між державами, чи то всередині держави між групами людей або окремими людьми. В такому контексті політична реклама є одним із механізмів, що відкриває можливості для отримання влади. Фактично, завдання політичної реклами полягає в тому, щоб змусити більшість народу прийти у визначений день в чітко визначене місце, придбати визначений товар і не пред'являти претензій протягом кількох років щодо його роботи.

Комунікативна суть політичної реклами полягає у тому, що вона встановлює контакт між носіями влади або претендентами на місця у владних структурах і електоратом, здійснює певним чином направлений адресний зв'язок між ними, використовуючи гранично доступну для сприйняття і адекватну йому знакову систему. Політична реклама – це свого роду провідник ідей, ретранслятор образів, символів, міфів. Вона виконує також інформаційну функцію, оскільки одне із завдань, що стоять перед нею – сповіщення, ознайомлення аудиторії з партією, кандидатом, їх поглядами, акціями, пропозиціями, їх перевагами над конкурентами. Політична реклама функціонує в умовах політичної конкуренції, вона виділяє власний об'єкт з числа інших, тому можна говорити про соціально-орієнтовану, ідеологічну функції. Специфіка політичної реклами полягає, перш за все, в чіткій визначеності її завдань і предмету, в активному, «силовому» характері її комунікативної дії. Політична реклама – свого роду акумулятор стратегічних ідей і розробок рекламної кампанії, регулятор електоральної поведінки. При цьому, як і у звичайній рекламі, в рекламі політичній на перший план виходять не загальні характеристики об'єкта, а його переваги для конкретних виборців. Політична партія має чітко підкреслювати те, як ідеї її лідера поліпшать життя пересічних громадян. Отже, проблема влади цілком аналогічна проблемі продажу товару [17, с.12].

Виходячи з цього, політичну рекламу можна визначити таким чином: це форма політичної комунікації в умовах вибору, адресна дія на електоральні групи, що має мету піднести у край доступній, емоційній, лаконічній, оригінальній формі суть політичної платформи певних політичних сил, настроїти на їх підтримку, сформувати і впровадити в масову свідомість певне уявлення про їх характер, створити бажану психологічну установку, що зумовлює напрям почуттів, симпатій, а потім і дій людини.

Зростання ролі політичної реклами потребувало розроблення спеціальних передвиборчих технологій з інтегрованою рекламною складовою. Як стверджують фахівці, використання таких технологій не забезпечує абсолютної гарантії перемоги, але ігнорування обов'язково призводить до поразки.

Політична реклама має відповідати очікуванням електорату, його оцінкам і уявленням. Оскільки реклама створюється приблизно так, як розв'язується кросворд – у кожну порожню клітинку щось вписується, то є вкрай необхідним за допомогою рекламних заходів заповнити всі пазли продукованого образу певного політичного діяча або партії. Інакше їх заповнить масова свідомість на власний розсуд або супротивна сторона (що набагато гірше).

Дискусії щодо місця публік рілейшнз і реклами в просуванні кандидата на політичному ринку точаться давно. Представники рекламної індустрії переконують політиків у тому, що реклама й тільки реклама здатна забезпечити їм бажаний результат. PR-практики наполягають, що тільки зв'язки із громадськістю здатні забезпечити їх успіх у передвиборчих перегонах. А самі політики запевняють, що політичний PR і реклама – це майже те саме, тільки з різною ціною.

Політичну рекламу й PR плутають не випадково, оскільки в їхній основі лежать загальні принципи комунікації. Однак реклама й PR мають низку істотних відмінностей. По-перше, вони орієнтовані на різні цільові аудиторії. Реклама звернена до масового виборця; PR орієнтований на модераторів суспільної думки (лідерів груп, експертів, кумирів тощо). Процентна складова останніх у суспільстві мізерно мала, однак сила їхнього впливу надзвичайно висока. По-друге (і це випливає з вищесказаного), форми й засоби поширення інформації, а також критерії оцінки PR і реклами різні. Для PR важливим є формування зворотнього зв'язку в процесі комунікації з електоратом. Реклама формує лише односторонній вплив на поведінку виборця. Як стверджує російський маркетолог М. Димшіц, PR працює на рівні змісту й знань; реклама працює на рівні звичайних поведінкових реакцій. Тому рекламу слід розглядати як одну із засобів політичного PR.

Технології PR дають змогу оцінити суспільну думку, а також визначити політику певних осіб і організацій на підставі суспільних інтересів. Їхні дії плануються й виконуються з метою домогтися розуміння й визнання з боку широких верств населення. Механізм дії політичної реклами зовсім інший. За рекламою стоїть абсолютно конкретний платник, що поширює інформацію через ЗМІ з метою вплинути на виборця, схилити його до певної, заданої рекламою поведінки [5, с.233].

Як і в кожній боротьбі, у боротьбі за політичний ринок існують свої правила. Тут рекламі й PR відведені різні ролі. Реклама є тактичною складовою комплексу просування кандидата чи партії. Завдання, що їх переслідує рекламодавець – це завоювання кандидатом певного сегмента електорату. Реклама працює наче ззовні, ззовні впливає на аудиторію, на її потреби й очікування. Реклама прагне надати максимальну популярність рекламованому політичному суб'єкту. Тому рекламне повідомлення формується чітко й однозначно, а виборцю доставляється з метою виробити в нього лояльність до цього суб'єкта. На цьому, власне, і завершується основна мета політичної реклами. PR натомість – це довгострокова, стратегічна складова усього комплексу механізмів і дій просування «політичного товару». Завдання PR – забезпечити формування його сприятливого образу, а також підтримувати кредит довіри в суспільстві до цього «товару» протягом тривалого часу. Тому, якщо виникає бажання сповістити політичний ринок про новий «продукт» – будь то політик чи партія, то варто застосовувати рекламу. Вона приносить швидкий і відчутний результат. Темп побудови відносин із електоратом інший, більш повільний, а ефекти такої діяльності віддалені в часі. Тому часто політики переоцінюють рекламу й недооцінюють PR. Це є серйозною помилкою. Відсутність миттєвого ефекту не означає, що ефекту немає зовсім. Просто результат виявиться значно пізніше. Його необхідно напрацювати.

Список використаних джерел:

1. Балашова А. Технология избирательной кампании в западной политической науке / А.Н. Балашова // Весник. – 2000. – № 2. – С. 75-78.
2. Войтович Н. Інформаційні війни та політична реклама в ЗМІ / Н.О. Войтович // Українська періодика: історія і сучасність. – 2002. – № 6. – С. 47-49.
3. Гаташ В. Політична реклама випускає у суспільство демонів / В. Гаташ // Уніан-здоров'є. – Режим доступу: <http://health.unian.net/rus/deta>.
4. Грінберг Т. Політичні технології: PR і реклама / Т.Е. Грінберг. – К. : МАУП, 2005. – 272 с.
5. Єгорова-Гатман Е. Политическая реклама / Е.В. Єгорова-Гатман, К.В. Плешаков. – М. : Николо-медиа, 2002. – 274 с.
6. Про рекламу: Закон України за станом на 17 квітня 1996 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 1997. – 186 с.
7. Затрубчик Н. Політична реклама як найбільш ефективна психологічна технологія / Н. Затрубчик // Соціум. Наука. Культура. Політологія. – 2000. – № 2. – С. 12-16.
8. Комаровский В. Связи с общественностью в политике и государственном управлении / В.С. Комаровский. – М. : Издательство РАГС, 2001. – 518 с.
9. Королько В. Політична реклама: уроки виборів, проблеми / В.Г. Королько // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 58-63.
10. Лисовський С. Политическая реклама / С.Ф. Лисовський. – М. : ИВЦ «Маркетинг», 2000. – 142 с.
11. Марков С. PR в Росії більше ніж PR / С.Г. Марков. – К. : ТОВ «Видавництво АСТ», 2001. – 432 с.
12. Морозова И. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии / И.Г. Морозова. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 247 с.
13. Почепцов Г. Політична реклама України: стратегії виграшу чи програшу / Г.Г. Почепцов // Політичний вісник. – 2007. – № 5. – С. 34-36.
14. Почепцов Г. Паблік рилейшинз : навч. посіб. / Г.Г. Почепцов. – К. : Товариство «Знання», 2000. – 506 с.
15. Феофанов О. Реклама: новые технологии в России / О.А. Феофанов. – М. : Эко-перспектива, 2000. – 285 с.

16. Хома Н. Вплив політичної реклами на мотивацію електоральної поведінки громадян / Н. Хома // Політична психологія. – 2003. – № 4. – С. 13-15.
17. Шовкун І. Політична реклама як комунікативний процес : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / І.В. Шовкун. – Львів, 2004. – 21 с.

This article analyzes the national electoral process, place and role the political public relations and political advertising there. Compared effectiveness of political advertising and public relations in the election process.

Key words: *communication, voting technology, voters, public relations, political advertising, political PR.*

Отримано: 23.09.2013 р.

УДК 329.733(477)

Ірина Мароха

*Науковий керівник – Г. Б. Вонсович,
кандидат історичних наук, доцент*

ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У КОНСЕРВАТИВНО-НАЦІОТВОРЧІЙ ТРАДИЦІЇ

Стаття присвячена аналізу особливостей поглядів на характер національного розвитку України та форму держави у провідних вітчизняних мислителів та громадських діячів першої чверті ХХ століття.

Ключові слова: *консерватизм, націоналізм, монархія, гетьманщина, національна держава.*

Розвиток української державності має складну історію, що позначилась як певними здобутками, так і тривалим періодом бездержавного існування нації. Тому науковці доволі часто торкаються питань дослідження державного минулого України, адже ретроспективний аналіз концепцій і доктрин того часу дозволяє дослідити специфіку розвитку українського суспільства, виокремити риси, які були йому притаманні та з'ясувати їх затребуваність у сьогоденні.

Мета статті – здійснити теоретико-порівняльний аналіз та наукове узагальнення поглядів на характер національного розвитку України і форму держави провідних вітчизняних соціально-політичних мислителів та громадських діячів, які творили в першій чверті ХХ ст.

Консервативно-націотворча традиція відбувалась в період розділення України на Лівобережну (проросійську) та Правобережну (проавстрійську); де «москвофільські» ідеї, що поширювались на Галичині, мали на меті відокремити етнічні українські землі від Австро-Угорщини і об'єднати їх з Лівобережною частиною на основі етнічної спорідненості. Такі намагання зустрічались зі східноукраїнськими дослідниками, які, у свою чергу, прагнули до політично-культурного визволення України. Та якщо наприкінці ХІХ ст. науковців об'єднувала ідея панславізму – федералізму, то з початку ХХ ст., їхні погляди розділилися і вже не мали єдиного начала стосовно їх бачення майбутнього української держави. Виділяють дві провідні течії: національно-державницький напрямок та група радикально налаштованих націоналістів; де нас найбільше цікавить саме національно-державницький напрямок, представниками якого були: В. Липинський, В. Старосольський, С. Томашівський, О. Бочковський, С. Дністрянський, В. Кучабський.

Один з найвпливовіших представників консервативної національно-державницької традиції був В'ячеслав Липинський, який проголошував ідею встановлення в Україні конституційної монархії. Згідно його теорії, держава являє собою єдину можливу форму націотворення. Саме у державі стає можливим шляхом поширення національної ідеї у суспільстві звести вузько корпоративні інтереси до єдиного спільного чинника, що представляє надстанові цінності і орієнтири. Вчений вважав, що тільки за умови набуття власної державності етнографічна спільнота здобуває можливість перетворитись на націю, національно ідентифікується. Власна держава є те, що, за визначенням Фрідріха Мейне, перетворює *kulturnation* – переважно пасивну культурну спільноту в *statsnation* – активну само визначальну політичну націю. В. Липинський вважає, що національна держава відіграє творчу роль у розвитку суспільства, але «...трагічним у нашій історії є те, що ми звичайно пориваємось до державного життя і до творення своєї місцевої влади тоді, коли сусідні влади розкладаються» [1, с.454].

Говорячи про націоналізм, вчений виділяє його двоякий характер: державотворчий і державоруйнуючий. Прикладом першого може бути націоналізм англійського зразка, другого – націоналізм польський, український. Перший – територіальний націоналізм, патріотизм; другий – екстериторіальний і віросповідний націоналізм, шовінізм [2, с.34].

В. Липинський вважав, що гетьмансько-монархічна держава повинна стати для українців тим, чим впродовж віків була і залишається для англійців їхня традиційна монархічна форма правління; адже монархія є основним традиційним символом британської політичної культури тому, що вона служить для британської спільноти символом поступливості та єдності, зберігає патріотичні почуття в парламентських і партійних конфліктах, слугує фактором згуртованості народу, який часто був розмежований у багатьох інших політичних питаннях.

Важливою є думка В. Липинського про те, що суспільний порядок може бути стабільним тільки тоді, коли інтереси класу, який повинен справедливо організувати працю для інших, будуть співпадати з власними інтересами індивіда. Тобто, борючись за свої власні інтереси, цей клас дбає і про інтереси мас [3, с.59-60]. Тому однією з основних опор в майбутньому державотворенні має виступати клас хліборобів-землевласників. Майбутня держава – трудова монархія, що опирається на організацію трудових, продукуючих класів, перш за все на хліборобський клас [4, с.136]. Крім хліборобів-землевласників не менш важлива роль відводиться людям військового духу і військової дисципліни. Саме тому потрібні залишки «старої аристократії, яка цей військовий дух одідичила по своєму вихованню і своїх предках» [4, с.124].

Над інтересами держави і нації вчений ставить засади етики і моралі, до яких завжди закликала і які освячувала релігія і церква. Релігійний мотив політичної доктрини В. Липинського висвітлений в праці «Релігія і церква в історії України», основна ідея якої – реалізація в життя народів вічної божої істини як найвищого покликання людської діяльності. Релігія тут постає як ідея, що може примирити українство в напрямку до зміцнення держави. Тому всі релігії і релігійні християнські організації в майбутньому мають бути рівноправні, адже всі потрясіння на релігійному ґрунті небезпечні для майбутньої української держави. Монархізм проростає з класократії, а класократія – з християнського ієрархічного погляду на світ.

Степан Томашівський продовжив наукові пошуки В. Липинського. Перебуваючи на державницьких монархічних позиціях і визнаючи їх як стратегію, вчений постійно змінює свої конкретні тактичні плани, в силу зміни зовнішніх обставин і історичних подій на Україні. Зокрема, у праці «Історія і політика», вивчаючи проблеми взаємозв'язку і взаємозумовленості консерватизму і поступу в історії українського народу 1917-1920 рр., він доходить висновку, що крім загальної національної малокультурності, хиб

індивідуального та громадського виховання, «нас побила ще інша язва: манія поступовості і страх перед «консерватизмом» – два демони, що протягом останнього покоління опанували українську інтелігенцію» [5, с.167]. Тільки монархія найбільше сприяє утвердженню авторитету і порядку – з огляду на традиції українського народу, на можливість подолання внутрішніх розбіжностей між провідниками та станами українського суспільства. Тому починати державне творення необхідно саме з монархії.

Основною причиною втрати Україною своєї державності, вважає дослідник, є відсутність національної ідеї, а саме відсутність політичної, економічної і культурної рівноваги між містом і селом та політична гіпертрофія українського народу. Лише після подолання цього стане можливою побудова української держави в Галичині.

Вчений вважає, що лише західноукраїнські землі зуміли зберегти «український дух» завдяки близькості Галичини до Заходу та опорі на церкву і державу. Саме уніатська греко-католицька церква після падіння Галицько-Волинської держави відкрила доступ західній культурі і «зберегла західноруські окраїни від винародження... На всіх інших землях давньої Русі право до національної церкви може мати тільки одна уніатська» [6, с.65-80].

Майбутня українська держава, на його думку, це дуумвірат монархічної держави і греко-католицької церкви: «Династія фізичними засобами творила національну державу і дбала про матеріальне добро підданих, греко-католицька церква удержувала міжнародний культурний зв'язок і формувала народну душу» [6, с.63].

В українській політичній думці ще одним прихильником монархічних ідей був Василь Кучабський. Однією з причин занепаду української державності в 1917-1920 рр. вчений назвав відсутність у сил української демократії політичних традицій, політичного досвіду і взагалі політичної культури. Він вибудовує свої політичні висновки на основі дослідження історії української державності цього періоду.

У самому факті утворення монархічної гетьманської держави В. Кучабський, крім ряду позитивних чинників, знаходить також і внутрішні суперечності. До перших він відносить повну нездатність Центральної Ради створити демократичну українську державу, що виправдовувало гетьманщину як спробу зберегти колишній порядок, успадкований від поневолюючої держави; це дало б можливість вистояти у зовнішніх війнах. Другий позитивний чинник утворення гетьманщини вчений вбачав у тому, що гетьманський уряд концентрував основні зусилля на військово-оборонних і державних заходах на протигагу соціальним, культурним і реформістським. Третій позитивний чинник – стабілізація внутрішнього ладу на старих, революцією знищених російсько-правових підставах як таких, що могли бути використані в той час з найбільшою ефективністю. Саме ці монархічні традиції гетьманщини дослідник вважав найбільш придатним для побудови майбутньої української держави.

Характеризуючи внутрішні суперечності гетьманщини, В. Кучабський виділив наступні моменти: контрреволюційні сили цього періоду у своїй переважній більшості, особливо офіцерський корпус, стояли на ґрунті відновлення всеросійської держави і в ім'я її реставрації, саботували всю справу державної незалежності України, а відтак і саму гетьманщину; сили української демократії, з їх принциповістю та примітивно-абстрактним способом мислення, абсолютизацією суперечок, що не мали політичних традицій, політичного досвіду і взагалі політичної культури.

Наслідком таких суперечок стала опозиційність демократії до гетьманщини, оскільки уявляла Україну тільки демократичною, соціалістичною і революційною.

Свою теорію державного будівництва мислитель називає «позитивним мілітаризмом». Він вважав, що всі держави хоч і мають багато спільного між собою, водночас різняться традиціями, культурою, історичними долями. Держава – це передусім продукт духовності народу, а не його технічної організації, тому не з кожним народом можна державу збудувати.

Необхідною умовою створення реальної державної концепції України, на думку В. Кучабського, є державотворча національна ідея. Вчений визначає націю як «психологічний стан своєрідного національного комплексу почувань, національного світогляду і бажань, на яких засновується всебічно творче змагання даної суспільності» [5, с.16-17]. Справу утворення української держави, на його думку, може вирішити «український П'ємонт», що зможе організувати решту України на визвольну боротьбу. Поширення ідеї українського П'ємонту ґрунтувалась на двох основних засадах: реальних потребах народу та існуванні провідної аристократичної верстви – людей, спроможних здійснити цю ідею та повести за собою інших.

Отже, В. Кучабський, на відміну від теорії легітимної монархії В. Липинського та клерикальної монархії С. Томашівського, пропонує проект мілітарної монархії; адже саме військові аспекти відіграють провідну роль у державному будівництві. Загалом, концепції цих мислителів наочно презентують консервативно-державницький напрямок у вітчизняній суспільно-політичній думці першої чверті ХХ ст.

Інший мислитель, В. Старосольський, був найяскравішим представником прихильників націотворчого шляху творення української державності та відстоював ідею республікалізму. Основними ідеями його концепції української державності виступають:

- 1) нація є самостійним центром інтересів і такою політичною спільністю, яка прагне до самостійності;
- 2) будувати державність краще на спільності, а не на спільці;
- 3) для побудови необхідно «взяти класові інтереси у форму національних», тобто орієнтуватись у своїй політиці на ті елементи суспільства, які є носіями стихійного прагнення бути нацією, утверджуючи себе нею, тому нова держава має врахувати у власній політиці два основні взаємовпливаючі чинники – «класовий поділ її народу та... його зріжничковання по лінії нації» [7, с.31].

В. Старосольський наголошував на необхідності розвитку саме національної держави, де нація є не лише етнокультурною спільнотою, а передусім політичним об'єднанням.

Таким чином, варто зазначити, що спільним для цих дослідників є переконавання в тому, що державницьке майбутнє України має творитися на засадах формування єдиної політичної нації, інтереси якої повинні стати домінуючими в українській державі; а розвиток нації – це, передусім, поступ суспільства, якому має підпорядковуватись держава і державні інтереси.

Отже, провідні вітчизняні мислителі та громадські діячі, які жили і творили в першій чверті ХХ ст., дали значущий багаж концепцій і доктрин, якіне втрачають своєї актуальності і сьогодні та дозволяють сучасним науковцям досліджувати специфіку розвитку українського суспільства, виокремлювати притаманні лише йому риси.

Список використаних джерел:

1. Чепинога В. Трагедія української консервативної ідеології та національна ідея (В. Липинський «Україна на переломі») / В. Чепинога // Молода нація. – 1996. – № 2. – С. 51-60.
2. Липинський В. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна / В. Липинський // Матеріали міжнародної наукової конференції, 2-6 червня 1992 р.: Київ-Луцьк-Кременець. – К. : Філадельфія, 1994. – 285 с.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму (писані 1919-1926 рр.) / В. Липинський. – Нью-Йорк : Булава, 1954. – 471 с.
4. Липинський В. Думки про національну ідею / В. Липинський. – Нью-Йорк, 1990. – 46 с.
5. Липинський В. Шляхта в Україні: її участь в житті українського народу на тлі його історії / В. Липинський. – Львів : Кальварія, 1999. – 468 с.
6. Томашівський С. Історія і політика (Кілька думок з приводу книжки В. Липинського) / С. Томашівський // Хліборобська Україна. – Відень, 1921. – К. 3. – Зб. 5-6. – С. 303-311.
7. Наші завдання (Декларація Української Селянської Партії) // Передрук з часопису «Запоріжжя». – 1906. – №1. – 23 лютого. – С. 16-23.

This article analyzes the features views of the national development of Ukraine and the State form of leading national thinker and public figures of the first quarter of the XX century.

Key words: conservatism, nationalism, monarchy, the Hetmanate, a nation state.

Отримано: 7.10.2013 р.

УДК 327:341.18«1814/1815»

Марія Марчук

*Науковий керівник – Т. В. Ігнатська,
кандидат історичних наук, доцент*

КОНФІГУРАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ГЕОПРОСТОРУ ВІДЕНСЬКИМ КОНГРЕСОМ (1814-1815 рр.)

Стаття присвячена облаштуванню європейських територій після Віденського конгресу (1814-1815 рр.). Проаналізовано перерозподіл європейського геопростору на користь країн-переможців, зокрема, засоби досягнення європейського та світового панування Російською імперією.

Ключові слова: Віденський конгрес, геополітика, геопростір, Російська імперія.

Період початку XIX ст. був складним для європейської історії. В міжнародних відносинах того часу панували прагматизм і практицизм, які широко використовували провідні європейські держави на Віденському конгресі. Він завершив період наполеонівських війн і започаткував нову систему міжнародних відносин в Європі, привів до створення системи союзів, метою яких була реставрація й підтримка монархічних правлінь. Водночас країни-переможниці намагалися максимально задовольнити власні інтереси за рахунок територіальних надбань і суттєво перекроїти карту Європи.

Мета статті полягає у з'ясуванні значення Віденського конгресу в перерозподілі європейської території, зокрема, для Російської імперії.

Цей аспект історії України став предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед український дослідників цей напрямок вивчали О.М. Захарчук [1], О.А. Іванченко [2], А.Г. Філінюк [3], С.В. Олійник [4], Т.В. Ігнатська [5] тощо. Останніми роками геополітичним розвитком Російської імперії XVIII-XIX ст. виявляють зацікавлення російські науковці – І.В. Алексеева, Е.І. Зеленев, В.І. Якунін [6], В.В. Дегоєв [7], О.В. Гончарова [8], О.В. Орлик [9], О. Айрапетов [10].

Перемога над наполеонівською Францією відкрила для *Російської імперії* нові геополітичні перспективи. В міжнародній ієрархії вона зайняла сходинку світової держави поряд з Австрією, Великобританією, Пруссією, пізніше – Францією. Росія стала важливим формуючим фактором Віденської міжнародної системи і представляла невід'ємну її частину.

Російську делегацію на Віденському конгресі очолив імператор Олександр I, якого Наполеон якось назвав «хитрим візантійцем». На конгресі російський імператор був дуже активним, гнучким, але непохитним, коли йшлося про захист інтересів Росії, як він їх розумів. Його головною метою було створення герцогства Варшавського (в яке мали ввійти Білостоцька та Тернопільська області) під егідою Росії з наданням йому конституції. Його передбачалось використовувати як захисний бар'єр від потенційного нападу.

Імператор знав, що польський проект зустрине опір з боку Великобританії, Австрії та Пруссії. Для нейтралізації останньої в якості компенсації їй була запропонована Саксонія.

Від Віденського конгресу Олександр I очікував створення в Європі такої системи балансу сил, яка б унеможливила формування антиросійських коаліцій. Цього планувалося досягти на основі подальшого суперництва Австрії та Пруссії.

Австрія розраховувала повернути собі території, захоплені Наполеоном і не допустити посилення Росії та Пруссії. А це не передбачало передачі польських земель Російській імперії.

Пруссія намагалась отримати Саксонію і нові стратегічно важливі території на Рейні. Вона хотіла не тільки залишити за собою польські землі, а й претендувала на території в Померанії, Вестфалії тощо.

Англія прагнула зберегти свій статус-кво, не допустивши зміцнення Росії і відновлення у Франції донаполеонівського режиму, іншими словами, прагнула створити в Європі такий баланс сил який би дозволив їй посилити політичний, економічний і колоніальний вплив у світі. Для реалізації цих завдань потрібно було проводити політику стримування головних конкурентів – Росії та Франції.

Політика стримування, спрямована проти Росії, чільне місце відводила Польщі. Саме тому, британська делегація протестувала проти польських планів Олександра I. Перевага віддавалась створенню незалежної польської держави, як буфера між Австрією, Пруссією та Росією.

Франція брала участь у конгресі нарівні з іншими державами. Вона намагалась зберегти свою територію в кордонах 1792 р., залишаючи поза увагою наміри Росії та Пруссії. Цей принцип у дипломатії відомий як «принцип легітимності» або «невтручання». Найбільше Франція боялась посилення Пруссії, з якою територіально граничила.

Учасники Віденського конгресу проводячи реорганізацію центральноєвропейського простору, вважали, що це забезпечить континентальну рівновагу, яка, в свою чергу, підтримає мир в Європі. Але політичний баланс 1815 р. зовсім не надавав політичної рівноцінності європейським державам [11].

Усі європейські делегації, беручи участь у Віденському конгресі, вели таємні переговори, щоб не допустити посилення одної. Так, 3 січня 1815 р. була підписана таємна угода між Англією, Францією і Австрією проти передачі Саксонії Пруссії. В такий спосіб вдалося не допустити посилення Пруссії. Олександр I, як її союзник, не міг виступити одразу проти трьох держав. Отже, Австрія підтримала Францію, залишивши при своїх інтересах Пруссію. З іншого боку угода між трьома державами примусила Росію та Пруссію піти на територіальні поступки. Пруссія отримала лише північну Саксонію, а південна залишилась самостійною. Росії не вдалося приєднати всю Польщу: Познань залишилась за Пруссією, а Краків отримав статус «вільного міста».

У ході Віденського конгресу відбулись історичні події, які відомі під назвою «Сто днів». Наполеон намагався за допомогою повстання реставрувати свою імперію. Це пришвидшило прийняття європейськими делегаціями основних документів у Відні. 9 червня 1815 р. представники Росії, Австрії, Іспанії, Франції, Великобританії, Португалії, Пруссії й Швеції підписали Заключний генеральний акт Віденського конгресу. Саме цей документ завершив 25-літній період воєн.

Згідно з положеннями Заключного акту [12] Франція втратила всі свої завоювання, біля її кордонів створювалися держави-буфери: зокрема, Бельгія та Голландія були об'єднані в Нідерландське королівство, до якого приєднався Люксембург. Королівство мало виступати противагою Франції й усувати можливість панування французів у Бельгії.

Учасники Віденського конгресу гарантували нейтралітет Швейцарії, її кордони були розширені. Було відновлене Сардинське королівство до якого ввійшли Савоя та Ніцца. Норвегія (раніше підпорядковувалась Данії) була передана Швеції.

Великобританія отримала Іонічні острови, закріпила свою гегемонію в Європі, зберегла морську та торговельну перевагу, затвердила за собою частину колоній

Голландії і Франції. Найважливішими з них були о. Мальта, Капська колонія на півдні Африки й о. Цейлон [13, с.21-22, 24].

Пруссія здобула середню Саксонію, шведську Померанію, острів Рюген, економічно і стратегічно важливі терени Рейнської провінції та Вестфалію. Згідно зі статтею другою Заключного акту Віденського конгресу їй повернули західну частину Великого князівства Варшавського (1/4 території) яке отримало назву Велике князівство Познань (1815-1846).

Австрія закріпила свій вплив у північно-східній Італії, зокрема в Ломбардії, Венеції і малих італійських герцогствах. Ця країна головувала і у новоствореному Германському союзи до якого ввійшли німецькі країни.

За Австрійською імперією, згідно зі статтями 3-5 Акту, була закріплена Східна Галичина разом із Тарнопольщиною (були російськими з 1809 по 1815 рр.; Тарнопольський і Чортківський округи: останній був створений замість Заліщицького). Росія віддавала Австрії історичні терени Південного Поділля. Також вона отримала соляні копальні Велички.

Краків разом із навколишніми землями (колись частина Західної Галичини) був оголошений вільним містом-республікою під патронатом трьох держав які поділили Польщу: Росії, Австрії та Пруссії (1815-1848).

Такий розподіл польських земель у подальшому призвів до сильного національно-визвольного руху поляків (повстання 1830-1831, 1863-1864 рр.), спрямованого на відновлення Речі Посполитої.

Австрія передала Російській імперії частину Варшавського герцогства разом із Холмщиною та Підляшшям (південну його частину – забузьке Підляшшя), які 1831 р. увійшли до складу Сідлецької, Люблінської і Гродненської губернії. З цих територій (землі Західної Галичини) було сформоване автономне Царство Польське (Королівство Польське). Згідно з Конституцією (1815 р.) в регіоні закріплювалось панівне положення польського дворянства, що дозволило Олександрю I розраховувати на його лояльність і підтримку [14, с.60-70].

Також, на всіх польських теренах було обіцяне вільні судноплавання, торгівля і прикордонне сполучення. Це, на переконання російського уряду, мало призвести до активізації російсько-європейських торговельних зв'язків. З давніх часів польськими теренами відбувалась торгівля з Пруссією, іншими німецькими країнами. Важливим експортним товаром слугувало пруське сукно, яке задовольняло потреби російської армії. Через польські землі, Російську імперію воно також потрапляло в Китай. Отже, російська геостратегія балансу сил в Європі, базувалась на економічній інтеграції Російської імперії [15].

Віденський конгрес легітимізував також російську окупацію Бессарабії.

Російська імперія завдяки територіальному перерозподілу отримала зручну геополітичну позицію в Європі. Польщею вона врзалась у Пруссію, з півночі нависала над Австрією. Бессарабія і Чорне море давали Росії вихід на Балканський півострів. Фінляндія і узбережжя Балтики відкривали можливості для легкого доступу в скандинавські країни та північну Німеччину.

Відтак, Росія на початку XIX ст., поглинувши майже всі буферні території (більшу частину українських земель, Білорусь, Литву, Прибалтику), перенесла свої кордони на простір європейської цивілізації (в Польщу і Фінляндію), що відповідало її історичним, геостратегічним і політичним інтересам [16, с.10].

Таким чином, Конгрес сформував новий баланс сил в Європі. Він на багато років визначив провідну роль країн-переможців – Росії, Австрії і Великобританії в міжнародних відносинах (Росія і Англія відповідали статусу великих держав у світі).

Крім того, Віденський конгрес вперше розробив систему договорів, яка регулювала міжнародні відносини й закріплювала кордони у масштабах всієї Європи. Після пе-

реділу європейського простору було створене нове співвідношення геополітичних сил і вироблені нові шаблони геополітичної поведінки.

Зрештою, результати Віденського конгресу, задовольнивши – більшою або меншою мірою – очікування великих держав, виявилися безрадісними для малих країн і всіх народів. «Прикриваючись» легітимізмом, великі держави зневажали національні інтереси більшості країн і «оновлювали» Європу не силою права, а правом сили. Територіальні постанови конгресу створювали цілий ряд вогнищ напруженості в різних регіонах Європи – від Північного моря до Середземномор'я рішення, створили лише видимість політичного благоустрою у Європі – видимість, передувала революціям і війнам.

Список використаних джерел:

1. Захарчук О. Україна в планах Наполеона Бонапарта / О. Захарчук // Київська старовина. – 1995. – №3. – С. 73-77; Захарчук О. «Силова дипломатія» в зовнішньополітичній діяльності Наполеона Бонапарта : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.02 / О.М. Захарчук. – К., 2000. – 189 с.
2. Іваненко О. Культурні взаємини Франції та України наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.02 / О.А. Іваненко. – К., 2004. – 198 с.
3. Філінюк А. Геополітичне положення Поділля та його зміни на межі XVIII-XIX століть / А.Г. Філінюк // Матеріали XII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2007. – С. 253-258.
4. Олійник С. Галичина в зовнішній політиці Російської імперії на початку XIX ст. / С.В. Олійник // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів, присвячений 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету : у 5-ти томах. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2008. – Вип. 7. – Т. 1. – С. 57-58.
5. Ігнат'єва Т. Доля українських земель в реалізації європейського напрямку російської геополітики (з кінця XVIII ст. до Віденського конгресу (1814-1815 рр.)) / Т.В. Ігнат'єва // Збірник наукових праць «Політологічні студії». – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2008. – Вип. 2. – С. 105-120.
6. Алексеева И. Геополитика в России. Между Востоком и Западом (конец XVIII – начало XX в.) / И.В. Алексеева, Е.И. Зеленов, В.И. Якунин – СПб. : С.-Петербург. ун-т, 2001. – 304 с.
7. Дегоев В. Внешняя политика России и международные системы: 1700-1918 гг. / В.В. Дегоев. – М. : МГИМО; РОССПЭН, 2004. – 496 с.
8. Гончарова О. Европейская политика России в 1816-1820 гг. : дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / О.В. Гончарова. – Воронеж, 2003. – 189 с.
9. Орлик О. Россия в международных отношениях 1815-1829. От Венского конгресса до Адрианопольского мира / О.В. Орлик. – М. : Наука, 1998. – 270 с.
10. Айрапетов О. Внешняя политика Российской империи (1801-1814) / О. Айрапетов. – М. : Європа, 2006. – 672 с.
11. Дегоев В. Внешняя политика России и международные системы: 1700-1918 гг. / В.В. Дегоев. – М. : МГИМО; РОССПЭН, 2004. – 496 с.
12. Заключний акт Віденського конгресу 1815 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.hrono.ru/dokum/vena1815.html>.
13. Коппель О. Міжнародні системи. Світова політика / О.А. Коппель, О.С. Пархомчук. – К. : ФАДА, ЛТД, 2001. – 224 с.
14. Протопопов А. История международных отношений и внешней политики России (1648-2005) / А.С. Протопопов, В.М. Кузьменко, Н.С. Елманова. – М. : Аспект-Пресс, 2006. – 399 с.
15. Філінюк А. Торговельно-економічні зв'язки Правобережної України в умовах інкорпорації та геополітики Російської імперії (кінець XVIII – 50-ті роки XIX ст.) : монографія / А.Г. Філінюк, Т.В. Ігнат'єва. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. – 316 с.
16. Россия и Черноморские проливы (XVIII-XX столетия). – М. : Международные отношения, 1999. – 560 с.

The article is devoted to improvement of European territories after the Congress of Vienna (1814-1815). Analyzed redistribution European geospace in favor of country winners, including the means of achieving the European and world domination by the Russian Empire.

Key words: *Congress of Vienna, geopolitics, geospace, the Russian Empire.*

Отримано: 16.09.2013 р.

УДК 316.324.8

Костянтин Мельник

*Науковий керівник – О. О. Городецький,
кандидат філософських наук, доцент*

ПОСТМОДЕРНЕ СУСПІЛЬСТВО: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТА СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті здійснено спробу виявити специфіку постмодерного суспільства шляхом аналізу праць Д. Белла, Р. Інтелгартта, М. Кастельса, Ю. Габермаса, Ж. Бодрійяра.

Ключові слова: *постіндустріальне суспільство, постмодерне суспільство, культурна ідентичність, громадянське суспільство.*

З середини 70-х рр. ХХ ст. в розвинутих західних і деяких країнах сходу відбуваються глибокі зміни, в результаті яких формується нове суспільство, природа якого в багатьох аспектах залишається невизначеною. Його називають по-різному: постіндустріальне (Д. Белл, Г. Кан, А. Турен), інформаційне (М. Кастельс, Ф. Махлуп, Й Масуда), посткапіталістичне (Р. Дарендорф, П. Дракер), технотронне (З. Бджезинський), технологічне (Ж. Еллюль), надіндустріальне (О. Тофлер), постмодерне (Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Бодрійяр, П. Козловски), електронно-цифрове (Д. Тапскотт), суспільство знання-вартості (Т. Сакайя) та ін.

Дедалі більшого розповсюдження набуває використання для характеристики сучасних суспільних перетворень саме поняття «постмодерне суспільство». Загалом аналіз постмодерних змін дозволяє розкрити найбільш значимі сторони, особливості нового суспільства, що формується. Спробуємо коротко зафіксувати основні теорії, в яких здійснено аналіз нових соціальних перетворень.

Так, засновником і ключовою фігурою постіндустріалізму є Д. Белл. Свою концепцію він виклав в книзі «Майбутнє постіндустріальне суспільство» (1973) [1], що стала своєрідним прогнозом майбутнього, адже до моменту її виходу нове суспільство знаходилося уже на початковому етапі свого формування. Водночас, завдячуючи глибокій проникливості Д. Белла його прогнози не особливо розходяться з існуючою реальністю. В наступних своїх роботах автор дає оцінку постіндустріальному, інформаційному та постмодерному суспільствам. Аналізуючи останнє він виокремлює одинадцять важливих рис нового соціуму, п'ять із яких тісно пов'язані із наукою. Саме тому Д. Белл зводить всі ознаки до двох основних: «центральна роль теоретичного знання та розширення сектору послуг по відношенню до виробництва» [1, с.83].

Корені постмодерного суспільства, вважає дослідник, знаходяться в безпрецедентному впливі науки на виробництво. Між наукою і виробництвом встановилися абсолютно нові відносини: вони фактично помінялися місцями. Раніше розвиток науки визначався в першу чергу потребами виробництва, тепер уже наука починає дедалі більше задавати характер виробництву.

В такому суспільстві сформувався і швидко зростає особливий прошарок носіїв знань, яким виступає клас професіоналів і технічних спеціалістів. В його компетенції знаходяться впровадження нових технологій, які дедалі більше залежать від досягнень науки і які повністю визначають темпи виробництва та його конкурентоспроможність. Загалом в постмодерному суспільстві формується нова структура зайнятості, в якій частка осіб фізичної некваліфікованої праці в найближчому майбутньому скоротиться до 10%.

Для такого суспільства характерні глибокі зміни в характері праці. В минулому людина спочатку здебільшого взаємодіяла з природою, згодом – з машинами. Тепер людство ніби відвернулося від природи і машинного устрою і взаємодіє між собою. «Той факт, – пише Д. Белл, що люди сьогодні спілкуються одне з одним, а не взаємодіють з машиною, є базовою характеристикою праці в новому суспільстві» [1, с.84]. Для нових взаємин характерними є також спілкування і діалог особистості, т. зв. «ігри між людьми».

Цю думку підтримує Р. Інглєгарт: «більшість людей, відзначає дослідник, уже не живуть в механічному середовищі, а проводять більшість свого виробничого часу у спілкуванні із людьми та символами» [5, с.259].

Важливі зміни відбуваються і в політичній сфері. В суспільстві утверджується справедлива меритократія, у відповідності з якою, престижне положення встановлюється не стільки по праву наслідування чи власності, скільки внаслідок освіти і кваліфікації, реальних заслуг людини.

До числа досягнень нового суспільства відносять також практичне задоволення матеріальних потреб людини, хоча повного і остаточного вирішення даної проблеми, напевно чи вдасться досягти узагалі. Сьогодні, як розмірковує Д. Белл, головним недоліком стане брак інформації та часу. До кінця другого тисячоліття, вважає він, в постмодерній, інформаційній світі вступили лише США та Японія. Саме в цих країнах існує достатній науковий потенціал та можливості трансформувати наукові знання в «високі технології». Інші західні країни поки що перебувають на переході від сфери виробництва до сфери послуг.

Постіндустріальне і інформаційне суспільства, як і будь-яке інше характеризується своєю специфічною культурою, основою якої є постмодернізм. Д. Белл одним із перших виклав ідею, згідно з якою в сучасному суспільстві центр протиріч зміщується з економічної і політичної сфер до культурної. Останнє знайшло вираження у його праці «Культурні протиріччя капіталізму» (1976). У ній він доводить, що більшість причин кризових явищ в сучасному західному суспільстві варто шукати у розриві між економікою та культурою, між економічною модернізацією та культурними процесами.

Інший дослідник М. Кастельс також надає великого значення культурі, яку він пов'язує із «самобутністю (ідентичністю) супротиву» або із «ідентичністю, що чинить опір». Ця культура базується на цінності того чи іншого суспільства, на традиційній цінності Бога, нації, сім'ї, а також на ідеалах та цінностях нових соціальних рухів – екологічного поєднання, рівноваги чи мирного існування. Між ними йде боротьба, об'єктами якої виступають простір, час і технології. Спільноти і рухи формуються навколо «ідентичності, що чинить опір», протистоять тиску глобальних тенденцій і радикального індивідуалізму, вони захищають свій простір, цінують історичну пам'ять, виступають проти ефемерних компонентів культури реальної віртуальності» [8, с.39].

При цьому М. Кастельс наголошував, що перехід від модернізму до постмодернізму в мистецтві і культурі, і перехід від індустріалізму до постіндустріалізму в виробництві і економіці істотно відрізняються між собою. Останній є практично природним і необхідним і не викликає жодних труднощів у його поясненні та розумінні: попередній спосіб розвитку вичерпав свої можливості в забезпеченні росту виробництва та прибутків і тому повинен поступитися новому формату, що власне і стало відбуватися з середини 70-х рр. XX ст. [7, с.83].

Іще одним теоретиком, що дав ґрунтовне розуміння цих змін, є німецький соціальний філософ Ю. Габермас. Він зокрема відзначає, що окрім тотального «онаукування» світу, ускладнення технологічних, економічних і соціальних систем призводить до незрозумілості і некерованості їх з боку самих творців, і, таким чином, до нової «непрозорості». Ця «непрозорість» виражається також і у тому, що у суспільстві з'являється особливий когнітивний стиль нової повсякденності: в одному і тому ж культурному чи соціальному полі існує декілька істин, які є істинами стосовно конкретної ситуації чи конкретних умов спілкування [3, с.171].

Теоретики постмодерну звернули також увагу і на перебудову механізмів політики, принципів і технологій організації діалогу як на рівні держави і суспільства, та і на рівні діалогу і зіткнення культур.

Виходячи із предмету нашого дослідження, звернемо увагу на те як теоретики постмодернізму пояснюють феномен тероризму і його роль у характері розвитку суспільства нового типу. Так, відомий представник постмодернізму Жан Бодрійяр у статті 1982 р. «У тіні мовчазної більшості або кінець соціального» [2] прямо пов'язує між собою процеси масовізації у західних суспільствах і тероризм як гранично близькі феномени.

Він зауважує на тому, що в сучасний період маси не хочуть бути соціальними і тим самим відмовляються від сенсу і від свободи, вони перестали бути повноцінним соціальним утворенням та прагнуть дистанціюватися від реалій сьогодення. «Маси, однак не критикують – вони втікають від сенсу, політичного, репрезентації, історії та ідеології, вони покладаються на силу сомнамбулічної відреченості. Вони діють – тут і тепер, вони здійснюють те, що так чи інакше має на увазі і найрадикальніша критика, яка, тим не менше, не знаючи як реалізувати свої задуми, вперто продовжує мріяти про майбутню революцію: революцію критичну, революцію престижу, соціального бажання. Але революції, яка вже відбувається, революції інволюційної, а не активно-критичної вони не бачать. Ця революція не керується жодними ідеями. Вона базується на інерції, а не на бадьорій та радісній негативності. Вона мовчазна і власне інволютивна – тобто абсолютно відкидає революційні промови та заклики до свідомості. Вона не має сенсу» [2, с.81].

Єдиним близьким масі феноменом, на думку, Ж. Бодрійяра є тероризм. З одного боку, маса і тероризм – закляті вороги, але з іншого, – вони дивним чином збігаються в запереченні соціального. Тероризм націлюється не на капітал (світовий імперіалізм і т.п.), а на соціальне у відповідь на терор з його боку. Причому ідеться про соціальне «постсучасності» з його «переплетенням сфер, зв'язків, центрів і структур, мережею контролю і блокуванням – усім тим, що оточує нас з усіх боків, і завдяки чому всі ми стаємо мовчазною більшістю» [2, с.84].

«Тероризм, – пише Ж. Бодрійяр, – спрямований не на те, щоб примусити говорити, надихнути чи мобілізувати, – він не веде до революції. Він орієнтований на маси саме у їх мовчанні, маси, які загінотизовані інформацією. Тероризм зосереджує свою увагу виключно на сучасному соціальному, на тій постійно спливаючій на нас білої магії інформації, симуванні, відраджування, анонімного і свавільного управління, зосереджує увагу на цій магії абстракції – магії, яку він максимально активізує і яку, таким чином підштовхує до смерті, використовуючи іншу магію – чорну, магію абстракції ще сильнішої, анонімнішої та свавільнішої: магію терористичного акту» [2, с.85].

Між тероризмом і масою, стверджує науковець, існує відношення еквівалентності: вони обидва не керуються жодною ідеєю, обидва не належать до жодної репрезентативності, обидва не мають жодного сенсу. Їх об'єднує якраз радикальне, рішуче заперечення будь-якої репрезентативності системи. Водночас, Ж. Бодрійяр зауважує, що твердження, що «епоха мовчазної більшості» «породжує» тероризм – є помилковим. Синхронне співіснування маси і тероризму є ознакою лише кінця політичного та соціального. Завдання ж сучасного тероризму він вбачає зовсім не у тому. Щоб продемонструвати репресивний характер держави, будучи репрезентативним, тероризм запускає механізм ланцюгової реакції і фіксує не репрезентативність самої влади – саме такою є його основна функція [2, с.84].

Будучи репрезентативним свідченням кінця політичного і соціального, тероризм робить очевидною репрезентативність будь-якої влади. Характерна для нього жорстокість починається з невизнання будь-яких репрезентативних інститутів (профспілок, організованих рухів, свідомої політичної боротьби і т.п.), включно з тими, які солідаризуються з його акціями. Для того, щоб перебороти якісь змісти і створити ситуацію, коли неможливо зрозуміти, наскільки він соціально нелегітимний, якою мірою він не веде ні до яких конструктивних політичних результатів і не вписаний ні в яку історію, тероризм використовує будь-які засоби. При цьому його єдиним «відображенням» є зовсім не сукупність ряду терористичних актів, а шокуючи резонансні повідомлення про це у ЗМІ.

Іще одним аспектом терористичного насильства є заперечення будь-якої детермінації і будь-якої якості. У цьому сенсу тероризм слід відрізнити від бандитизму та акцій «командос». Загін «командос» здійснює військові операції проти певного противника (вони можуть полягати у підриві потяга, раптовому нападі на ворожий штаб тощо). Бандитизм (наліт на банк, викрадення з метою отримання викупу тощо) є різновидом традиційного кримінального насильства. Всі ці дії мають свою мету – чи то економічну, чи військову. Сучасний тероризм, початок якому поклали захоплення заручників та гра у відкладання-віддетермінування смерті вже не має ні мети (якщо припустити, що він зорієнтований якимись цілями, то вони або зовсім незначні або недосяжні – принаймні тероризм найменш ефективним методом для їх реалізації), ні конкретного ворога. Чи можна стверджувати, що захоплюючи заручників палестинці борються з державою Ізраїль? Ні, їх дійсний ворог перебуває за плечима і виступає щось анонімне, недиференційоване, як певний світовий соціальний лад. Палестинці знаходять цього ворога де завгодно, коли завгодно, для них його втіленням може стати будь-хто, навіть найневинніші люди. Саме так заявляє про себе тероризм; і він залишається сам собою, зберігає себе тільки тому, що діє повсюдно, завжди і проти всіх – інакше він був би тільки шантажем чи акцією «командос».

«Характер функціонування цієї сліпої сили цілком відповідає абсолютній не диференційованості системи, у якій уже давно не існує різниці між цілями і засобами, катками і засудженими на смерть. Своїми діями, що виражають його убивчу байдужість до того, хто стане його заручником. Тероризм спрямований саме проти головного продукту системи – анонімного й абсолютно безликого індивіда, що зовсім не відрізняється від собі подібних. Безневинні розплачуються за злочин, що полягає у тому, що вони тепер ніхто, що в них не має власної долі, що вони позбавлені власного імені, позбавлені системою, яка сама є анонімною і яку вони, таким чином, символізують, – от у чому парадокс сьогодишньої ситуації. Вони є кінцевим продуктом соціального, абстрактної і тепер уже всесвітньої соціальності. Саме тому, що вони тепер ці «хто завгодно», їм і випало стати жертвами тероризму» [2, с.87-88].

Саме в цьому сенсі терористичний акт подібний до катастроф, що трапляються в природі. Ніякої різниці між підземним поштохом у Гватемалі та викраденням «Боїнга» Люфтганзи з трьма сотнями пасажирів на борту, між «природною» дією природи та

«людськими» діями терористів не існує. Терористами є і природа, і раптова відмова якоїсь технологічної системи: потужні перебої у системах енергопостачання створили ситуації серйозніші, ніж ті, до яких призводили всі до цього часу організовані сплановані терористичні атаки. Ба більше: ці великі технологічні аварії, як і природні катаклізми, демонструють можливість радикальної підривної роботи без суб'єкта [2, с.88].

В іншій своїй роботі – «Символічний обмін і смерть» Ж. Бодрійяр показує присутність кодованого знака у всіх сферах суспільного життя. На його думку у ситуації постмодерну знаки не детермінуються ніякою референцією, що, з одного боку, відкриває можливість універсальної підстановки, заміну одного означаючого іншим (симулякром), а з іншого боку – вносить дискретність у єдиний процес соціального життя. Імпортуючи цю думку, ми можемо навести приклад змінюваності раніше взаємовиключних понять категорій «війна» і «світ». У суспільстві війна не відбувається, але в реальності втрати мирного населення можуть бути порівнянні з військовими: «Взаємні підстановки красивого і потворного в моді, лівих і правих у політику, правди і неправди у всіх повідомленнях мас-медіа, корисне і марне в побутових речах, природи і культури на рівні значення. У нашій системі образів і знаків зникають всі основні гуманістичні критерії цінності, що здійснювали собою вікову культуру моральних, естетичних і практичних суджень» [4, с.55].

Д. Белл, М. Кастельс, Ж. Бодрійяр та інші представники постмодерну у своїх роботах аналізують не лише специфічні риси нового суспільного устрою, але водночас і розмірковують над подальшими тенденціями розвитку постмодерну. Одну із головних причин глибокої кризи модерну Ю. Габермас пов'язує з гіпертрофією інструментальності, яка підкорила розум і науку меркантильним цілям та інтересам. В постмодерні ця тенденція ще більше посилюється. Панування ринкової парадигми стає явищем універсальним та абсолютним, воно розповсюджується на культуру та мистецтво. Проблема духовних цінностей стає сьогодні однією із головних [6, с.27]. Найбільш яскраво і гостро вона проявляється у США. У своїх роздумах після поїздки в Америку Ж. Бодрійяр з захопленням говорить про її науково-технічні успіхи і матеріальні досягнення, називає її «реалізованою утопією», раєм і чудом, вважає, що Європа безнадійно відстала від неї і майже ніколи її не наздожене.

Водночас основну ціль свого візиту до Америки, Ж. Бодрійяр пов'язує з тим, щоб побачити «майбутню соціальну катастрофу» і дати відповідь на запитання: «Наскільки далеко можна зайти у знищення сенсу?» [4].

В даній перспективі Америка представлена зовсім в іншому світлі. Ж. Бодрійяр визначає її як «позбавлене змісту суспільство», що представляє собою «виклик змісту та глибини, виклик природі і культурі», що володіє «нульовим рівнем культури» та знаходиться «поза культурою». Він вважає, що США є єдиною країною, в якій «кількість може захоплюватися собою без будь-яких сумнівів совісті». Саме в Америці, вважає науковець, варто шукати «ідеальний тип кінця нашої культури» [4, с.67].

Насамкінець, зауважимо, для того, щоб доповнити інтегральну картину постмодерного суспільства, варто оперувати категоріями, що описують реальність постмодерну, такими як: плюралізм, децентрація, невизначеність, фрагментарність, контекстуальність, мінливість. Принципи плюралізму, децентрації, фрагментарності є визначальними для постмодерну, виражаються в першу чергу в утвердженні різноманітності як основного лейтмотиву постіндустріального суспільства. Якщо вести мову про економіку, то різноманіття виявляється не лише в типах техніки, товарному асортименті та видах послуг, але і в потребі в широкому спектрі різноманітних професій. Утвердження різноманіття як певного фундаментального базису гарантує плюралізм, тобто рівноправне існування найрізноманітніших позицій, і постіндустріальне суспільство створює певні умови для реалізації даного постмодерністського принципу.

З принципом плюралізму нерозривно пов'язаний принципи децентрації, диференціації та інтеграції. Наявність останнього можемо відстежити у формуванні Євросоюзу.

У постмодерному суспільстві зазнає суттєвих змін і фрагментується соціальна структура. Так, в минулому монолітні класи розпадаються на рухомі соціальні групи, з якими індивід себе уже не ідентифікує. Соціальне розшарування нерозривне пов'язане з утвердженням фрагментарного, децентризovanого образу мислення людей: постмодерне суспільство йде з-під влади всеохоплюючих універсалій.

Основною характеристикою постмодерного суспільства є так зване «стирання меж» між донедавна протилежними сутностями. Так, стираються не лише межі, що розділяли класи, раси, нації і держави, кордони між реальним і віртуальним тощо. З першого погляду може здатися, що «стирання меж» суперечить фрагментації, але ці дві направленості протилежні за своєю сутністю і взаємовиключають одне одного. Так, безумовно, фрагментація передбачає окреслення нових меж, але при утворенні нових відбувається стирання попередніх, в основному штучних меж. Таким чином мова йде лише про інший спосіб організації дійсності. Безумовно тут виникає ряд проблем, пов'язаних із втратою ідентичності, ідентифікації, розчиненням в безликому просторі, але так чи інакше світ постмодерного суспільства більше не є розділеним на антагоністичні пари – це світ, що представляє скоріше мозаїку, колаж з безкінечним набором кольорів, меж, форм.

Отже, у постмодерному суспільстві формуються не лише нові технології, але й відбувається зміна світоглядних установок, що задає абсолютно інший, відмінний від попередніх характер розвитку соціуму.

Список використаних джерел:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество / Д. Белл. – М. : CLIX, 1999. – 590 с.
2. Бодрийяр Ж. В тіні мовчазної більшості, чи кінець соціального / Ж. Бодрийяр // Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – № 25. – С. 81-97.
3. Грицай Е. Инициации постмодерна (на полях у Бодрийяра) / Е.В. Грицай // Вопросы философии. – 2003. – №9. – С. 170-179.
4. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр ; пер. с фр. А. Валектонов. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
5. Инглегарт Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе / Р. Инглегарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М. : Луч, 1999. – 359 с.
6. Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество / В.Л. Иноземцев. – М. : Логос, 2000. – 327 с.
7. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : Логос, 2000. – 700 с.
8. Коваленко В. Щодо вивчення міжнародного досвіду боротьби з тероризмом / В.В. Коваленко // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3-4. – С. 85-89.

In this article an attempt to reveal the specific of postmodern society analyzing the works of: D. Bell, R. Inglehart, M. Castells, J. Habermas, J. Baudrillard.

Key words: *postindustrial society, postmodern society, cultural identity, civil society.*

Отримано: 23.10.2013 р.

«КАРФАГЕН» ЯК ФЕНОМЕН СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

У статті розглядається одна з найбільш поширених технологій, що використовуються під час проведення виборчих кампаній і має метою застосовувати до свого політичного конкурента образ противника, якого будь-що потрібно здолати. Аналізуються правила руйнування та правила захисту «Карфагена».

Ключові слова: «Карфаген», влада, реформа, вибори, електорат, мораль.

Тема дослідження актуальна і в теоретичному, і в практичному сенсі. По-перше, в сучасних умовах розбудови демократичного суспільства зростає інтерес до застосування різних технологій, що використовуються у діяльності політичних партій та інших суб'єктів політики. По-друге, актуальність даної проблеми зростає у зв'язку з різними підходами до оцінки таких технологій, їх ефективності та відповідальності моральним вимогам до проведення публічної політичної діяльності.

У науковій літературі цій темі присвятили свої праці А. Авторханов [1], Р. Барт [2], Г. Грачов, І. Мельник [3], В. Лісничий [4] та ін.

«Карфаген будь-що має бути зруйнованим!» Цей крилатий вислів стародавніх часів акумулював у собі один з фундаментальних принципів суспільства й тому пережив віки. Цей принцип стверджує: найлегший спосіб згуртувати будь-який загаль – відшукати для нього образ ворога. Саме місто Карфаген як образ найбільшого ворога змушував забути про особисті чвари й містечкове суперництво, припинити міжособні сутички та об'єднатися навколо завдання відвести від себе небезпечну зовнішню загрозу.

Образ ворога з сивої давнини й до сучасних часів є одним з наймогутніших факторів, що об'єднують народ, клас, соціальну групу. Все так, але це страшно. Римляни, врешті-решт, зруйнували Карфаген, винищивши всіх – воїнів і жінок, старців і дітей. І до сьогодні створення образу ворога завжди має зворотнім боком безневинні жертви, біль, кров. Мало що змінилося з тих часів, хіба що в гіршому напрямку. Спочатку римляни вдосконалили формулу, вигукнувши: «Розділяй і владаруй!». Потім до пошуків відом та еретиків удалася церква, й запалала вогнищами інквізиції Європа. А і ще згодом цілі країни зробили пошук ворогів своєю державною політикою й явили світові і таке ганебне явище, як тоталітаризм. Одним з найвражаючих прикладів цього був Радянський Союз.

І це наша з вами спадщина. Тому, коли ми намагаємося приєднатися до світової спільноти, стати справжньою демократичною цивілізованою країною, нам будь-що треба зруйнувати свій власний «Карфаген» тоталітарні фундаменти суспільної свідомості, залишки адміністративно-командного стилю в діяльності влади, стійкі стереотипи мислення значної частини пересічних громадян.

Повільність та низька ефективність реформ в Україні, насамперед, мають у своїх підвалинах саме цей «Карфаген», нашу досі не виліковану «совковість». Головне руйнування «Карфагена» «совковості» має відбутись із запровадженням дієвих реформ, закріпленням у суспільній свідомості принципів толерантності, демократії та плюралізму. Вибори, але, безумовно, вибори демократичні та цивілізовані, звичайно, цього не вирішують безпосередньо. Однак саме вони є тим знаряддям, за допомогою якого громадяни держави мають усвідомити переваги життя без образу ворога. Вибори є

тим стартом, який визначає напрямок та перспективи реформування української дійсності через реалізацію прогресивних виборчих платформ та програм.

Сучасні українські вибори мають свій «Карфаген» тоталітарності, оскільки справжнього вибору народу в країні поки що не відбувається.

Крім глобального «Карфагена» локальні, містечкові, коли конкуренти сприймаються не як колеги по політичному процесу, а виключно як особисті вороги. Такий «Карфаген» зруйнувати набагато легше, й нагородою за це буде бажане місце на владному Олімпі. Існує кілька принципів ведення виборчої кампанії, відомих спеціалістам з «РІЧ» як правила руйнування «Карфагена». Вони не є універсальними, абсолютними й вичерпними. У певній ситуації якийсь з них спрацює, а якийсь ні. Талант виборчої команди має полягати в тому, щоб обрати саме те правило, яке, за розрахунками, найбільш ефективно спрацює в конкретній ситуації, і заздалегідь закласти його в арсенал засобів при розробці стратегії виборчої кампанії.

Існують різні правила руйнування «Карфагену» [4, с.99-104]. Одним із правил є *«Правило Уважного Спостерігача (Мудрого Кобзаря)»*. Можна згадати постать Кобзаря, талановито описану Тарасом Шевченком. Кобзар безпомилково визначає кожен суспільний подих, кожну думку, він природний аналітик, уміє окреслити найголовніше, визначити помилки й зробити єдино вірні висновки. Тому Кобзар ніколи не помиляється і є безперечним авторитетом серед людей. А тому й під час виборчих перегонів треба виважено й вдумливо оцінити все, що відбувається на електоральному полі – сподівання виборців та іміджеві передвиборчі переваги кожного з претендентів. Урахуйте у виборчій програмі, тактичних діях усі очікування людей, недоліки й помилки конкурентів, підніміться над сьогоденністю – і ваш мудрий голос обов'язково дійде до сердець виборців. Використання правила Мудрого Кобзаря та його спостережливості допоможе вам вигідно виділити себе із когорти претендентів.

Наступне *«Правило Оракула з Дельти»*. Оракул з Дельти це відомий персонаж до якого звідусіль ішли люди за мудрою порадою. Слава Оракула була такою, що перетворила його на владителя, якого ніхто не мав права не послухати, а його слова ставали над життям і смертю людей [2, с.87]. Так і ви не будьте занадто простими. Залиште певну дозу невизначеності, інтригуючих незрозумілостей, нехай у вас побачать мудрість, а вашу постать оточує туман, що не дає можливості розгледіти дрібних деталей. Якщо в вас буде якась загадка, вона неодмінно вабитиме людей, вони будь-що намагатимуться її розгадати. А нерозгадана загадка завжди викликає ще більший інтерес. Цим ви обов'язково відтіните себе на тлі інших, адже самотність Оракула неповторна.

Існує також *«Правило Лучника»*, потрібно намалювати в уяві чисте поле й кремезну постать посередині. У руках у людини лук, за спиною – стрімкі стріли. Так і на виборах може скластися ситуація, коли у ваших руках опиниться щось в зразок лука з вражаючими стрілами. Ретельно обравши вивірене знаряддя й визначивши вразливі місця конкурентів, ви можете одного за другим вивести з виборчого процесу або нейтралізувати кількох з них. Якщо засіб вибрано прицільний, він завжди досягає мети.

Наступне *«Правило Замкової Шпаринки»*. Мораль засуджує підглядання в замкову шпаринку, бо по той бік дверей можна побачити весь бруд, вади й недоліки, які звичайна людина ніколи не винесе на розсуд громади.

Однак політик – не звичайна людина і він не має морального права на приховані вади. А оскільки людей без вад надзвичайно мало, ваші конкуренти будуть ретельно охороняти свої секрети – примхи, боягузливість, пихатість, збочення, жадобу, неконтрольовану емоційність [1, с.43]. Та яким би муром вони не відгороджувалися від суспільства, в кожних замкнених дверях можна знайти невеличку шпаринку. Скористайтеся нею. Знайдіть за її допомогою вразливе місце конкурента, і тоді на арену можна викликати Лучника.

Досить цікавим є *«Правило Джокера»*. У відомій картярській грі в покер є особлива карта, яка називається Джокер. За вашим бажанням вона може відігравати роль або найменшої карти будь-якої масті, або ж найбільшого козиря в грі, такого, що б'є навіть козирного туза. Гравець, який має Джокера, завжди тримає його до самого кінця, аби використати у вирішальний момент.

У супротивника нібито й карта сильніша, і він уже відчуває присмак перемоги, аж ось виходить Джокер і вирішує гру на свою користь.

На виборах дуже добре відчувається той, у кого «в рукаві» є декілька таких «Джокерів». Можливо, ви не збираєтеся потонути в багнюці війни компроматів, а вигравати хочете виключно за рахунок демонстрування власних переваг. От і добре. Та при цьому не завадить мати кілька сильних фактів негативного іміджу основних суперників. Тримайте Джокера при собі на крайній випадок.

Також необхідно володіти *правилами оборони у виборчих кампаніях* – це коли ваша виборча стратегія, крім дій, спрямованих на рух уперед, обов'язково має передбачати ще й відповідні заходи оборони. Адже ви не один такий розумний, і ці ж самі правила можуть бути застосовані проти вас [4, с.105-106].

Важливим є правило оборони *«Тримати паузу»*. Перед тим, як ви розпочнете оборону, добре поміркуйте: чи варто взагалі це робити? Адже в людській ментальності є така психологічна константа: якщо хтось виправдовується, то, мабуть, він таки винуватий.

Правило *«Непрямої оборони»* набагато ефективніше. Вас звинуватили в нездатності вирішувати певні проблеми? Організуйте кілька реальних справ для вирішення проблем виборців і запустіть інформацію про це, насамперед, неформальними каналами комунікації. Таким чином, хоча ви безпосередньо й не спростовуєте критичні випадки, проте ваші дії спростовують їх куди більш ефективно. Ви навіть можете дозволити собі огризнутися на кшталт Рузвельта: «Критикині лише тріпають язиками, а я справи роблю!» [3, с.21].

«Гіперболізація» – це правило оборони, яке передбачає перетворення критики на фарс. Вас звинуватили в катастрофі місцевого масштабу чи ще в якомусь великому гріхові, то спочатку гіперболізуйте становище, зробіть його невірогідним, додайте кілька штрихів, щоб логічний ряд виглядав безпомилковим, а сам факт, який піддається критиці, вимальовувався неймовірним [3, с.26]. Обов'язково покажіть, що ви робите або будете робити для усунення проблеми. Відверніть увагу від самої проблеми й концентруйтеся на шляхах вирішення, звичайно, за вашою особистою участю в разі обрання депутатом.

«Напад у відповідь», можна згадати народну мудрість: «Краща оборона – це напад». Знайдіть слабе місце опонента, який піддав вас нищівній критиці. Зберіть необхідні документи з доказами вини опонента та подбайте, аби не залишилося доказів ваших справ, які критикувалися.

«Ніколи не виправдовуйтеся», тому що найгірше, що ви зможете для себе зробити, так це намагатися виправдатися. Виборці завжди вважають, що оскільки людина виправдовується, значить, вона й справді винна. До того ж, будь-яке виправдання завжди сприймається як слабкість, а слабкість – це та риса, з якою нема чого робити на виборчих перегонах.

«Нагодуйте критикана досхочу», якщо хтось розпочав проти вас критичну атаку й не хоче зупинитися. Ваше спокійне мовчання чимдалі більше роздратовує конкурента.

Дорога до власного Олімпу складна й терниста. Вона вимагає підкорення всього життя – до найдрібніших вчинків – головній меті, відмови від власних слабкостей і запровадження тотального самоконтролю. Не кожен пройде цією дорогою [4, с.107].

Отже, щоб стати переможцем, треба відчути себе переможцем, закріпити це відчуття у своєму власному стилі, іміджі, аби до вас ставилися, як до переможця, і сприймали, як переможця. Спрацьовує кумулятивний ефект – ви передаєте позитивний імпульс команді, а члени штабу це переконання доводять до широких кіл виборців. І коли люди прийдуть

на виборчі дільниці, то ваше переконання, якщо воно було достатньо обґрунтоване всіма заходами і науково перевірене, стане впливовим атрибутом вибору їх позиції, спрямованої на вас. Вони теж мріють бути переможцями, мріють бути причетними до перемоги і в своїй більшості візьмуть під час голосування сторону переможця. Головне застереження: щоб команда не завела вас в оману, щоб вам не довелося повторити долю голого короля. Ви вже на значній висоті, а для неї характерне «запаморочення від успіхів».

Список використаних джерел:

1. Авторханов А.Г. Технология власти / А.Г. Авторханов // Вопросы истории. – 1992. – № 1-2. – С. 126-146.
2. Барт Р. Мифологии / Р. Барт. – М. : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 312 с.
3. Грачев Г.В. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г.В. Грачев, И.К. Мельник. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 188 с.
4. Лісничий В.В. Сучасний виборчий PR / В.В. Лісничий, В.О. Грищенко. – К. : Професіонал, 2004. – 384 с.

In this article considered one of the most common techniques used during the election campaign and aims to apply to his political rival an image of the enemy, which all you have to overcome. Analyzes the rules and regulations protect destruction «Carthage».

Key words: «Carthage», power, reform, elections, electorate, morality.

Отримано: 25.10.2013 р.

УДК 327(55)+(567)

Анна Сморжевська

*Науковий керівник – П. М. Ігнатсьв,
доктор політичних наук, професор*

МІСЦЕ ПІСЛЯВОЄННОГО ІРАКУ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН

Стаття присвячена дослідженню зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран у період стабілізації ситуації у післявоєнному Іраку та особливостям двосторонніх відносин цих країн. У контексті цього до уваги береться проблема безпеки у Перській Затоці, пов'язана з претензіями Ірану на роль регіонального лідера.

Ключові слова: безпека, регіональне лідерство, шиїтський фактор, курди, економічне співробітництво.

Цілком очевидним є те, що повалення режиму Саддама Хусейна в Іраку отримало схвалення з боку Ісламської Республіки Іран (ІРІ), але геополітична ситуація, яка склалась внаслідок цього у регіоні, викликала велике занепокоєння керівництва країни. Існування курдського фактору як одного з найбільш дестабілізуючих, а також значний відсоток шиїтського населення на півдні країни, яке виступало за самовизначення, поставили під сумнів шанси Іраку залишитись цілісною державою. Присутність на кордоні Ірану іноземного військового контингенту, який становив загрозу у вигляді можливого вторгнення на його територію, змусила владу ІРІ зміцнювати зв'язки з арабськими державами та укріплювати свої позиції в Іраку.

Виходячи з цього, Ісламська Республіка докладала активних зусиль для збереження Іраку в його політичних та географічних кордонах і виступала проти федера-

тивного устрою держави за етнічним принципом. У той же час вона підтримувала будь-які кроки, спрямовані на досягнення компромісу між різними політичними силами Іраку. Зокрема, представники Ірану позитивно оцінили результати парламентських і президентських виборів, проведених у 2005 р. При розробці проекту Конституції, покликаної визначити форму державного устрою Іраку, Іран впливав на політичні сили, які протистояли курдським партіям. Внаслідок цього в проект було введено статті, які офіційно визнавали курдську автономію в тому вигляді, яка існувала раніше, і передбачали в майбутній державі певні форми самоуправління для шіїтів та сунітів. Офіційна позиція Ірану полягала в недопущенні будь-яких територіальних змін і порушенні цілісності Іраку. В контексті цього іранська влада вимагала швидкого виведення військ іноземних держав з території Іраку, оскільки створювало передумови для перетворення Іраку в антиіранський плацдарм [1].

Іранська політика стосовно Іраку базується сьогодні на сприянні рівноправній участі всіх етнічних груп в політичному житті країни, що і було підтверджено під час парламентських виборів 2010 р. в Іраку. Тегеран намагається послабити сунітсько-шіїтські протиріччя, оскільки вони можуть призвести до погіршення його стосунків з більшістю арабських держав і відповідно до послаблення його позицій в регіоні. Також влада ІРІ виходить з того, що будь-який уряд, сформований в результаті загальнонаціонального і вільного голосування, є кращим за ту владу, яка насаджується американцями. У своїх заявах керівництво країни неодноразово висловлювало свою готовність докладати всіх зусиль щодо стабілізації політичної ситуації в сусідній державі і відмовлялося від посилення ролі шіїтської общини в житті Іраку, яка традиційно знаходиться під її контролем [2].

У цьому питанні іракський уряд може покладатись на Іран як на впливового регіонального гравця. Ця позиція була донесена до прем'єр-міністра Іракського Курдистану Б. Саліха, який відвідав Тегеран у січні 2011 р. У ході зустрічей було досягнуто домовленість про активізацію економічних зв'язків, основою яких є спільні проекти в галузі енергетики, інфраструктурі, транспорті та промисловості, що, без сумніву, цікавить обидві сторони. Ще одним важливим підсумком діалогу офіційних представників Ірану та Іраку стало усунення багатовікової недовіри між Тегераном та іракськими курдами і покладення початку встановлення повноцінних політичних відносин після тривалого військового та ідеологічного протистояння. Виходячи з цього, стає зрозумілим прагнення Ірану зайняти місце американців в Іраку, що в перспективі дозволить йому створити сприятливе економічне середовище і уникнути важких наслідків своєї ізоляції. Разом з тим, такий курс Ісламської Республіки допоможе Іраку застрахуватись від нових етнічних конфліктів і нестабільності [3].

Не варто забувати, що ситуація, яка склалась сьогодні в Іраку, багато в чому визначається суперництвом Ірану і Саудівської Аравії, чий інтереси полягають у зарученні підтримкою Іраку в політичних питаннях і використанні його для тиску один на одного. Щоб остаточно нормалізувати своє внутрішнє становище, перед Іраком стоїть завдання підтримувати дружні відносини з обома сусідами, беручи до уваги шіїтський чинник, який вийшов на перший план у відносинах сторін. Конфлікт між двома конфесіями має досить глибоке коріння і в перспективі може спричинити набагато більше жертв, ніж військове протистояння. Претензії Ірану на регіональне лідерство та рухи протестів в державах Перської затоки ще більше загострюють атмосферу між давніми суперниками і ставлять Ірак у досить непростоє становище [4].

Місце Іраку в зовнішньополітичних пріоритетах ІРІ яскраво продемонстрував перший після Ісламської революції офіційний візит іранського президента Махмуда Ахмадінежада в Багдад, який відбувся 2 березня 2008 р. на особисте запрошення президента Іраку Джалаля Талабані. Він став справді історичним, оскільки після десяти

років взаємної ненависті ворогуючі сторони нарешті виявили готовність піти на зближення, перевівши свої стосунки на якісно новий рівень. Цьому сприяло усвідомлення керівниками Іраку того, що вивести із затяжної кризи їх державу неможливо без прямої участі Ісламської Республіки. З іншого боку, той факт, що іранський глава держави став першим серед президентів регіону, який відвідав Ірак, мало велике значення для ІРІ, виходячи з її прагнення налагодити відносини з арабськими країнами Перської затоки. По суті, своїм візитом до Іраку Ахмадінежад висловив підтримку уряду Нурі аль-Малікі – іракського шіїта, який займає проіранську позицію. Крім того, він таким чином намагався довести США свою спроможність впливати на політичні процеси в Іраку, сприяючи нормалізації ситуації в цій країні [5].

Центральними питаннями, винесеними на обговорення, стали безпекова ситуація в Іраку і різні аспекти двосторонніх відносин. Зокрема, це стосується будівництва залізниці та нафтопроводу, які повинні об'єднати дві держави, і надання Іраном кредиту в розмірі 1 млрд. дол. для фінансування іранських фірм, які будуть допомагати відновлювати економіку Іраку, відбудовуючи старі та зводячи нові підприємства на його території. Результатом зустрічі стало підписання семи меморандумів з питань торгово-економічного співробітництва, що допоможе створити атмосферу довіри і взаєморозуміння на Близькому Сході. Перебуваючи в Багдаді, глава Ірану відзначив спільність інтересів та поглядів двох держав на проблеми регіонального і глобального характеру. Цілком закономірно, що візит іранського президента до Іраку викликав велику зацікавленість світової спільноти, оскільки він ознаменував собою суттєві зміни у стосунках між державами [6].

Незважаючи на труднощі для країн налагодити повноцінний політичний діалог, вони активно взаємодіють в інших сферах, в першу чергу економічній, передумови для якої склались після повалення режиму Саддама Хусейна. Розвиток торгово-економічних відносин з Іраком розглядається Іраном як один з головних інструментів для реалізації своїх зовнішньополітичних цілей стосовно цієї держави, в тому числі для укріплення там свого політичного впливу. Незважаючи на те, що Іран сам змушений імпортувати велику частину найнеобхідніших товарів, його керівництво постійно наголошує на тому, що країна повністю здатна забезпечити потреби свого сусіда. Та ж сама ситуація з нафтою, постачаннями металів і цементу. Не менш важливу роль відіграють контакти на регіональному рівні між іракськими представниками влади і підприємцями з їх колегами із іранських провінцій Хузестан, Хорасан Резаві, Західний і Східний Азербайджан. Зі свого боку, Іран приділяє особливу увагу шіїтським регіонам Кербела і Неджефа, а також іракському Курдистану [7].

Усе це свідчить про те, що іракський напрямок має стратегічно важливе значення для Ірану, і це змушує його шукати шляхи для більш тісної взаємодії з сусідом. Зміцнення контактів з лідерами шіїтської общини, довгострокові інтереси щодо якої засновані на релігійній спорідненості та ідеології, дає змогу ІРІ посилювати свою роль в Перській затоці та в організації ОПЕК. Проте таку політику керівництву ІРІ потрібно проводити дуже обережно, оскільки існує необхідність підтримувати нормальні відносини з монархіями Перської затоки і уникати загострення конфлікту зі США навколо розвитку свого ядерного озброєння. Із виведенням американських військ з території Іраку, ідеологічний і політичний вплив на нього з боку Ісламської Республіки постійно зростатиме. У будь-якому випадку характер взаємодії між Іраном та Іраком завжди буде визначатись ситуацією як всередині кожної з них окремо, так і на регіональному рівні, а також позицією впливових зовнішніх сил. Тому принциповим на сьогоднішній день є стабілізація геополітичного середовища обох держав та досягнення ними згоди з найважливіших питань суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Katzman K. Iran-Iraq relations / K. Katzman // CRS Report for Congress. – Washington, D.C.: Congressional Research Service. – August 13, 2010. – Режим доступу: www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22323.pdf.
2. Юртаев В. Иран и Ирак: сотрудничество с чистого листа / В. Юртаев // Фонд Стратегической Культуры. – 3 марта 2008. – Режим доступу: www.fondsk.ru/pview/2008/03/03/8688.html.
3. Вартанян А. Ирак в роли нового регионального союзника Тегерана? / А. Вартанян // Новое восточное обозрение. – М., 2011. – Режим доступу: <http://journal-neo.com/?q=ru/node/3883>.
4. Barzegar K. Iran's foreign policy in post-invasion Iraq / K. Barzegar. – Washington, D.C.: Middle East Policy Council. – Vol. XV, № 4, Winter 2008. – Режим доступу: www.mepc.org/journal/middle-east-policyarchives/irans-foreign-policy-post-invasion-iraq
5. Месамед В. Визит президента ИРИ М. Ахмадинежада в Ирак / В. Месамед. – М.: Институт Ближнего Востока, 2008. – Режим доступу: www.iimes.ru/rus/stat/2008/06-03-08c.htm.
6. Colachal Abdul Ruff. Ahmadinejad in Iraq: Towards Normalization? / Abdul Ruff Colachal // Middle East online. – August 3, 2008. – Режим доступу: www.middle-east-online.com/english/?id=24718
7. Luciano Z. Irán ante el nuevo Irak y la redefinición de Medio Oriente / Z. Luciano // La revista de relaciones internacionales. – Madrid: Universidad Autónoma de Madrid. – № 28. – 2005. – Режим доступу: www.iri.edu.ar/revistas/revistadvd/revistas/CD-Relacionesinternacionales/les28/28paper/ri28zaccara.pdf.

The article is devoted to the foreign policy of the Islamic Republic of Iran during the stabilization situation in post-war Iraq and features of bilateral relations in these countries. In this context, attention is paid to the problem of security in the Persian Gulf, linked to Iran's claims to be a regional leader.

Key words: security, regional leadership, Shia factor, Kurds, economic cooperation.

Отримано: 15.10.2013 р.

УДК 316.77

Тетяна Споденюк

*Науковий керівник – Т. В. Білецька,
кандидат соціологічних наук, доцент*

РОЛЬ СТЕРЕОТИПІВ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядаються різні соціально-психологічні підходи, що розкривають сутність поняття «стереотип», виокремлюються різновиди останнього, визначається вплив стереотипів на характер соціальної комунікації.

Ключові слова: соціальний стереотип, соціальна комунікація, соціалізація, соціальна група.

Сьогодні вивчення особливостей та закономірностей процесів міжгрупового спілкування набуває особливої актуальності. Передусім це пов'язано з посиленням уваги до процесів соціальної взаємодії, соціальної комунікації, соціальної політики

У сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі поняття стереотип вживається досить часто стосовно до найширшого і різноманітного за своєю жанровою специфікою кола постановочних проблем і тематичних дискусій – від теоретичних, філософсько-наукових, культурологічних розробок до соціально-практичних і політичних програм. Дослідницький інтерес до стереотипів суспільної свідомості диктується реальною ситуацією, яка втікає з усе більш спотвореного формування образів сприйняття людиною оточуючого світу.

Вперше термін «соціальний стереотип» був введений У. Ліппманом в 1922 році, в період, коли зростає значення громадської думки в США і, відповідно, потреба

в маніпуляції нею детермінували специфічну атмосферу прагматичного інтересу до суспільної свідомості [4, с.125].

Розпочинаються процеси активного дослідження масової, буденної свідомості та тих інструментів, які б забезпечили дієвий вплив і корекцію останньої. Згідно У. Ліппманом стереотипи – це «впорядковані, схематичні, детерміновані культурою «картинки світу в голові» людини, які заощаджують її зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції і права» [4, с.125-126].

На відміну від традиційного, суто філософського підходу до свідомості, У. Ліппман в якості головної проблеми ставить не гносеологічну (пропорції в знанні істинного і помилкового), а функціональну сутність впливу вже наявного, що міститься у свідомості, знання про предмет при безпосередньому з ним контакті. Причому особлива увага приділяється стійкості цього знання, зафіксованого в образі, або, за висловом У. Ліппмана «зображенні в голові». Стійкість стереотипу – основна властивість, за допомогою якої науковець прагнув пояснити проблеми, що виникають у процесі формування громадської думки. Останню він визначає як процес зіткнення стереотипів, тобто знань – уявлень, кожне з яких претендує на те, щоб бути єдино істинним.

У своїй концепції У. Ліппман основну причину стійкості стереотипів пояснює їх функцією захисту соціальних цінностей відповідної групи. Він стверджує: «Не дивно, що будь-яке посягання на стереотип трактується як зазіхання на основи нашої світобудови ...» [4, с.139].

На думку У. Ліппмана, стереотип є вкрай стійким утворенням, яке не піддається перетворенню і критиці. Стійкість будь-якого стереотипу, на думку вченого, зберігається за рахунок властивості людського розуму фіксувати факти, підтримувати стереотипи і відкидати інформацію, що суперечить їм. Вчений вважав, що існують люди гнучкі і консервативні щодо своїх стереотипів. Будь-яке порушення стереотипів здається посяганням на основи світобудови особистості. Все це говорить про те, що квінтесенція концепції стереотипу У. Ліппмана полягає в наступному: поведінкою конкретної людини керує так званий моральний кодекс, який є ні що інше, як система норм поведінки стосовно ряду типових випадків. В основі кожного морального кодексу знаходяться картини людської природи, світу і своєрідна особиста інтерпретація історії.

Вважаємо за необхідне розглянути і психологічну теорію стереотипу Г. Оллпорта, який аналізує даний феномен як складову частину теорії забобону. Забобон, на думку Г. Оллпорта, – це сильна симпатія або антипатія, яка заснована на помилковому і жорсткому поводженні, і спрямована на групи людей або на індивіда як члена цієї групи. Яким би чином не був сформований забобон, він працює на особистість і може бути центральним фактором життєвої організації. На його думку, стереотип слухняно пристосовується до переважного характеру забобону і до вимог ситуації. Важливий і той факт, що претендуючи на розробку об'єктивної і загальної теорії забобону і стереотипу, Г. Оллпорт не обходить увагою соціокультурні чинники, які впливають на ці явища. Він зазначає, що «забобони змінюються, коли у їх зміні є соціальний, економічний і особистісний зміст» [5, с.185].

У соціальній психології існує теорія, яка непрямим чином пояснює процес стереотипізації – це теорія ролей. Дана теорія в оцінці стереотипів поняттю «соціальна роль» відводить центральне місце. Дж. Мід, який ввів в науковий обіг дану дефініцію, вважає, що роль це: «соціально санкціонована і соціально значуща функція особистості, виконувана відповідно до загальноприйнятого соціального стандарту» [8, с.154].

Вітчизняний психолог А. Бодальов, досліджуючи проблеми сприйняття однієї людини іншими, вважав, що системи ролей, формуючись в суспільстві, створюють «тало-ни» ролей і обов'язкові їх атрибути. Роль розглядається як стереотипний ряд завчених дій, відтворених в соціальній ситуації, зокрема в ситуації взаємодії людей один з одним.

З точки зору американського соціального психолога Т. Шибутані, стереотип – це «популярне поняття, що позначає приблизне угруповання людей з точки зору якоїсь легко помітної ознаки, підтримуваної широко поширеними уявленнями щодо властивостей цих людей» [2, с.191]. Учений вважає, що соціальні стереотипи формуються за допомогою виокремлення найбільш яскравих форм поведінки групи людей, що класифікуються певним чином, і стверджував, що виживають ті стереотипи, які підтверджуються реальністю. На ступінь їх стійкості впливає узгодженість з уявленнями інших людей. Ті, хто об'єднується в один стереотип, часто самі себе ідентифікують один з одним як істоти одного роду.

Соціальні психологи А. Адлер, Е. Фромм, К. Хорні, пов'язують процеси персоніфікації з процесами стереотипізації. Вони стверджують, що персоніфікації – це індивідуальний образ самого себе або іншої. Він являє комплекс почуттів, стосунків, уявлень, що виникають на базі досвіду, пов'язаного із задоволенням потреб або тривогою. Вчені відзначають, що виникли в голові людини образи не завжди відповідають реальності. Спочатку образи формуються для побудови відносин у зовсім ізольованою міжособистісної ситуацією, але, одного разу сформовані, звичайно закріплюються і впливають на ставлення до інших людей. Під стереотипами вчені розуміють «уявлення, з приводу яких існує однастайність, тобто ідеї, що одержали широке поширення в суспільстві і передаються з покоління в покоління» [9, с.183].

Дослідження стереотипу в емоційно-оцінному аспекті нерозривно пов'язане з дослідженням соціальної установки, або «аттюдюда». Одне з перших визначень установки у сфері соціальної науки було дано У. Томасом і Ф. Знанецьким. Вони визначали установку за допомогою поняття «цінність», тобто об'єкт, що є значимим для членів соціальної групи [6, с.89].

В. Куніцина вказує, що під соціальною установкою або аттюдюдом вони розуміли «стан свідомості індивіда щодо певної соціальної цінності». Як видно з цих слів, установка була визначена ними на підставі її змістовного елемента. Після відкриття феномена аттюдюда почався своєрідний «бум» в його дослідженні.

Розглянувши поняття установки, вважаємо за необхідне простежити взаємозв'язок стереотипу і установки. Соціальний психолог П. Дуб визначає стереотип як «когнітивний елемент однієї конкретної установки – етнічного забобону». З цієї точки зору стереотип є вираженням установки у свідомості (когнітивній структурі) людини.

Таким чином, можна припустити, що стереотипи виникають в процесі соціальної взаємодії і є, тому соціальними установками.

Стереотип є невід'ємним елементом пізнання і свідомості в сучасному суспільстві. Щодня людина стикається з величезною кількістю інформації, яку стереотип спрощує і схематизує і цей процес необхідний та корисний в психологічній регуляції діяльності. З іншого боку таке спрощення і схематизація соціальної реальності робить мислення однотипним, стандартним, неоригінальним. Людина засвоює готові соціальні, етичні, естетичні та інші стереотипи поведінки з дитинства, не усвідомлюючи цього, набуває відповідні ціннісні установки, мотиви, які входять у вигляді складових частин в соціальні відносини, об'єднують групу індивідів у єдине ціле, формують масову свідомість.

Виділяють різні види стереотипів. Існують автостереотипи, що відображають те, як люди думають самі про себе, і гетеростереотипи, що фіксують ставлення групи чи соціальної спільноти. Наприклад, те, що у свого народу вважається проявом ошадливості, в іншого народу – проявом жадібності. Люди сприймають багато стереотипів як зразки, яким треба відповідати. Тому такі фіксовані уявлення спричиняють досить сильний вплив на людей, стимулюючи в них формування таких рис характеру, які відображені в стереотипі [5, с.163].

Н. Уфімцева диференціює етнічні стереотипи і культурні стереотипи: етнічні стереотипи недоступні саморефлексії члена етносу і є фактами поведінки і колектив-

ного несвідомого, їм неможливо спеціально навчати, а культурні стереотипи доступні саморефлексії та є фактами несвідомого і свідомого, їм вже можна навчати.

В. Червоних ділить стереотипи на два види – стереотипи-образи та стереотипи-ситуації.

Існують ще дві категорії стереотипів: поверхневі і глибинні. Поверхневі стереотипи – це ті уявлення про той чи інший народ, які обумовлені історичною, міжнародною, внутрішньополітичною ситуацією або іншими тимчасовими чинниками. Ці стереотипи змінюються залежно від ситуації в світі і суспільстві. Тривалість їх побутування залежить від загальної стабільності суспільства. Це, як правило, образи-уявлення, пов'язані з конкретними історичними реаліями.

На відміну від поверхневих глибинні стереотипи незмінні. Вони не змінюються протягом часу. Глибинні стереотипи володіють дивовижною стійкістю, і саме вони становлять найбільший інтерес для дослідника особливостей національного характеру: самі стереотипи дають матеріал для вивчення того народу, який є об'єктом стереотипізації, а оцінки характеризують особливості цієї групи, в якій вони поширені [7, с.289].

Етнокультурні стереотипи (етнічні) – це особливий різновид соціального стереотипу, це узагальнене уявлення про типові риси, що характеризують який-небудь народ.

Д. Кац і К. Брейли дають наступне визначення: «Етнічний стереотип – це стійке уявлення, що мало узгоджується з тими реаліями, яке воно прагне представити, і що впливає з властивої людині властивості спочатку визначити явище, а потім вже за ним поспостерігати».

Етнічні стереотипи – це образи типових представників певної нації, наділених національними рисами зовнішності і особливостями характеру.

Стереотипи є певними переконаннями і «звичними знаннями» людей щодо якостей і рис характеру інших індивідів, а також подій, явищ, речей. З цієї причини стереотипи існують і широко використовуються людьми.

Люди не прагнуть реагувати на оточуючі їх явища щоразу по-новому, а підводять їх під наявні в них категорії. Постійно мінливий світ просто перевантажує людину новою інформацією і психологічно змушує його класифікувати цю інформацію в найбільш зручні і звичні моделі, які і отримали назву стереотипів. У цих випадках пізнавальний процес залишається на рівні буденної свідомості, обмежуючись життєвим досвідом, заснованим на узагальненні типових для даної області уявлень. У той же час навколишній світ людини володіє відомими елементами однакової і повторюваної, на які виробляються стійкі реакції і способи дії, що носять також стереотипний характер. Відмова від стереотипів вимагала б від людини постійної напруги уваги і перетворила б весь процес його життя в нескінченну низку проб і помилок. Вони допомагають людині диференціювати і спрощувати навколишній світ, іншими словами, «наводити в ньому лад».

Потрапляючи у чужу культуру, люди схильні до узагальнення і впорядкування всього, що вони бачать. Вже з перших контактів з чужою культурою завжди починається класифікація нової інформації і формується відносно чітка модель цієї культури. Це досягається, як правило, шляхом спрощення і генералізації реальності, виділення найбільш характерних рис даної культури. Тому на основі всього різноманіття вражень створюються чіткі контури чужої культури, і дається характеристика її представників за певними ознаками.

За допомогою стереотипізації вдається створити спрощену матрицю навколишнього світу, в осередки якої, спираючись на стереотипи, «розставляються» певні соціальні групи. За допомогою стереотипів вдається чітко розмежувати свою і чужу групи. Стереотипізація дозволяє дати оцінне порівняння чужої і своєї груп і тим самим захистити традиції, погляди, цінності своєї групи.

У процесі міжкультурної комунікації людина сприймає іншого разом з його діями і через дії. Від адекватності розуміння дій та їх причин багато в чому залежить побудова взаємин з іншою людиною. У цих обставинах стереотипи дозволяють робити припущення про причини і можливі наслідки своїх та чужих вчинків. За допомогою стереотипів людина наділяється тими чи іншими рисами і якостями, і на цій основі можна прогнозувати її поведінку. Таким чином, як у комунікації взагалі, так і в ситуації міжкультурних контактів стереотипи відіграють важливу роль.

Стереотипи жорстко вбудовані в нашу систему цінностей, є її складовою частиною і забезпечують своєрідний захист наших позицій в суспільстві. З цієї причини використання стереотипів має місце в кожній міжкультурній ситуації. Без вживання цих гранично загальних, культурно специфічних схем оцінки як власної групи, так і інших культурних груп неможливо обійтися.

В залежності від способів і форм їх використання стереотипи можуть бути корисні або шкідливі для комунікації. Як уже підкреслювалося, ефективна стереотипізація допомагає людям розуміти ситуацію і діяти у відповідності з новими обставинами. Тому стереотип може не тільки бути перешкодою в комунікації, але і приносити певну користь. Це можливо в наступних випадках:

- 1) якщо його свідомо дотримуються. Індивід повинен розуміти, що стереотип відображає групові норми і цінності, групові риси та ознаки, а не специфічні якості, властиві окремо взятому індивіду з даної групи;
- 2) якщо стереотип є описовим, а не оцінним. Це передбачає відображення в стереотипах реальних і об'єктивних якостей і властивостей людей даної групи, але не їх оцінку як хороших чи поганих;
- 3) якщо стереотип точний. Це означає, що стереотип повинен адекватно виражати ознаки і риси групи, до якої належить людина;
- 4) якщо стереотип є лише здогадкою про групу, але не прямою інформацією про неї. Це означає, що перше враження про групу не завжди є достовірним знанням про всіх індивідів цієї групи;
- 5) якщо стереотип модифікований, тобто заснований на подальших спостереженнях і досвіді спілкування з реальними людьми або виходить з досвіду реальної ситуації.

Стереотипи стають неефективними і ускладнюють комунікацію, коли ми помилково відносимо людей не до тих груп, некоректно описуємо групові норми, коли змішуємо стереотипи з описом певного індивіда і коли нам не вдається модифікувати стереотипи, засновані на реальних спостереженнях і досвіді. Акцент в спілкуванні на ці способи використання стереотипів призводить до того, що вони можуть стати серйозною перешкодою при міжкультурних контактах.

Таким чином, в аналізі стереотипів необхідно враховувати як негативні, так і позитивні психологічні наслідки стереотипізації. З одного боку, виведена з стереотипу схема судження про іншу людину нерідко діє як упередження. Виникаючи в умовах дефіциту інформації, соціальний стереотип часто виявляється хибним і відіграє консервативну роль, формуючи хибні уявлення людей про події, деформуючи процес інтерпретації того, що відбувається і характер міжособистісної взаємодії. Будь-який соціальний стереотип, який опинився вірним в одній ситуації може виявитися невірним в іншій і, отже, неефективним для вирішення завдання орієнтування особистості в навколишньому соціальному світі.

З іншого боку, наявність соціальних стереотипів відіграє дуже істотну роль в соціальному житті з тієї простої причини, що без них, при відсутності вичерпної інформації про події, які відбуваються або за якими спостерігають неможливі були б ні адекватна

оцінка, ні адекватний прогноз. По-перше, стереотип дозволяє різко скоротити час реагування на мінливу реальність, по-друге, прискорити процес пізнання; по-третє, надати хоч якусь первинну підставу для орієнтування в подіях.

Отож, незважаючи на обґрунтованість або необґрунтованість, істинність чи хибність стереотипів, всі вони є невід'ємними елементами свідомості будь-якої людини, її культури та комунікації і вже самим фактом свого існування впливають на психологію і поведінку людей, визначають їх свідомість і взаємодію.

Список використаних джерел:

1. Галенко О. Тягар стереотипів [Електронний ресурс] / О.І. Галенко – Режим доступу: www.cidct.org.ua/uk/publications/Panchuk/10.html.
2. Кон И. Психология предрассудка / И. Кон // Психология национальной нетерпимости. – Минск, 1998. – 260 с.
3. Коул М. Культура й мислення / М. Коул, С. Скрибнер – К., 2004. – 311 с.
4. Ослон А. Уолтер Липпман о стереотипах: выписки из книги «Общественное мнение» / А. Ослон // Социальная реальность. – 2006. – №4. – С. 125-141.
5. Рыжков В. Регулятивная функция стереотипов / В.А. Рыжков // Знаковые проблемы письменной коммуникации : межвуз. сб. науч. трудов. – К. : Знання, 1995. – 351 с.
6. Сорокин Ю. Стереотип, штамп, клише: к проблеме определения понятий / Ю.А. Сорокин // Общение: теоретические и прагматические проблемы. – М., 1998. – 247 с.
7. Судаков К. Динамические стереотипы, или информационные отпечатки действительности / К.В. Судаков – М. : ПЕР СЭ, 2002. – 330 с.
8. Тейяр де Шарден. Феномен людини / Тейяр де Шарден. – К., 2006. – 199 с.
9. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному / З. Фрейд – СПб. : Алетейя, 1998. – 309 с.
10. Широканов Д. Стереотипы и динамика мышления / Д.И. Широканов, Е.А. Алексеева. – Минск, 1997. – 315 с.

In this article considered the various socio-psychological approaches that reveals the essence of the concept of «stereotype», distinguishes varieties concept of «stereotype», defined stereotypes influence the nature of social communication.

Key words: social stereotypes, social communication, socialization, social group.

Отримано: 19.10.2013 р.

УДК 32:008

Лідія Сулейманова

*Науковий керівник – А. В. Найчук,
кандидат філософських наук, доцент*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО У ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ВИМІРІ

У статті через призму цивілізаційного розвитку розкривається сутність, зміст та функціонування політичного. Проаналізовано становище політичного у традиційному суспільстві, модерні та постмодерні.

Ключові слова: політика, цивілізація, традиційне суспільство, модерн, постмодерн.

Проблеми виникнення і трансформація політики та «політичного» розпочинаючи з часів Платона та Арістотеля завжди були в центрі дослідження мислителів і науковців. Сьогодні існує безліч підходів до визначання політики.

Так у політологічному енциклопедичному словнику «політика» визначається як організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання і реалізацію влади індивідами і соціальними групами задля здійснення власних запитів і потреб [9, с.258].

Визначення політики через владу найбільш поширені в політологічній літературі. За П. Шляхтуном, політика – це діяльність осіб, мікро- і макрогруп, що спрямована на встановлення й утримання політичної влади. Досить часто у визначеннях політики наголошується на державній владі як найголовнішій формі публічної влади, в даному контексті «політика – це особливий вид людської діяльності, пов'язаний з одержанням і здійсненням влади, насамперед державної» [14, с.153]. Спробу відійти від технократичного трактування політики зробив К. Шмітт ввівши поняття «політичне» [15].

Відповідно **метою дослідження** виступає трансформація «політичного» в контексті цивілізаційного розвитку.

Для кращого висвітлення мети нашого дослідження є сенс зупинитись на поняттях «цивілізація» та «політичне».

К. Шмітт у праці «Поняття політичного» визначає сутність політичного кризис специфічні політичні категорії, які відрізняються від критеріїв інших сфер людського життя (моралі, економіки). Політичні відмінності, до яких можна звести політичні дії і мотиви, – це розрізнення друга і ворога. Вони дають визначення поняття через критерій, а не через вичерпну дефініцію або повідомлення його змісту. Оскільки це розрізнення не виводиться з інших критеріїв, то воно стосовно до політичного є аналогічно відносно самостійним критерієм інших протилежностей: доброму і злому в моральному, прекрасному і потворному в естетичному. Політичне укладено не в самій боротьбі, яка має свої власні технічні, психологічні та військові закони, але в чіткому пізнанні ситуації та у задачі правильно розрізнити друга і ворога [15, с.38].

За визначенням О. Дугіна основою змісту «політичного» виступає сім основних елементів: влада, мета, ієрархія, правова система, колективна ідентифікація, легітимність та ціннісна система.

Влада і мета як основи політичного тісно пов'язані між собою. Влада буде не дієвою, якщо не буде ставити перед собою мету і не буде реалізовувати її. Ієрархія в сфері політичного вибудовується по-різному. Одні політичні системи її визнають, інші намагаються реорганізувати, треті – знищити. Політичне лише структурує нерівність, яка випливає з природи людини, для врегулювання якої політичне породжує правову систему. Колективна ідентифікація являє собою засноване на традиціях та спільній волі упорядкування природного організму з рисами які присутні лише йому. Спільність індивідів, які вступають в політичне стають учасниками однієї реальності. Ще одним проявом політичного є здійснення насилля та його легітимізація. В цьому випадку політичне виступає як гарант зовнішньої безпеки, у внутрішній сфері кожна система має свою модель застосування насилля, що відповідає її цінностям. Цінності не можуть стати в суспільстві домінуючими в обхід політичного. Ціннісна система повинна бути або прийнята, або відкинута, або змінена в інстанції політичного [6, с.18-22].

Сьогодні існує безліч підходів до розуміння поняття «цивілізація». Найчастіше його визначають як форму спільного життя людей, який властиве відтворення власної матеріальної та соціально-політичної структури відносин на основі пріоритету власних їй духовних норм, цінностей, ідеалів та життєвих сенсів.

Поняття «цивілізація» в сучасному розумінні слова – для позначення певного етапу в розвитку суспільства – з'явилося у XVIII ст. Його вперше вжив О. Мірабо в опублікованому в 1756 р. трактаті «Друг людини» [9, с.383].

Німецький соціолог О. Шпенглер у книзі «Запад Європи» показав розбіжності і несумісності між культурою і цивілізацією. Цивілізацію О. Шпенглер вважав ознакою смерті культури, оскільки вона спирається на стереотипи, шаблони, масове копіювання, а не на творчість нового, незнамого. Цивілізація є вершиною культури і одночасно фазою занепаду культурно-історичного типу [16].

Е. Тоффлер свою політичну концепцію виклав у трилогії «Футурошок», «Третя хвиля», «Зміщення влади». У другій книзі він подає історію у вигляді «трьох хвиль цивілізацій», які послідовно змінюють одна одну: перша призводить до встановлення сільськогосподарської цивілізації, друга – до індустріальної, третя – до інформаційної. «Третя хвиля» характеризується домінуванням ЗМІ та використанням наукових досягнень у всіх без винятку сферах суспільного життя [12].

Французький філософ Ж.-Ф. Ліотар (1924-1998) закликає оголосити «війну цілому», істині як системності аналізу, критикує всю попередню філософію як філософію історії, прогресу, визволення та гуманізму.

Виходячи з нашого дослідження про розвиток цивілізацій візьмемо за основу погляди французьких дослідників, які розглядали розвиток суспільства через наступні етапи: традиційне, модерн та постмодерн, зосереджуючи увагу на культурі, державі, політиці [11].

Розглядаючи традиційне суспільство варто зазначити, що воно засноване на принципі, згідно якого все в світі є сакральним. Політика і її структура розглядалися в традиційному суспільстві як щось сакральне (священне). Тому будь-які інститути влади, соціальні нормативи, правові акти, структура існування суспільства аж до його господарського, матеріального рівня – все це було пов'язане зі світом сакрально-го, пронизане міфами, легендами [6, с.79].

Парадигма традиційного суспільства по відношенню до світу полягала в «концентричному відношенні до реальності». На переконання, що центр важливіше, ніж периферія, і ґрунтувався традиційний погляд на світ. Дана концентрична модель пояснювала будову Всесвіту, яка розглядалася як периферія, в центрі якої стояло Божество. Відповідно у традиційному суспільстві була влаштована політична система. У повноцінній картині політичного устрою в традиційному суспільстві на вершині ієрархії стоїть унікальна істота – цар-жрець, кріль-маг, (священний вождь або імператор). Дана фігура поєднує в собі дві функції: жрецьку, пов'язану зі знанням, і царську, тобто функцію управління, адміністрування [6, с.97].

Таким чином сакралізація була важливим механізмом консолідації суспільства, вироблення ідеології, спрямованої на подолання антагонізму між елітою й простими громадянами. Центральним компонентом цієї системи був правитель. У багатьох архаїчних і традиційних суспільствах люди вважали, що він наділений надприродними здатностями або ж є представником світу богів на землі, і тому плин природного й соціального життя у чималому ступені підлягав його впливу. Звідси – шанування імператорів, фараонів і царів як богів в давнину. Елементи цього обожнювання збереглися і до пізніших епох [4].

На думку С. Айзенштадта, «традиційне суспільство постійно змінюється», і зміни ці можуть бути як незначними, так і глобальними, пов'язаними з трансформацією всього соціального каркасу суспільства. У традиції присутні дві складові: креативна і консервативна. Перша виражається в спробі змінити кордони груп, організацій і соціальних систем та в комбінованій можливості розширення, раціоналізації та розвитку нових вимірів людського існування. Консервативна складова пов'язана з інституціалізацією традиції [1].

Варто зазначити, що суспільства Сходу тяжіють до сакральності, політичне в них тісно пов'язане з традицією. У порівнянні із західними культурами культури сходу концентричні, ієрархічні. Сакральність суспільств сходу може бути прямою або завуальованою, але вона у всіх випадках досить стійка.

Захід відрізняється послідовною орієнтацією на десакралізацію політичного. Саме тут в останні століття зміни формацій або революції нижчих каст (станів, класів) проти вищих стали переважною тенденцією [6, с.210].

З XVII століття почало формуватись суспільство модерну, яке у своїх сутнісних парадигмах, у духовних та інтелектуальних підставах передбачає радикальне відкидання колишнього, «старого», традиційного суспільства, перегляд і повну ревізію принципів і засад, на які спиралося людство раніше.

Людина XVII-XVIII століть, з одного боку ще шанувала ту традицію, яку несла в собі королівська влада, в той же час піддаючи сумніву традиційні цінності. Проте факт сумніву в священності виявився більш істотним, адже він призводить до перетворення вищого авторитету – невидимого Бога – у уявність, в абстракцію, в ніщо.

Нова політична культура, яка народжується після 1750 року, призвела до зміни диктату влади, що приймає рішення по-іншому та з вимогами беззаперечного підкорення. Розпочинає формуватись «публіка», що володіє більшою владою, ніж сам государ, і змушує його рахуватися зі суспільною думкою, яка виростає з міфологічної свідомості. Така зміна у ставленні до влади потребувала розвитку раціоналістичних ідей і теорій, що з'явилися ще в XV-XVII століттях. Тому, почався бурхливий ріст теорій природного права, політекономічних і державницьких теорій, і освоєння теоретичною думкою накопиченого досвіду реальних суспільних відносин [13].

Аналіз існуючих концепцій суспільства приводить до висновку, що загальноприйнятою моделлю модернізованого соціального порядку служить модель масового суспільства. Священність традиції і авторитету, яка ще недавно здатна була інтегрувати і мобілізувати суспільство або принаймні значну його частину перестала бути ціннісною базою політичного і культурного розвитку. Мотивом для легітимації тепер є реалізація природних прав і свобод, поліпшення умов життя, розвиток наук, торгівлі та ремесел, зростання наукового знання й освіченості. В дискурсі епохи Модерн фундаментальними стають такі концепти, як «науково-технічний прогрес» і «економічне зростання»; «прогресивне людство» і «свобода творчості» [7, с.21-27].

Сучасні дослідники вважають, що Модерн – це культура ризику. Концепція ризику стає основою того способу, за допомогою якого діючі особи і технічні фахівці організують соціальний світ. Разом з тим, Модерн обмежує ризик у цілому ряді сфер суспільно-політичного життя, але в той же час він створює нові зони ризику, невідомі раніше [2, с.322-325].

Ставлення до влади як до практики матеріальної, а не сакральної, як до ефективного управління ресурсами (прихильниками, засобами інформації, грошима) сформувало прагнення до залучення в практику боротьби за владу все більшої кількості ресурсів. Боротьба за владу і її застосування перетворилися з мистецтва кланових і кабінетних інтриг в «політичне підприємство» [7, с.40].

Політичні інститути сформувалися в епоху Модерн як комплекс норм, визначають способи постановки і вирішення проблем володіння владою. Політика оформляється як автономна сфера суспільства.

У 60-70-ті рр. XX ст. відбувається становлення постмодернізму, як естетичного та ідейного впливу. Альтернативою модерністським політичним доктринам і партійним організаціям стали в останній третині XX ст. антивоєнний, правозахисний та еко-

логічний рух, рух «народної дипломатії», руху, які відстоюють інтереси етнічних, культурних, локальних громад [7, с.41].

Історично постмодерн означає перехід від нового до сучасності, він виступив опонентом філософських і культурних цінностей, які склалися в рамках раціонального менталітету XVIII століття. Найважливішим фактором становлення постмодерну стала інформаційна культура. Вона обумовила перехід від виробництва речей (модерн) до виробництва знаків, символів, інформації.

Ціннісні орієнтації у постмодернізмі зовсім інші, ніж у модернізмі. Якщо модерн вважав основними цінності свободи, рівності, братерства, то у постмодернізмі ними виступають різноманітність, толерантність і погляд на суспільство, де «всі автори і актори». Постмодернізм – течія інтелектуальна, яка багато зробила для того, щоб звільнити мислення від спрощених схем, застиглих стереотипів протиставивши їм творчу уяву, історико-філософську ерудицію, літературний талант, метафоричність. Нищівна критика традиційних цінностей, норм ведеться для того, щоб надати місце новому образу споживача культури, для якого інформація є культовою цінністю [8, с.297-300].

В епоху постмодерну, стверджує Ж.-Ф. Ліотар, стають неприйнятними будь-які правила і принципи, що претендують на загальність, незмінність, «тотальне панування». Ж.-Ф. Ліотар вважає, що в протистоянні постмодерну проти диктату модерну не повинно бути – ні переможців, ні переможених, бо немає і не може бути загальних правил дискурсу. Жодна позиція не повинна претендувати на панування. На противагу ідеям консенсусу, Ж.-Ф. Ліотар висунув ідею безперервних розбіжностей, неузгодженостей, протистоянь точок зору в будь-якому дискурсі. Кожна з них, наполягає Ж.-Ф. Ліотар, має свої правила і право на існування, і їх спір не може бути вирішений ніяким «загальним розумінням» [11].

Аналізуючи сучасні зміни З. Бауман зауважує: «всезагальність та універсальність державного проекту потребує влади з універсальними цінностями. Такої влади поки що немає. Ерозія та послаблення державної влади поглиблюється щодня. Відбувається підміна: замість нормативного регулювання поведінки громадян – зваблення споживача; замість насадження ідеології – реклама; замість легітимізації влади – прес-центри, прес-бюро» [3, с.72-75].

Політичні інститути, які формувалися в епоху модерн як комплекс норм і визначали способи постановки і вирішення проблем володіння владою, в епоху постмодерн базові компоненти політичних практик симулюються, викликаючи віртуалізацію інститутів – виборів, держави, партій. Боротьба за політичну владу сьогодні – це не боротьба партійних організацій або конкуренція програм дій, а боротьба образів – політичних іміджів. Політика твориться в PR-агентствах, в телестудіях і на концертних майданчиках. У ході виборів більше не відбувається істотна зміна чиновників, змінюються так звані публічні політики, тобто ті, хто буквально працює на публіку. Заміна реальних політичних позицій та дій їх образами забезпечує успіх тим кандидатам, чий імідж втілює цінності свободи і прогресу [7, с.51-53].

Розглядаючи політичні партії слід відмітити, що залучені політтехнологи суттєво звужують коло політичних активістів, які завжди вважались посередниками між керівництвом партії та електоратом. Еліти за допомогою професійних технологів навчилися загравати з масами, управляти нами і маніпулювати їх свідомістю та суспільною думкою. За цих умов політика перетворюється в різновид підприємства, де провокуються події, конфлікти, створюються штучні іміджі лідерів, набуває самодостатнього характеру політична реклама [10, с.246].

Ми живемо в епоху «політики образів і образів політики». Симуляція базових компонентів політичних практик модерну – ідеології, організації, громадської думки – веде до віртуалізації інститутів масової демократії – виборів, держави, партій. І ця віртуалізація допускає і провокує перетворення глобальної комп'ютерної мере-

жі Інтернет в засіб політичної боротьби. Практично всі політичні акції та кампанії тепер супроводжуються створенням спеціалізованих серверів за допомогою яких формується імідж політика, ведеться агітація, здійснюється комунікація з прихильниками. Інтенсивна політизація кіберпростору наочно демонструє, що нова політика будується на компенсації дефіциту реальних ресурсів і вчинків достатком образів [7, с.53].

Звертаючи увагу на радикальність сучасних соціальних, політичних, культурних трансформацій, В. Воронкова зауважує, що «постмодернізм несе в собі не лише проблему вичерпаності попереднього типу мислення, а значить і культури, яка проіснувала десятки століть, але і проблему пошуку того, що буде далі. Пошуку нових принципів майбутньої культури». Звідси постмодернізм визначається як «пошук нових форм відносин людини зі світом нових цінностей та нових критеріїв» [5, с.256].

Отже, розглянувши розуміння «політичного» крізь призму цивілізаційного розвитку слід зазначити, що воно змінювалось у контексті зміни «культурних кіл», що призводило й до зміни у свідомості людей. Культурні зміни не були раптовими, вони формувались на протязі багатьох століть, що дозволило виділити три великі етапи у розвитку суспільства – традиційне суспільство, суспільство модерну та постмодерну. На кожному етапі відповідно до цивілізаційних вимог, «політичне» зазнавало змін, як у теоретичному розумінні, так і практичному здійсненні. Головною особливістю традиційного суспільства було сакральне відношення до влади. Політичне визнавалось «священним», непорушним, таким яке існувало та існуватиме завжди.

Суспільство модерну породило технократичне розуміння «політичного». Продовженням суспільства модерну та його оновленням є постмодернізм, в основі якого стоїть співвідношення раціонального та ірраціонального, цінністю якого стала інформаційна культура. Відповідно до такого становища цінностей політичне починає розглядатись як віртуальне. Легітимізація влади відбувається за допомогою створення позитивних образів політиків та маніпуляції громадською думкою та впливу на свідомість населення.

Виходячи з дихотомії сучасності суспільних традицій та глобальності, безперечно дане питання потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Айзенштадт С. Традиция как застывшая харизма [Електронний ресурс] / С. Айзенштадт. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Lyrie/46.php.
2. Алексеева Т. Современные политические теории. Опыт Запада / Т.А. Алексеева. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2000. – 479 с.
3. Бауман З. Спор о постмодернизме / З. Бауман // Социологический журнал. – 1994. – №4. – С. 72-75.
4. Блок М. Короли-чудотворцы: очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и в Англии [Електронний ресурс] / М. Блок – М., 1998. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Blok/index.php.
5. Воронкова В. Філософія : навчальний посібник / В.Г. Воронкова. – К. : Професіонал, 2004. – 464 с.
6. Дугин А. Філософія політики / А.Г. Дугин. – М. : Аркогея, 2004. – 614 с.
7. Иванов Д. Виртуализация общества / Д.В. Иванов. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2000. – 96 с.
8. Кремень В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
9. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.П. Горбатенка. – К. : Генеза, 1997. – 395 с.
10. Постол О. Постмодернізм, як сучасна суспільно-політична реальність / О.Є. Постол // Вісник. – 2011. – №6. – С. 242-247.
11. Руткевич А. История философии: Запад-Россия-Восток. Философия XX века [Електронний ресурс] / А.М. Руткевич. – Режим доступу: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000197/st095.shtml>.

12. Тоффлер Е. Футурологічна концепція [Електронний ресурс] / Е. Тоффлер. – Режим доступу: http://ito.vspu.net/SAIT/inst_kaf/kafedru/matem_fizuka_tex_osv/www/ENK/Inf_Syspilstvo/lec_4.htm.
13. Феллер В. Введение в историческую антропологию : часть четвертая [Електронний ресурс] / В.В. Феллер. – Режим доступу: <http://lizard.jinr.ru/~tina/ritm/tanja/zakon/antropol/ant03-a.html>.
14. Шляхтун П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П.П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2002. – 576 с.
15. Шмитт К. Понятие политического / К. Шмитт // Вопросы социологии. – 1992. – №1. – С. 37-67.
16. Шпенглер О. Закам Європи [Електронний ресурс] / О. Шпенглер. – Режим доступу: http://krotov.info/libr_min/sh/shpen1.html.

This article through the lens of the civilization of the essence, content and operation of the policy. Analyzes the political situation in a traditional, modern and postmodern societies.

Key words: *policy, civilization, traditional society, modern, postmodern.*

Отримано: 10.09.2013 р.

УДК 316.7:004.8

Наталія Тарасюк

*Науковий керівник – М. П. Плахтій,
кандидат філософських наук, доцент*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ НАСЛІДКИ СТВОРЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Стаття присвячена проблемам впливу інтелектуальних систем на людину, її психіку та на зміни в суспільстві у результаті появи таких систем. Значна увага приділяється ролі штучного інтелекту та його соціокультурним наслідкам.

Ключові слова: *штучний інтелект, глобалізація, інтернет, комп'ютер.*

Вперше термін «штучний інтелект» був введений у наукову практику влітку 1956 р. Приблизно тоді ж з'явилася і словосполучення «проблема штучного інтелекту». Відтоді і до сьогоднішнього дня ця проблема і проблеми, що з нею пов'язуються, постійно знаходяться під пильним увагою світового філософського співтовариства.

На відміну від багатьох проблем фізики, хімії, інших природничих наук, математики, проблема штучного інтелекту ніколи не мала стійкого характеру. Уявлення про неї, уявлення про штучний інтелект постійно змінювалися, трансформувалися.

Мета досліджень штучного інтелекту полягає у створенні машин, що виконують такі дії, для яких традиційно був потрібний інтелект людини. Необхідність створення штучного інтелекту викликана, насамперед, недостатньою досконалістю людського мислення – обмежений обсяг пам'яті, повільне навчання, тяжкий процес пригадування і вибірки, неминучі спотворення тощо. Крім того, виявлено багато видів біологічних меж інтелектуальних здібностей людини, починаючи від певного числа елементів у мозку до невеликої тривалості життя і безпосереднього інформаційного сприйняття, а для сучасних ЕОМ таких обмежень немає.

Сьогодні все більше філософських праць присвячується проблемам впливу уже існуючих інтелектуальних систем на людину та її психіку, змінам суспільства у результаті появи таких систем. Саме цим проблемам присвячено праці А. Войсунського, В. Глазунова, І. Девгєрова, Д. Дубровського, В. Крилова, І. Ладєнка, Н. Моїсєєва, О. Мороза, О. Ракітова, Г. Рузавіна, Е. Смеричєвського, Г. Смоляна, В. Фінна, В. Штанько, П. Яніха.

Метою статті є виявлення соціокультурних наслідків створення штучного інтелекту та визначення його ролі в житті суспільства.

Проблема штучного інтелекту в науці XXI століття охопила широке коло досліджень, пов'язаних зі створенням штучного аналогу інтелекту людини, розробкою так званого «суперінтелекту» (між іншим на базі Інтернет), моделюванням окремих функцій та структури психіки, інтелекту; робототехнікою, впливом існуючих та потенційно можливих систем штучного інтелекту на людину та суспільство тощо.

Нині філософські рефлексії штучного інтелекту репрезентують собою широке проблемне поле, яке постійно змінюється й уточнюється. В межах філософії в контексті штучного інтелекту досліджуються не тільки такі проблеми як перспективи комп'ютерних систем, що самоорганізуються, етичні аспекти застосування технологій штучного інтелекту, людина в умовах формованого «електронного середовища існування» та подібні, але й класичні філософські питання про свідомість, розум, інтелект [3, с. 169].

У ході розвитку техніки і створення все більш потужних систем штучного інтелекту, коли вже й серце людини навчилися замінювати штучним, виникає питання про можливість «заміни» у майбутньому розуму людини штучним. За ствердженням О. Ракітова, можна вже говорити про те, що наступила ера початкової «кіборгізації» людини – епоха протокіборгів. При цьому протокіборги є деякою заявкою на зміну характеру антропологічної еволюції, що давно перестала бути суто біологічним процесом. З цієї думкою можна цілком погодитися. Додамо, що творці штучного інтелекту часто не задумуються про необхідність цього створення і про його можливі наслідки, у тому числі і соціальні.

Головна увага сучасних філософів звертається на те, що із застосуванням сучасних комп'ютерних засобів докорінно змінилися всі сфери життя сучасного суспільства – від державного управління до освіти й культури. Широко обговорюються й проблеми, зумовлені цими змінами: перетворення інформації на своєрідний глобальний ресурс людства, потенційна можливість зростання відчуження людини в інформаційному суспільстві, зміни соціальних засад такого суспільства. Філософи, які займаються цими проблемами, намагаються сягнути соціопрогностичного рівня, не тільки аналізуючи суспільство, а й прогнозуючи його соціальний розвиток [9].

Звільнення людини від механічної діяльності за допомогою комп'ютера може призвести в найближчому майбутньому до соціальних і екзистенціальних потрясінь. Звільнившись від виробничої сфери, люди можуть виявитися перед загрозою втрати сенсу існування – через неготовність до творчої актуалізації, якої все більше потребує навколишній світ. Свобода для звільнених комп'ютером може виявитися досить важким тягарем. І вони можуть спробувати звільнитися від цього тягаря – звільнитися від свободи через руйнування комп'ютерної цивілізації.

Певною мірою остеронь фігурують роботи, присвячені проблемі створення штучного інтелекту, що безпосередньо пов'язана з головними пластами філософської проблематики. Можливості сучасних технічних систем в обчисленні, розпізнаванні образів, перекладі, цілеспрямованій поведінці такі значущі, що потребують перегляду традиційної межі між людським «духом» і машиною [10].

Реакція філософів на цю проблему полягає у констатації того, що навіть за найточнішого моделювання сутнісні риси людини зникають при спробах їхнього відтворення в комп'ютерній програмі. Однак традиційним є й контраргумент про невичерпні можливості розвитку апаратних засобів і програмного забезпечення, які невдовзі зроблять таке відтворення можливим.

Сучасні програмні засоби спроможні не лише навчатися та самонавчатись, а й здатні до так званої інтерактивної поведінки й корекції помилок, до самостійного пошуку та отримання інформації. Така поведінка може розглядатися як свідомо, що само по

собі спричиняє певні труднощі. До більших проблем може призвести філософська інтерпретація поведінки інших програм – комп'ютерних вірусів, здатних до свавільного копіювання (розмноження), а також до зовсім інших дій, незалежних від волі людини, іноді – й усупереч їй [2, с.6].

Чи означає це, що людина створює певне нове життя, своєрідний «дух у людині»? Цю точку зору обстоює прихильник біхевіористської інформаційної теорії пізнання К. Сейр. У своєму дослідженні «Кібернетика та філософія розуму» він стверджує, що комп'ютер чи комп'ютерна програма здатні до дій та цілеспрямованої поведінки, типової для людини. Вони можуть мати свідомість, що, зрештою, призводить до заперечення якісних розбіжностей між природою фізичних і духовних явищ [4, с.52].

Протилежне бачення полягає в тому, що машина чи програма створюються людиною і в цьому сенсі є відображенням мети, яка попередньо поставлена людиною і для реалізації якої ця програма мала виконуватися. У такому разі здатність програми до цілеспрямованої поведінки визначається її творцем.

Врешті-решт питання про можливість створення штучного інтелекту, який був би рівним або навіть переважав людський розум, зводиться до традиційного філософського питання про природу людського розуму взагалі. Без його вирішення навряд чи можливе створення штучного інтелекту. В цьому контексті Г. Дрейфус, автор книги «На що спроможний комп'ютер? Межі штучного інтелекту», зазначає: «Те, що ми дізнаємося про межі розуму комп'ютер, засвідчить нам багато й про людський інтелект» [8, с.138].

Відомий польський письменник-фантаст і філософ С. Лем запропонував незвичне вирішення цієї дилеми, припустивши, що магістральним шляхом розвитку для комп'ютерів буде моделювання не інтелекту, а інстинктів і тропізмів. На його думку, розвиток штучного інтелекту суперечить одній із головних домінант усього технічного прогресу – принципу доцільності. І оскільки більшість цілей, які поставили перед розробниками сучасних інформаційних систем, можуть бути досягнуті без звернення до штучного інтелекту, то створення самого штучного інтелекту стає другорядним завданням.

Отже сама постановка проблеми про наслідки створення штучного інтелекту є не досить коректною. Але відповідь на питання, чи здатні машини до самостійного мислення, ще довго бентежитиме думку філософів.

Велику увагу дослідників привертають сучасні та можливі в майбутньому соціокультурні наслідки імплементації досягнень у галузі штучного інтелекту. Штучний інтелект, особливо у вигляді Інтернету, Фідонету та інших комп'ютерних мереж, є однією з важливих рушійних сил глобалізації та розвитку інформаційного суспільства. Відповідне проблемне поле можна аналізувати лише на перетині соціальної філософії, філософської антропології, етики й естетики тощо. Звернемо увагу на те, що з соціокультурної точки зору проблема «штучного інтелекту» – це проблема збереження людиною особистісної ідентичності, свободи, індивідуальності і унікальності. Тому розгляд комп'ютера як абсолютної моделі людини, їх отождення розцінюється багатьма фахівцями як загроза людському існуванню. Техніка, що забезпечує можливість втручання в спадкову природу, створює загрозу людській індивідуальності, гідності людини і неповторності особистості. Здійснюючи вплив на інтелектуально-духовне життя особистості (і суспільства), сучасна комп'ютеризація інтенсифікує розумову працю, підвищує «роздільну силу» людського мозку. Але зростання раціоналізації праці, виробництва і всього життя людини за допомогою сучасної техніки загрожує монополізацією комп'ютерного раціоналізму, який виражається в прогресуванні зовнішньої раціональності життя за рахунок внутрішньої,

за рахунок зниження автономності та глибини людського інтелекту, за рахунок розриву між розумом і розумом.

Отже, у розробці штучного інтелекту є і позитивна етична риса – вона мимоволі сприяє пізнанню людиною самої себе, принципів за якими вона живе, алгоритмів її мислення. В першу чергу вона допоможе людині самій перестати «бути роботом».

Список використаних джерел:

1. Волков Г. Эра роботов или эра человека / Г.К. Волков. – М., 1991. – 157 с.
2. Князев В. Человек и технология: социально-философский аспект / В.Н. Князев. – К. : Либідь, 1990. – 173 с.
3. Никитина Е. Искусственный интеллект: философия, методология, инновации / Е.А. Никитина // Вопросы философии. – 2006. – №11. – С. 167-170.
4. Мельник В. Філософські проблеми технікознавства / В.П. Мельник. – Львів, 1994. – С. 50-52.
5. Ракитов А. Философия компьютерной революции / А.И. Ракитов. – М. : Политиздат, 1991. – 286 с.
6. Петрунин Ю. Философия искусственного интеллекта в концепциях нейронаук / Ю.Ю. Петрунин, М.А. Рязанов, А.В. Савельев. – М. : МАКС Пресс, 2010. – 84 с.
7. Вычислительные машины и мышление / под редакцией Э. Фейгенбаума, Дж. Фельдмана. – М. : Мир, 1967. – 552 с.
8. Шалютин С. Искусственный интеллект: гносеологический аспект / С.М. Шалютин. – М. : Мысль, 1986. – 199 с.
9. Головні проблеми досліджень у філософії техніки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/5246/45>.
10. Філенко М. Філософія техніки як напрямок сучасних досліджень і навчальна дисципліна [Електронний ресурс] / М.С. Філенко. – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2009/fvti/filenko/library/article2.htm>.

This article is devoted to impact of intelligent systems for man, his psyche and the changes in society as a result of the emergence of such systems. Considerable attention paid to the role of artificial intelligence and its sociocultural consequences.

Key words: artificial intelligence, globalization, internet, computer.

Отримано: 19.09.2013 р.

УДК 328.185:321.7(477)

Андрій Шабанов

*Науковий керівник – О. В. Віннічук,
кандидат політичних наук, старший викладач*

КОРУПЦІЯ ЯК СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У статті проаналізовано сутність корупції, її роль та місце в українській державі. Розкрито і охарактеризовано типи корупції та види корупційних діянь. З'ясовано яким чином корупція впливає на розвиток і трансформацію суспільства.

Ключові слова: корупція, демократія, корупційні діяння, патронажна система, не-потизм, кризова корупція.

Корупція є одним з основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави, вона негативно впливає на всі сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сферу, громадську свідомість, міжнародні відносини. На думку багатьох міжнарод-

них та українських експертів корупція є сьогодні в Україні найважливішою проблемою та головною загрозою ефективної трансформації суспільства. В умовах тотальної корумпованості всіх галузей влади на всіх рівнях принципово неможливо вирішити жодної соціальної, економічної, політичної проблеми. Негативні наслідки, породжувані цим явищем, не тільки перешкоджають прогресивному, поступальному розвитку суспільства, але й являють серйозну загрозу інтересам національної безпеки держави. Найбільш проблемною характеристикою явища корупції стало те, що воно почало сприйматися на повсякденному рівні як суспільна норма, хоча на рівні вербальних висловлень більшість населення декларативно підтримує думку про небезпечність цього явища.

Корупція є явищем, що притаманне всім країнам світу. Це одна з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн є надзвичайно важливою справою. Це певною мірою стосується й України, для якої корупція стала чинником, що загрожує її інтересам. Над розв'язанням проблеми корупції працювали такі зарубіжні вчені як: К. Абдієв, В. Астанін, Л. Астаф'єв, С. Ванюшкін, Б. Волженкін, А. Долгова, П. Кабанов, Д. Кауфман, В. Комісаров, Н. Кузнєцов, Н.О. Лопашенко, В. Лунєєв, С. Максимов, А. Наумов, М. Щедрін, Л. Шеллі та інші.

Серед вітчизняних науковців теоретико-практичними питаннями розвитку корупції займалися Л. Багрій-Шахматов, М. Бажанов, Ю.В. Баулін, В. Борисов, В. Гарашук, В. Глушков, В. Голіна, І. Даньшин, А. Закалюк, В. Зеленецький, О. Кальман, В. Клименко тощо.

Мета роботи – охарактеризувати корупцію як одну із основних загроз розвитку української демократії.

Корупція (від лат. *corruptio* – псувати) – протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їх прав і посадових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність громадських і політичних діячів [1, с.12].

Найчастіше термін застосовується у відношенні до бюрократичного апарату і політичної еліти. Характерною ознакою корупції є конфлікт між діями посадової особи та інтересами його працедавця або конфлікт між діями виборної особи і інтересами суспільства. Багато видів корупції аналогічні шахрайству, що здійснюється посадовою особою, і відносяться до категорії злочинів проти державної влади.

До корупції може бути схильна будь-яка людина, що володіє дискреційною владою – владою над розподілом якихось ресурсів, що не належать йому (чиновник, депутат, суддя, співробітник правоохоронних органів, адміністратор, екзаменатор, лікар тощо). Головним стимулом до корупції є можливість отримання економічного прибутку (ренти), зв'язаного з використанням владних повноважень, а головним стримуючим чинником – ризик викриття і покарання.

Корупційні діяння мають наступні види:

- зловживання владою або посадовим становищем, перевищення влади або посадових становищ, перевищення влади або посадових повноважень та інші посадові злочини що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів, або інтересів інших осіб;
- колективного, приватного майна з використанням посадового становища;
- незаконне одержання матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг;
- одержання кредитів, позичок, допомоги, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням пільг чи переваг, не передбачених законодавством, або на які особа не має права;
- хабарництво;

- здійснення безпосередньо та через посередників або підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи посадових повноважень, а також пов'язаних з ними можливостей;
- сприяння з використанням посадового становища фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних чи інших благ, пільг та переваг;
- неправомірне втручання з використанням посадового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкодження виконанню ними своїх повноважень чи вимоги прийняття неправомірного рішення;
- використання інформації, одержаної під час виконання посадових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необґрунтована відмова у наданні відповідної інформації, або несвоєчасне її надання, або надання недостовірної чи неповної службової інформації;
- надання необґрунтованих переваг фізичним або юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень;
- протегування з корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду особи, яка за діловими і професійними якостями не має переваг перед іншими кандидатами [9, с.25-26].

Останнім часом з'явилися нові види корупційних діянь які не підпадають під покарання в кримінальному порядку. Це безпосередня участь, посадових осіб, державних службовців та депутатів усіх рівнів і членів їх сімей у комерційній діяльності для одержання особистого чи корпоративного прибутку; надання пільг для своєї корпоративної групи (політичної, релігійної, національної, кланової) з державних ресурсів; використання службового становища для впливу на засоби масової інформації, для здобуття особистої чи корпоративної влади; лобіювання при прийнятті нормативних актів на користь зацікавлених угруповань [5, с.53].

Цілком очевидно, що вказані діяння потребують своєї чіткої правової оцінки і, відповідно, внесення змін до чинного законодавства.

Низка фахівців намагаються кваліфікувати корупцію, піддавши це явище певній структуризації. Наприклад, М. Джонстон у своїй праці «Політичні наслідки корупції» визначає чотири головні її типи:

- хабарництво у торгівлі, пов'язане з функціонуванням чорного ринку, протизаконними фінансовими та майновими операціями, ухиленням від сплати податків, фальсифікацією фінансових документів;
- патронажна система, що виникає, як правило, тоді, коли реалізація незаконних угод концентрується в руках обмеженої кількості осіб або організацій. Діячі, які контролюють патронажні системи, намагаються монополізувати владу аж до встановлення повного контролю за діяльністю легітимного уряду;
- непотизм (дружба або кумівство) призводить до виникнення несправедливих великих поступок при укладанні угод, призначення родичів на вузлові посади в системі управління, пільгової купівлі власності, доступу до твердих валют тощо;
- кризова корупція – робота великої кількості бізнесменів в умовах ризику, коли предметом купівлі-продажу стають рішення офіційних органів, які можуть призвести до великих політичних зрушень або змін у країні [2, с.43].

Проблеми формування та реалізації державної політики у сфері протидії корупції в Україні вивчаються аналітичними центрами, зокрема Агентством Стратегічних Досліджень, Центром економічних та політичних досліджень імені О. Разумкова, Інститутом конкурентного суспільства, Фондом місцевої демократії тощо. Не залишилися ці проблеми й поза увагою міжнародної наукової спільноти.

Так, наприклад, згідно з Індексом сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International, Україна у 2009 р. посіла 146 місце із 180 (разом з Росією, Камеруном, Кенією, Зімбабве тощо):

- у 2008 р. – 134 місце (із 180),
- у 2007 р. – 118 (із 179),
- у 2006 р. – 99 (із 163),
- у 2005 р. – 107 (із 158) [3, с.140].

На сучасному етапі корупція є однією з головних загроз національній безпеці та демократії в Україні, оскільки, корупція:

- гальмує соціальний прогрес, перш за все, становлення демократичного громадянського суспільства;
- заважає повноцінній реалізації прав і свобод громадян;
- заперечує принцип верховенства права, а її швидке поширення й надалі обумовлене недосконалістю як правових норм, так і моральних якостей вітчизняного суспільства;
- утискає свободу слова, оскільки корумпована влада переважно зацікавлена в неадекватному, некоректному висвітленні мас-медіа корупційних процесів в країні;
- поширюється внаслідок недосконалості системи державного управління від найнижчого до найвищого рівня, яка досі дозволяє чиновникам на власний розсуд розпоряджатися національними ресурсами;
- породжує недовіру громадян до влади через зневіру населення в справедливість у вирішенні наявних проблем і потреб;
- сприймається владою й переважною більшістю населення як звичне явище, а можливість її подолання викликає великі сумніви;
- призводить до падіння міжнародних рейтингів України і небажання закордонних інвесторів вкладати свої капітали в її розвиток [8, с. 54-56].

Рівень поширення корупції є одним з індикаторів розвитку суспільства, його моралі, політичного, економічного, соціального стану держави загалом. Корупція проявляє неефективність дій державної влади у економічних, політичних, правових, соціальних та інших суспільно значимих процесах.

На думку експертів, Україна з усіх пострадянських країн має найоптимістичніші шанси щодо успішної протидії корупції. Однак, для цього потрібні комплексні та злагоджені дії як державної влади, так і громадянського суспільства, оскільки корупція має здатність легко та швидко пристосовуватися до змін.

Наслідками подальшого впливу корупції в Україні цілком можуть стати:

- зростання соціально-політичної напруги (впритул до реальної революційної ситуації);
- подальша криміналізація та тінізація економіки;
- підрив фінансово-економічної системи країни;
- девальвація моральних цінностей вітчизняного суспільства;
- падіння міжнародного іміджу країни, погіршення її політичних, економічних, соціальних і правових позицій на світовій арені;
- втрата можливостей вступу країни в престижні світові організації;
- міжнародна, політична та економічна ізоляція тощо [6, с.36-37].

Саме тому життєвою необхідністю подальшого розвитку держави є протидія корупції. Це питання є важливим для суспільного прогресу, нормалізації життя та запобігання іншим викликам і загрозам. Потужний потенціал України в економічній, політичній, правовій та соціальній сферах дає надію на покращення антикорупційної ситуації в нашій країні.

Загалом, рівень корупції в Україні характеризується як такий, що загрожує національній безпеці країни та ускладнює вирішення проблеми розвитку Української держави. Про це свідчать дані досліджень громадської думки. Так, за результатами загальнонаціонального опитування, 42% громадян вважали, що з 2004 р. рівень корупції в Україні залишився незмінним, а 35% – що він зріс. Загалом 67% респондентів заявили про те, що були втягнуті в корупційні дії при вирішенні справ з державними посадовими особами [4, с.89-91].

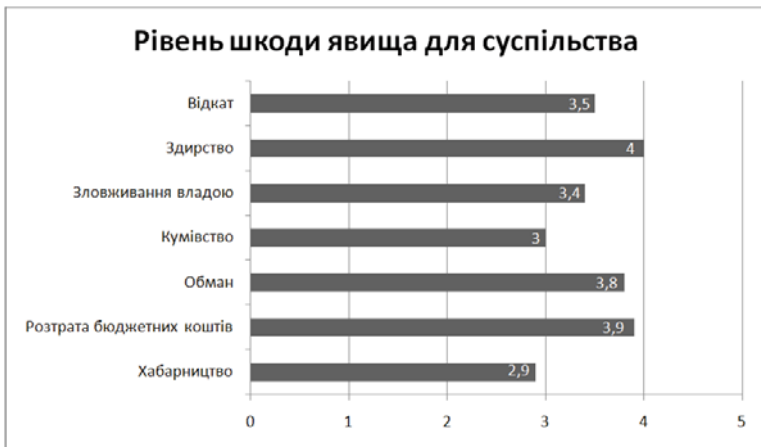
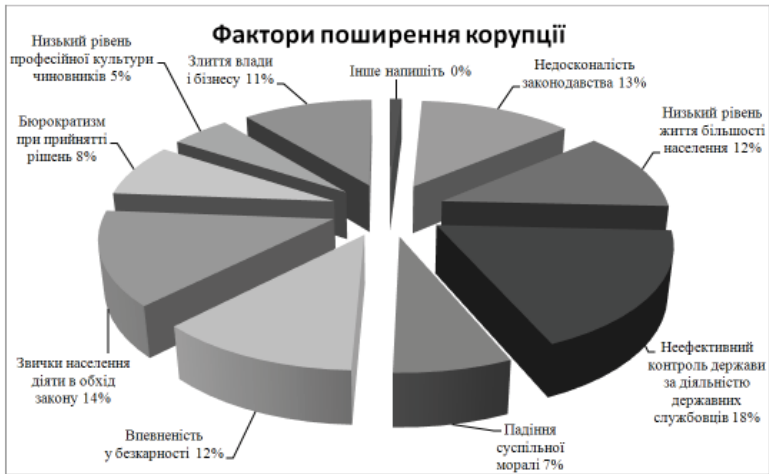
Напередодні виборів 2007 р. 36,3% українців вважали, що на зменшення корупції вплине скасування недоторканості народних депутатів, 81% – суддів. У 2008 р. найбільш корумпованими, на думку громадян, були – Верховна Рада України (54,2%), Уряд (44,9%), ДАІ (57,5%), міліція (54,2%), медичні заклади (54%), суди (49%). У 2006 р. 62,7% громадян були переконані, що державні службовці беруть хабарі. У 2008 р. 62,8% громадян також переконані у корумпованості державних службовців. На думку громадян, однією з перших причин корупції є зловживання службовим становищем серед державних посадовців (17,4%). У 2007 р. лише 2,8% українців вважали організації громадянського суспільства відповідальними за боротьбу з корупцією. Проте, серед заходів, які можна вжити для захисту своїх прав, громадяни називають підвищення рівня правової грамотності населення та громадянського контролю (21,2%) [10, с.27-29].

Загалом, дослідивши явище корупції, варто зазначити, що вона є досить негативним показником української демократії, оскільки руйнує законність влади та пронизує всі сфери життя суспільства. А у процесі демократизації суспільство вимагає такої політики, яка забезпечила б розумний компроміс між зростанням політичної активності людей, з одного боку, і збереженням порядку, дотриманням законності, виключенням корупційної діяльності – з іншого. Для цього необхідно також, щоб громадяни, всі суб'єкти політичної діяльності, навчилися жити в нових умовах демократії. Лише тоді процес демократизації забезпечить формування правової держави.

Список використаних джерел:

1. Алексеев М. Имя им – легион... / М. Алексеев // Экономика и жизнь. – 2001. – № 37. – С. 11-14.
2. Білоус В. Координація боротьби з економічною злочинністю : монографія / В.Т. Білоус, Г.Л. Чигиріна, В.К. Шкарупа. – Ірпінь : Акад. держ. подат. служби України, 2002. – 449 с.
3. Бова А. Transparency International: індекс сприйняття корупції / А.А. Бова // Політичний менеджмент. – 2009. – № 1 (4). – С. 129-143.
4. Бова А. Социальный капитал трансформирующегося общества: опыт социологического исследования / А.А. Бова // Украина: гражданское общество в контексте европейской интеграции / отв. ред.: Л.Н. Синельникова, Л.Ф. Компанцева, Г.А. Петровская. – Луганск : Знание, 2004. – 160 с.
5. Бутенко Л. Організація роботи з виявлення корупційних правопорушень : навч. посіб. / Л.І. Бутенко, О.О. Дульський, Г.О. Котлярова. – К., 2009. – 101 с.
6. Громадська думка щодо корупції та хабарництва в Україні // Інформаційні матеріали до презентації даних. Центр «Соціальний моніторинг», Український інститут соціальних досліджень. – К., 2003. – 15 січня. – 134 с.
7. Коваленко Є. Кримінальний процес України / Є.Г. Коваленко, В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
8. Користін О. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні : монографія / О.Є. Користін – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 448 с.
9. Роуз Р. Достижение целей в квазисовременном обществе // Общественные науки и современность. – 2009. – №3. – С. 23-28.
10. Ставлення громадян України до проблеми прозорості суспільства та корупції. – К. : Партнерство за прозоре суспільство, 2002. – 89 с.

Додаток №1

This article describes essence of corruption, its role and place in Ukraine. Reveals and describes main types of corruption and corrupt acts. It is shown how corruption affects on the development and transformation of society.

Key words: *corruption, democracy, corrupt acts, patronage system, nepotism, corruption crisis.*

Отримано: 17.10.2013 р.

МЕТОД ЕКСТРАПОЛЯЦІЇ У ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

У статті аналізується можливість застосування методу екстраполяції при прогнозуванні різноманітних явищ у політологічній науці.

Ключові слова: метод, екстраполяція, наукове пізнання, прогнозування, політологічна наука.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю об'єктивного прогнозування тих політичних процесів, які відбуваються в сучасному глобалізаційному світі. У процесі наукового пізнання політичної науки, актуалізуються винятково різноманітний арсенал дослідницьких засобів. Фундаментальною складовою яких виступають методи політикопізнання: «сходження від абстрактного до конкретного», до логічних операцій і анкетування. Разом з тим стратегією наукового пошуку може виступати методологія, яка ґрунтується на програмних настановах та ціннісних характеристиках. Одним із загальнонаукових методів прогнозування, в даному контексті є метод екстраполяції, який адекватно виправданий і потрібний у політологічному пізнанні.

З проблеми метода екстраполяції у вітчизняній філософській літературі довгий час не було жодної публікації. Проблема розглядалася в основному тільки у зв'язку з конкретними галузями наукового знання – математикою, фізикою, генетикою [12]. Перша праця, яка безпосередньо присвячена екстраполяції, вийшла порівняно недавно, і належить Н. Попові «Екстраполяція як засіб наукового пізнання і інтегративний чинник у науці» [9]. В подальшому дану проблематику розглядали В. Андрусенка «Гносеологічні особливості екстраполяції як метода наукового пізнання» [1], Л. Микешина «Логіко-методологічні основи екстраполяції» [6], Л. Зеленова, С. Макаричева «Екстраполяція і експеримент» [4], О. Панаріна «Глобальне політичне прогнозування» [8].

Відповідно **метою роботи** виступає дослідження логіко-методологічних основ екстраполяції при прогнозуванні політичних явищ.

Слід зазначити, що дослідження логічного змісту і гносеологічних функцій екстраполяції в структурі наукового знання, й сьогодні, здійснюється на недостатньому рівні. Відповідно виникає необхідність зупинитися на понятті «екстраполяція».

Своєю появою в кінці XIX ст. у науковому світі термін «екстраполяція» пов'язаний, насамперед, з математикою, яка позначила ним процес перенесення знань зі спостережуваних ситуацій на не спостережувані, з вимірних величин на не вимірюване, стверджуючи при цьому, що будь-яке наукове уявлення є екстраполяцією і, що систематичне використання методу екстраполяції може служити ознакою зрілості тієї чи іншої галузі знань, тієї чи іншої науки.

Екстраполяція обов'язково присутня в індуктивних методах пізнання, де вона може бути визначена як перенесення знання і значення істинності від одного висловлювання до іншого на підставі тотожності або схожості описуваних даних висловлюваннями предметних галузей. В цілому під екстраполяцією розуміється:

- а) перенесення якісних характеристик з однієї предметної області на іншу, з минулого і сьогодення на майбутнє;

- б) перенесення кількісних характеристик однієї галузі предметів на іншу, одного предмету на інший на основі спеціально розроблених для цієї мети методів [10, с.99].

Традиційно в контексті методів прогнозування, екстраполяцію розуміють як визначення майбутніх, очікуваних значень, показників на основі наявних даних про зміни в минулі періоди. Тобто, це процес перенесення минулого на майбутнє, виходячи з виявлених у минулому тенденцій змін. При цьому, математично екстраполяція зводиться до «продовження кривої», що характеризує попередню зміну прогнозованого показника. В минулому столітті один з відомих фахівців у даній галузі Г. Альтшулер писав про те, що існуючі методи прогнозування не дають відповідей на подібні питання. Обумовлено це тим, що всі методи прогнозування суб'єктивні: вони виходять з оцінок, думок і суджень експертів. І хоча цей вихідний суб'єктивний матеріал піддається об'єктивізуючій обробці, він неминуче в своїй основі залишається суб'єктивним. Вчений вважав, що «коли є формальна математична модель, наприклад, модель розвитку різних сторін економіки, вихідні припущення, галузь застосовності моделі, інтерпретація вхідних даних – все це в значній мірі залежить від інтуїції відповідного фахівця» [11, с.95]. В даному контексті наголошував Г. Альтшулер, одним з найбільш цікавих методів є екстраполяція – суть полягає в тому, що на основі історико-фактичних даних будують криву зростання того чи іншого показника, що характеризує розвиток технічної системи, і намагання продовжувати криву у майбутнє. Відповідно метод екстраполяції в порівняно більшій мірі заснований на фактичних, об'єктивних даних. Проте, відомо, що володіючи даними за 100 років, ми не можемо екстраполювати розвиток на 5-10 років вперед: тенденція розвитку може різко змінитися [11, с.108], що знаходить своє вирішення у «парадоксі екстраполяції».

Сутність методу полягає й в тому, що при зростанні величини певного параметра може наступити момент, коли він повинен стати «нереально великим, що суперечить дійсності». З даного приводу Г. Альтшулер наводить наступний приклад: кількість кінних екіпажів і відповідно число коней на душу населення в XIX ст. неухильно збільшувалася, і екстраполяція цієї тенденції на 100 років вперед означала, що всі вулиці були б заповнені кіньми, а все населення повинно було перетворитися у кучерів, що безперечно є абсурдом [5, с.756].

Отже, метод екстраполяція, як соціального прогнозування, заснований на трьох взаємопов'язаних способах отримання інформації про майбутнє: 1) екстраполяція в майбутнє добре відомих закономірностей, тенденції розвитку яких зберігаються без істотних змін; 2) можливість експертної або формалізованої оцінки передбачуваного майбутнього стану явища; 3) моделювання прогнозованих явищ, створення сценарію можливого або бажаного розвитку подій, побудова формалізованих математичних моделей-рівнянь.

Найчастіше всі три способи утворюють органічну єдність, а вищезазначена екстраполяція, логічна або статистична, являє собою прогнозовану оцінку і моделювання, що в загальному шляхом комбінування дає значну кількість способів прогнозування. Кількість методів збільшується за рахунок екстраполяції в методики прогнозування загальнонаукових методів, наприклад аналогії, а також багатьох методів соціологічних або міждисциплінарних досліджень (опитування населення й експертів, методи регресивного або факторного аналізу, простих і формалізованих прогнозних сценаріїв та ін.). Однак, остаточно якісні зміни у прогнозуванні пов'язані з комп'ютерним моделюванням подій [7, с.67].

На початку XX ст. поняття стало широко застосовуватися в структурі багатьох наук включаючи і політологію. Поступово термін екстраполяція набуває загальнонаукового статусу, а відповідна йому процедура – метод екстраполяції – розглядається вже як загальнонауковий метод пізнання.

На даний момент екстраполяція входить до багатьох методів і відноситься до числа процедур, що володіють функцією оптимізації процесу пізнання. Перенесення знання з політичної науки може здійснюватися на інтуїтивному рівні, ігноруючи його підставу, що постійно відбувається в донауковому, повсякденному пізнанні. У цьому випадку межа і можливість екстраполяції визначаються здоровим глуздом, емпірично, на підставі вже наявного досвіду.

У науковому дослідженні, як показав Д. Горський, використовуються індуктивні екстраполяції, в яких закономірність, встановлена для одного виду об'єктів, переноситься з певними уточненнями на інші об'єкти. Так, встановивши, що певна політична влада підтримує свій вплив у суспільстві за допомогою значних економічних ресурсів і виразивши його у вигляді кількісного закону, можна екстраполювати це на інші, не досліджені політичні влади з урахуванням їх специфіки [3, с.138].

Головна мета сучасної теорії і методології прогнозування у політології – розробляти нові і вдосконалювати наявні формалізовані методи соціального прогнозування, такі, як екстраполяційні, системно-структурні, асоціативні та методи випереджаючої інформації.

Екстраполяція і прогнозування часто набувають ідеологізованого характеру або піддаються індоктринації. Науковці суспільно-політичної галузі вважають це складовою проблемою науки. Зокрема, в своїх останніх працях О. Панарін піднявши важливу проблему методології політичного прогнозування, писав про методологічні позиції, з яких можна підходити до довгострокового прогнозування майбутнього. Критично розглядаючи позиції американських фахівців вченої дійшов висновку, що якщо прогнозуванням займаються в основному за допомогою екстраполяції, то майбутнє бачать як те, що сьогодні вже утвердилося в якості пануючих тенденцій, як екстраполяцію тенденцій минулого і сьогодення. Але таке соціальне прогнозування ідеологічно навантажене, оскільки «це позиція сьогоденішнього переможця, це позиція суб'єкта, якому вигідно, щоб нинішні тенденції тривали» [8]. Воно також і методологічно помилкове, оскільки суспільство, маючи своїм ідеалом усталене минуле і сьогодення, не знає майбутнього. Очевидно, «що майбутнє як екстраполяція – це все-таки методологічна недбалість. Ми не маємо права так підходити до майбутнього». Дослідник, опираючись на свою працю «Глобальне політичне прогнозування» [8], пропонує відмовитися від спрощеної екстраполяції і розглядати історію як циклічну, причому циклічну в динаміці, де є фази виклику і фази відповіді. Тоді, якщо ми «... будемо до цього ставитися критично, якщо ми розглянемо тенденцію нашої власної епохи як фазу виклику, то це означає, що майбутнє буде надавати на нього відповідь або іншими словами, підкоряться закону певної реактивної динаміки від протилежного», що неможливо визначити шляхом традиційної екстраполяції тенденцій руху [8, с.171].

Таким чином у кожній галузі наукового знання існують свої особливості і форми екстраполяції. Соціальні та гуманітарні науки багаті конкретними випадками екстраполяції, що дає істотне збільшення епістемологічної та методологічної інформації. Екстраполяційні прийоми у сучасному науковому пізнанні характеризується інтеграційними тенденціями, комунікацією, комп'ютеризацією, інтернетизація та іншими проявами методологічного редукціонізму, без якого неможливе одержання і побудова наукового знання. Крім того, в ряді галузей спеціального наукового пізнання, зокрема в соціальному, історичному, політичному пізнанні, передбаченні та прогнозуванні, екстраполяція відіграє помітну роль в системі методологічних засобів, що вимагає епістемологічного і логіко-методологічного аналізу її природи і специфіки, особливо у зв'язку з політичною та ідеологічною значимістю результатів історичної ретроспекції та соціальних прогнозів.

Список використаних джерел:

1. Андрусенко В. Экстраполяция в научном поиске / В.А. Андрусенко, Д.В. Пивоваров // Логика научного поиска. – Свердловск : ГТС, 1981. – 487 с.
2. Брюшинкин В. Практический курс логики для гуманитариев / В.Н. Брюшинкин. – М. : Наука, 1996. – С. 259-289.
3. Горский Д. Обобщение и познание / Д.П. Горский – М. : Баласс, 1985. – С. 138-139.
4. Зеленев Л. Экстраполяция и эксперимент / Л.А. Зеленев, С.П. Макрычев // Вопросы философии. – 1967. – № 4. – С. 10-15.
5. Ивина А. Философия. Энциклопедический словарь / А.А. Ивина. – М. : Academia, 2004. – 1008 с.
6. Микешина Л.А. Философия науки: современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учеб. пособие / Л.А. Микешина. – М. : Прогресс-Традиция, 2005. – 464 с.
7. Методологические проблемы социального прогнозирования. – К. : МАУП, 1996. – 154 с.
8. Панарин А. Глобальное политическое прогнозирование / А. Панарин // Знание. Понимание. Умение. – М. : Инос, 2004. – № 1. – С. 171-172.
9. Попова Н. Экстраполяція як засіб наукового пізнання і інтегративний чинник у науці / Н. Попова. – К. : Курс, 1985. – 123 с.
10. Штофф В. Моделирование и философия / В.А. Штофф. – М. : Высш. шк., 1966. – С. 99-100.
11. Янч З. Прогнозирование научно-технического прогресса / З. Янч. – М. : Дрофа, 1974. – 195 с.
12. Brezinski C. Extrapolation Methods : theory and practice / C. Brezinski, M. Redivo Zaglia. – Amsterdam : IT, 1991. – 154 p.

In this article analyzes the possibility of using extrapolation method in predicting various phenomena in political science.

Key words: *method, extrapolation, scientific knowledge, prediction, political science.*

Отримано: 27.09.2013 р.

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПОЛІТІЯ:

НАУКОВІ ПРАЦІ СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ПОЛІТОЛОГІЯ”

Випуск 5

Підписано до друку 16.04.2014 р. Гарнітура «Тайме».
Папір офісний. Друк цифровий.
Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 3,9. Обл.-вид. арк. 5,9.
Тираж 50. Зам. № 738-В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано у комп'ютерно-інформаційній лабораторії історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32301.

